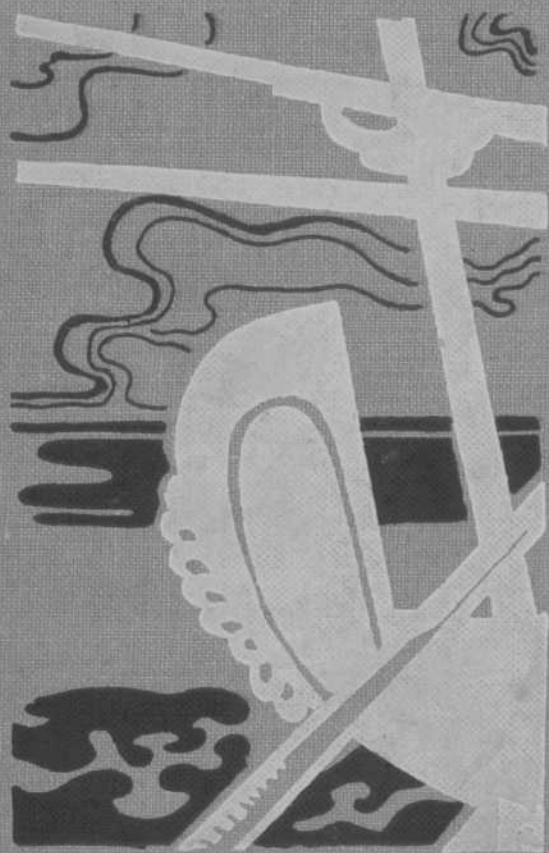

ADAT

ADOLF TER HACHE

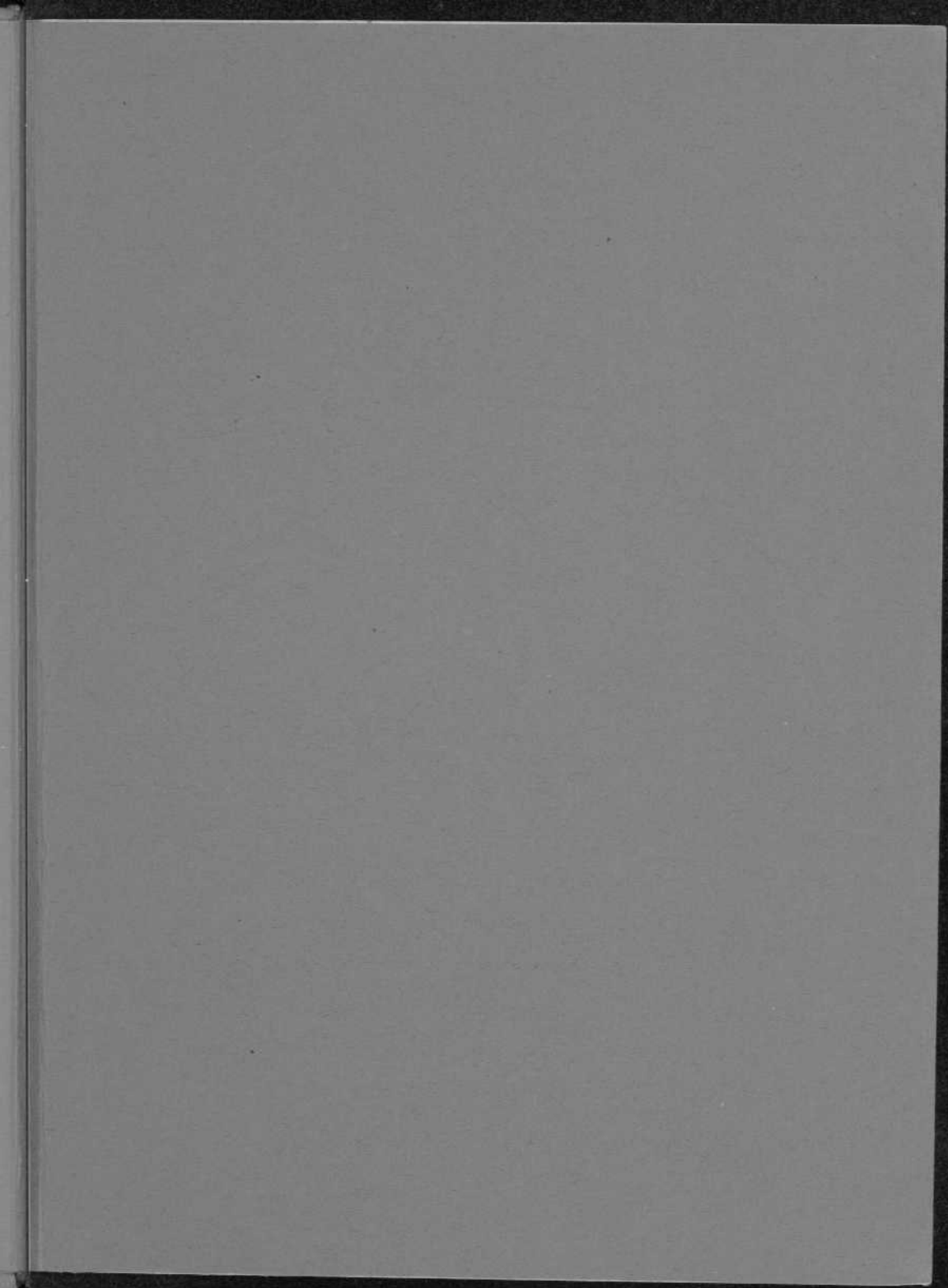
GESCHENK
VAN DEN
SCHRIJVER

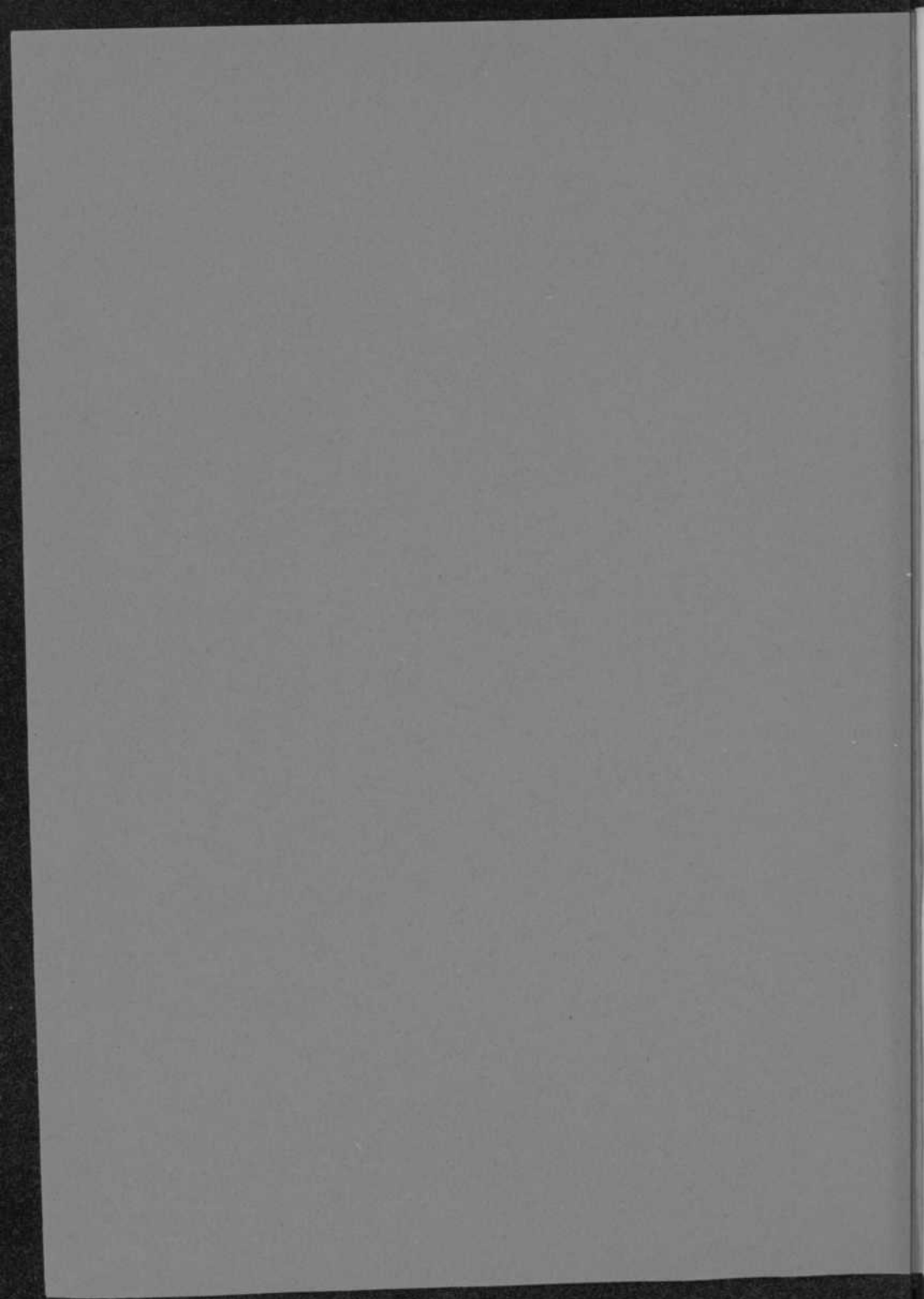
*dr. J. A. Koch
(A. ter Hage)*

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

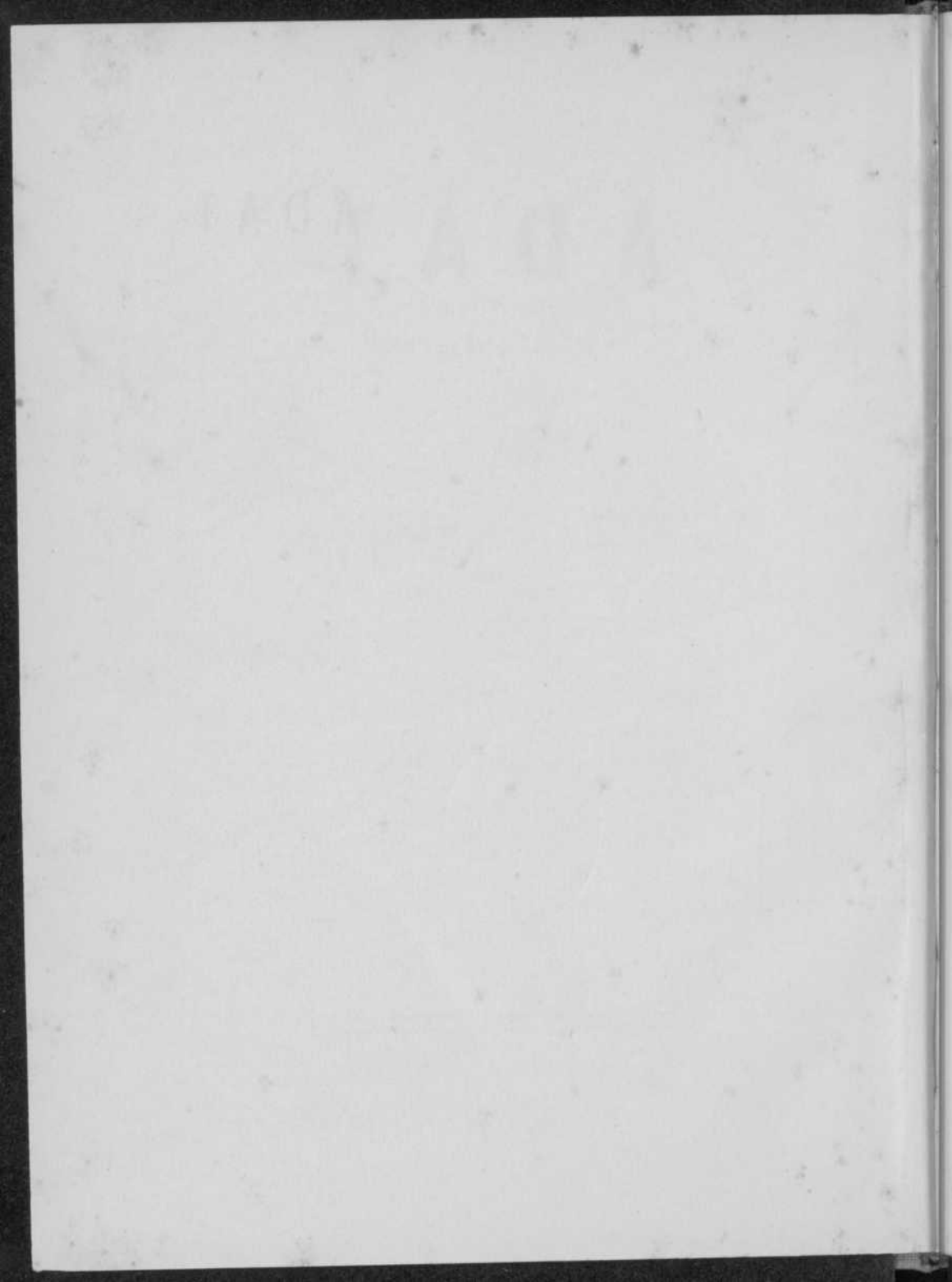
1324 6852

923 D102

A D A T

391074.

ADAT

een verhaal uit het
Javaansche leven

door

ADOLF TER HAGHE

met teekeningen van Thomas Nix

A. C. NIX & Co. BANDOENG

ADAT

een verhaal uit het
Javanische leven
door

ADOLF TER HAGHE

met teekeningen van Thomas Nix

A. C. NIX & Co. Drukkers

INHOUD :

Hoofdstuk	I :	Aan palmenwuiwend strand . .	blz.	1
"	II :	Tusschen zee en wildernis . .	"	12
"	III :	Huwelijkszonderhandelingen . .	"	24
"	IV :	Rijstoogst	"	40
"	V :	Een tweede aanzoek	"	54
"	VI :	Trouwen onder dwang	"	73
"	VII :	Het dansfeest	"	87
"	VIII :	Verborgten vrouwenleed	"	103
"	IX :	Een dobbelpartij	"	114
"	X :	De nachtelijke vlucht	"	121
"	XI :	De booten varen uit	"	134
"	XII :	De bedrogen echtgenoot	"	140
"	XIII :	Grootvader waarschuwt opnieuw	"	147
"	XIV :	Plannen tot wraak	"	151
"	XV :	Zwarte magie	"	155
"	XVI :	Soewarti opgeëischt	"	162
"	XVII :	In het speelhol	"	166
"	XVIII :	Het teeken van trouw	"	177
"	XIX :	Eenzaam op zee	"	181
"	XX :	Een kaper op de kust	"	185
"	XXI :	Naar de „komedia Stamboel”	"	191
"	XXII :	Een nacht van vernedering	"	201
"	XXIII :	De ongelukstijding	"	205
"	XXIV :	Wroeging	"	209

Teekeningen op pag. 2, 16, 28, 50, 144, 196 en 215.

INLEIDING.

IN een afgelegen visschersdorpje aan het Noorderstrand van Midden-Java, vèr van de levenskoorts der groote steden, en dus nog ongerept voor het opstandig stoken van de rassenhaat, leeft een bevolking, trouw aan haar oude, nauwelijks veranderende „Adat”.

Alle politiseeren is haar vreemd, en dus ook aan dit verhaal, dat in haar midden is ontstaan.

Evenmin zoeke men eenige wetenschappelijke of andere didactische bedoeling in dit boek.

Want ook al acht ik de inhoud van dit werk ethnografisch verantwoord, het is geen studeerkamer-arbeid. Het werd gepenseeld met de verf van eigen aanschouwing, en alleen terwille van de schoonheid, om de wondere, poëtische sfeer die Java's volk en zeden omweeft.

Doch zeden zijn levensnormen die slechts gelden voor een bepaalde plaats en tijd, en daarom zullen de gewoonten van een Javaansche dessa menigen Hollandschen lezer bevreemden, ja mogelijk eerst een weinig stuiten. Maar terwijl de overmatig preutschen en bekrompenen zich wellicht blijven ergeren, zullen de verstandigen stijgen tot begrijpen. Zij zullen achter de bonte kleedij der vreemdsoortige zeden, achter de bruine gezichten van het andere ras, het algemeen-menschelijke herkennen, dat over de hele wereld, met geringe variaties, eeuwig eender blijft.

Niet alleen moreel, maar ook psychologisch kunnen de hoofdfiguren uit dit verhaal onmogelijk gewogen worden met de

INLEIDING.

weeg-automaat van Europa of Amerika. Vergeefs zal een specialiteit in westersche grootstadsliteratuur hier speuren naar ingewikkelde zielsconflicten. Want alles speelt zich af in uiterste eenvoud, op een veel primitiever levensplan dan in de Europeesche maatschappij.

Vandaar dat in dit dorpsverhaal, vergeleken bij een grootstads-omgeving, de karakters betrekkelijk weinig van elkaar verschillen. De enkelingen zijn hier slechts golven uit het tijdelijk overstormde, maar nauw-omsloten meer der gemeenschap, waartoe ze behooren. Daarom worden in dit werk niet zoozeer de figuren afzonderlijk zielkundig uitgebeeld, maar wèl de massa der dessabevolking in wier samenleven ze vervloeien.

Zouden de problemen die òpnevelen uit dit boek, de raadselen van dwanghuwelijk en polygamie daarom minder belangrijk zijn?

Daarover moge een ervaren en welmeenend lezer beslissen!

ADOLF TER HAGHE.

HEVIGE middaghitte vuurde, van het zenith, neer op het witte strand met zijn blinkende klapperpalmen, onderbroken door een breede, vlamrende riviermond.

De prauwen voeren binnen, zeil na zeil, uit een zee van smeltend lood. Statig dreven ze aan, als groote, vreemde watervogels, met hun snavelvormige voorstevens en geel-en-blauwe rompen. Hun blanke, vierzijdige zeilen bolden nog voor het laatst onder een lauwe zeebries. Maar weldra werden ze gereefd om hun raas, en zoo bereikten de booten, een na een, de stroom, waar telkens van een ander dek het primitieve anker, een stuk steen aan een stok, in de golven plofte.

Bloote, donkerglimmende bedeljochies plonsden iedere boot die binnenkwam, door het olielooie water tegemoet, en spartelden er wemelend om heen, nieuwsgierig vragend en spiedend naar de vangst.

Zoo ook om een vlak aan wal gedreven vaartuig. Hieruit begonnen de visschers, met hun punthoeden van pandan-bladen, juist de lading te lossen, ijverig zweetend over hun naakte, paardenglanzende bovenlijven. Een man met niets dan een korte broek, stond gekromd boven het ruim, schepte de blinkend witte visch daaruit in een korf, en reikte die aan twee makkers op het strand. Deze regen de mand met zijn hengsels aan een lange bamboestaak, die ze heschen op hun vereelde schouders. Zoo tilden zij telkens, met twee man achter elkaar, hun last naar de nabije veulingsloods, keer-

..... toen hij werd omrongen door een ongeduldige drom van die mager-naakte, druipnatte bedelknapen.

den weer terug met een leege korf, en vulden die opnieuw. Juist trok een der matrozen, een jonge forsche lange kerel, iets te licht voor een zuiveren Javaan, een laatste, half leege mand met nietige afval-vischjes aan wal, toen hij werd om-
drongen door een ongeduldige drom van die mager-naakte, druipnatte bedelknappen.

„Toe Atmò, geef mij er één ! Neen, mij !” schreeuwden ze om strijd.

En de grootste jongen, wiens zwarte haren rossig waren aangebleekt door zon en zee, boog zich alvast brutaal over de korf, om er vijf, zes vischjes uit te bemachtigen, en die tusschen een gespleten bamboestokje te klemmen.

„Goed”, lachte de jongeman welwillend, en een zevental bruine handjes graaiden gulzig toe. Het was in die streek een oude zede, dit gulweg toe te staan, daar dit, volgens het volksgeloof, de visschers geluk zou brengen, en ook de zee tot mildheid bewegen bij de vangst. Maar ook uit zichzelf zou Atmò die arme, uitgehongerde stakkers dit gaarne hebben vergund.

Doch Mas Kartòdiredjò, de dikke djoeragan of schipper van zijn prauw, onder wiens gewichtig en luierend toezicht de lading werd gelost, keek er afkeurend naar. Hij streek zijn korte, borstelige snor op, midden in zijn vleezig, plat gezicht, en stapte wijdbeens, in zijn deftig-lange, zwarte slobberbroek, van de boot, en op Atmò en de kinderen toe.

„Weg, apen !” schreeuwde hij.

De jongens stóven er vandoor, maar met hun buit van aan-eengeklemd vischjes in de knuisten. Maar even verder bleven ze staan, keerden zich om, en jouwden, in koor, den kinderboeman uit, onder dansende grimassen, en een hoo-
nend gezang van : „Oré ! Oré !”

Daardoorheen maakten sommigen vieze geluiden met dikke, vooruitgestulpte lippen; anderen streken, sarrend, hun wijsvingers op en neer langs hun platte, natte neuzen. De grootste jongen vervloekte hem zelfs:

„Val bij storm uit je boot, en verzuip, vuile vrek!”

Woedend deed de schipper een uitval naar de knapen, maar struikelde, met zijn iets te lange broek over een leeg klapperdop. Weer een schel gelach; sommigen deden hem treiterend na alsof ze ook bijna een buiteling maakten. Maar toen hij ze achterna wou, vluchtte de heele bende buiten zijn bereik, ergens in de schaduw van de veilingsloods, waar ze zeker, boven een takkenvuurtje, hun buit van vischjes hoopten te roosteren, of anders aan een koopvrouw te verkwanselen. Thans richtte de schipper zich tot den matroos. „Waarom deed je dat?! Je weet toch, dat het niet mǎg van de kongsi!”

Atmò haalde smalend en zwijgend zijn schouders op voor zooveel averechtsch plichtsbesef, en nog wel bij zoo'n loggen luiaard als Mas Kartò¹⁾. Achteloos nam hij de halfleege mand op zijn nek, en wou hem net heendragen, toen reeder Lucas, de baas van de boot waarop hij voer, passeerde, om de korven die naar de loods toe werden gedragen, stuk voor stuk te tellen.

„Toewan, vindt u het goed, dat Atmò vischjes uitdeelt aan die schooiers daar?” klikte de djoeragan, wijzend op de knapen in zee.

Lucas, een slanke man in een khaki-pak, wiens kopergele halfbloed-kop nog jong leek onder zijn breedgeranden bam-

¹⁾ Mas Kartò = afkorting van Mas Kartòdiredjò. Mas is de laagste adellijke titel.

boehoed, lachte fijntjes. Hij wist dat die twee een eeuwigdurende veete hadden. Mas Kartò was zijn gunsteling, en hij had hem indertijd tot schipper van een zijner booten benoemd, maar hij dorst hem geen gelijk te geven, om zijn eigen bemindheid bij het scheepsvolk, waarvan al enkelen het drietal nieuwsgierig omringden, niet te verliezen. Hij bemiddelde dus, voorzichtig :

„Nou, één vischje minder, daar word ik niet arm van. Maar niet te vaak, hoor Atmò !”

En terwijl de laatste dit beaamde, en zijn mopperenden vijand zegelachend aanzag, slenterde Lucas op zijn sloome sandalen weg naar de (langwerpige, driezijdig open) veilingsloods. Vlak hiervoor stonden visschersvrouwen, velen met zuigelingen opzij in hun kleurige slendangs, in luidruchtige troepjes op hun mannen te wachten. Daar bespeurde hij met zijn fijngelijnde kop van oud ivoor een jonge, knappe en nog kinderlooze vrouw, en gaf haar een begeerig knipoogje, waarop ze verlegen lachte met breede, karmijnen sirihsmond, en een behaagzieke draai van haar welvig omrokte heupen.

Zoo iets interesseerde hem meer dan ruzie onder zijn werkvolk.

Nu alle booten binnen waren, vulde een sprietige mastenwirwar de spiegelende rivier, waarboven ijdele, slanke palmen hun fonkelende bladerkronen bogen, die de scheeve raas in vreemde figuren sneden.

Welhaast was ook de visch van al die prauwen onder het blakende, golvig-zinken dak van de loods gedragen. Nu begon daar de dagelijksche veiling die uitging van de coöperatieve visschersbond. Daarbinnen kwamen nu al haar

mannen samen, van prauwbezitters tot simpele matrozen toe, de laatsten half naakt, en nog nat bezweet van het zwoegen ; en allen wachtten gelaten hun loonuitkeering, ná de visch-verkoop. Tusschen hen door wemelden Chineesche opkoo-pers in het grijs of khakibruin, en schuurden langs de tafels, waar de visch in vele korven van groot tot klein gesorteerd lag. Ook Lucas slofte hier rond, want hij was behalve reeder ook leider van de visschersbond, en moest daarom toezien, dat niemand wat wegnam zonder betaling.

Doch behalve naar de klanten en de tafels met visch gluurde hij ook, voor tijdverdrijf, af en toe naar buiten, waar hij weer àndere aanvallige vrouwtjes had ontdekt dan die van zoo-éven. Daardoor zag hij niet, wat Atmò, verscholen achter een vierdubbele haag van scheepsvolk, deed in de hoek van de loods. Hier stal de jonge matroos, met een plotsen greep uit een der open kisten, een pakje monopolie-zout voor zijn grootvader, en verstopte het onder zijn baadje. Niemand had het gemerkt, want allen stonden met de rug naar hem toe. Daarna hield hij zich weer net, of hij geduldig luisterde naar de eentonige afslag, en verlangde, luid geeuwend naar het einde.

Want van de houten verhooging dreunde maar steeds de stem van den afslager-in-het blauw, telkens onderbroken door het „saja“-gebrul der bidders.

Eindelijk verstomde dit alles ; de man stapte van het podium en de veiling was afgelopen.

Deftige, dikke baba ¹⁾-exporteurs controleerden met slimme, scheeve oogspleten hun gekochte korven vol verse visch

¹⁾ Baba : familiere aanspreekvorm voor een gemengdbloedige van Chi-neesch-Maleische afkomst.

in ijs voor directe uitvoer, en lieten ze door hun sjouwers naar buiten, op een transportkar torsen. Schamele en magere singkè's ¹⁾ tilden hun mandjes met gezouten lajang voor kleinverkoop eigenhandig in veiligheid.

Intusschen brachten de afslager en zijn helper de zakken vol ontvangen geld naar het betaalkantoor. Door het rasterwerk heen zag men een Hollandsche beambte in het wit en een Javaansche mantri in het blauw bezig de ingekomen munten te tellen, en in blinkende stapels te sorteeren.

Nog moesten de visschers wachten op hun loon, wachten tot het geld was geteld, maar men bleef ordelijk en geduldig, en niemand drong.

Ten laatste schoof het loket van het betaalhok open, en vertoonde het blonde, roodbezweete hoofd van den volbloed-Hollander, den controleur van de visscherijbank.

Beweging onder de visschers. Want dit was het sein, dat alle leden van hun bond, reeders en scheepsvolk, hun aandeel zouden krijgen van wat de coöperatieve veiling opbracht. Maar de kas van hun kongsi stond niet onder hun eigen beheer, maar onder dat van de plaatselijke staatsvisscherijbank. Vroeger, vóór deze nog bestond, hadden de visschers telkens, tegen hooge woeker, van hadji's, Arabieren en Chineezers geld moeten leenen voor het herstel van netten en prauwen. Dit kapitaalgebrek kwam deels door hun dubbelzucht, deels doordat ze maar het halve jaar, alleen in de oostmoesson, konden visschen. Om hen nu van die drukkende schuld te verlossen, had de staat een plaatselijke visscherijbank opgericht, die hen tegen een veel lagere rente aan voorschotten hielp voor vischtuig. Verder verstrekke de

¹⁾ Singkè = volbloed-Chinees.

regeering hun voortaan scheepshout tegen halve kostprijs, en goedkoop monopoliezout voor het conserveeren van de visch, die niet voor directe export-in-ij's was bestemd. Als waarborg hiervoor hield de staat echter toezicht op de kas van de kongsi, waaruit de leden nu hun voorschotten leenden; controleerde alle veilingen, en verdeelde de opbrengst daarvan onder de visschers, soms met aftrek van een gedeelte hunner schuld, zoo die al te groot werd.

Bij deze winst-uitkeering kwamen natuurlijk eerst de reeders aan de beurt, meestal Chineezers, maar ook enkele tamelijk bemiddelde Javanen en Indo's. Tot die laatsten hoorde ook Lucas, half-Armeniër en eigenaar van een drietal prauwen, die zich listig vooraan in de rij had geschoven. Hij grinnikte zoetelijk tegen den stijfjes groetenden kascontroleur, dien hij te vriend hield wegens zijn groote schuld aan den staat, en nam daarbij zijn hoed veel te diep van zijn bezweete hoofd. Nu zijn halfkale schedelkruin en begrijsde slapen zich ontblootten, bleek hij niet zoo jong meer. Maar zijn knappe, gladde gezicht van eeuwig-jeugdige dorps-Don-Juan bleef voor vrouwen altijd even aantrekkelijk. Alleen een geniepige sluwheid flitste er uit zijn groene oogen, die meestal zijwaarts loerden, maar soms, vooral een zwakkere, rechtuit en brutaal aanstaarden om zoo iemand te overbluffen of te hypnotiseeren.

Deze arglistigheid lag volgens de dessalui aan het feit, dat hij de zoon van een Armeniër was, want in alle Mohammedaansche landen, ook op Java geldt dit blanke, vervolgde en veelbeklaagde christenvolk voor volstrekt onbetrouwbaar. Zijn vader, aan wien hij zijn echt-Armenischen apostelnaam Lucas dankte, was indertijd om het geloof, maar nog meer wegens oplichterij uit Turkije naar Indië gevlucht, had zich

hier als reeder en opium-smokkelaar verrijkt, en eindelijk tot Nederlander laten naturaliseeren. Ondanks de verworven landaard van den vader was de zoon evenwel — uit een inlandsche njai of bijzit geboren — vrijwel opgevoed als Javaan, en sprak maar gebrekkig Hollandsch. Van jongsaf tusschen eenvoudige visschers opgegroeid, was Lucas junior weliswaar gevreesd, omdat hij al hun geheimen en gebreken kende, maar toch ook populair, omdat hij in al hun ondeugden deelde. Want ook hij verdeed zijn dagelijksche verdienste grootendeels aan dobbelen en kaarten, en vooral aan het nog veel spannender kansspel der vrouwenjagerij. Al deze tropenstrandbewoners hadden wilde sexueele driften, maar bij hem waren ze moordend voor alles om hem heen, als roofdieren in een oerwoud. Zelf van buitenechtelijke geboorte, stak hij al vroeg zijn handen uit naar al wat vrouw of meisje was, en zelfs nu, op zijn vijftigste jaar, kon hij niet van ze afblijven.

Terwijl hij thans, met een zakelijke plooi om zijn volbloedige lippen bezig was het hem toegeschoven geld te tellen, zag hij ineens, dwars door het betaalhok heen, iets bizonders. Buiten, langs het open raam van het kantoortje, pal tegenover hem, passeerden twee ronggengs ¹⁾ in opzichtige, menierooode baadjes. Haar gezichten waren bleek bepoe-derd, en wezenloos als van poppen, en alleen haar lokkende oogen, met hun zwartgestreepte onderranden, lééfdén en gloeiden. Dadelijk ontspande zich de strakke, vale gelaats-huid van Lucas tot een grijns van herkenning, want hij had gisterennacht, bij een tandakpartij, een afspraak met ze gemaakt.

¹⁾ Danseressen en zangeressen uit het volk, gewoonlijk tevens sletten.

Ze keken brutaal naar binnen, en wezen elkaar begeerig naar het vele geld dat hier te blinken lag.

— „Betoel, ini malem !” (Stellig, vanavond), riep hij hun toe, en wenkte de twee toen haastig, om heen te gaan.

De volbloed-Hollander binnen het rasterwerk keek òp van zijn geld-tellerij, fatsoenlijk verstoord over Lucas' grofheid, om dwars door zijn betaalhok tegen sletten te schreeuwen. Ook de andere reeders, buiten het loket, fluisterden quasi-geërgerd, maar hun scheepsvolk daarachter meesmuilde, met breede bekken van bedwongen bronstnijd. Waren zij maar zoo rijk als hun toewan, dan zouden ze net zoo kunnen leven ! Slechts Atmò deelde niet in hun dierlijke jaloezie. Als vroegrijpe, knappe jongen was hij vroeger wel eens met zulke geverfde meiden meegeweest, en nog wel voor niets, maar haar streelingen hadden hem niet bevredigd, veeleer een blijvende weerzin ingebrand. Neen, lust in ontucht zoeken, als zijn toewan, was laag, want al was hij maar een arme eenvoudige koelie, hij wist, alleen een huwelijk uit wáre genegenheid gaf duurzaam geluk.

Intusschen hadden alle reeders hun beurt gehad, en nu werden de eigenlijke visschers één voor één voor het rasterwerk geroepen. Elk moest een blauw papierbewijs vertoonen, dat hij had meegevaren, en in welke functie.

Wat er op stond — Maleisch in Latijnsche letters — kon wel bijna niemand lezen in dit dorp zonder behoorlijke school, maar ieder was pienter genoeg om te weten wat hij krijgen moest.

Eerst kwamen de djoeragans of schippers voor het loket, die maar half zooveel loon ontvingen als de prauwbezitters. Ook de naam van schipper Mas Kartò werd afgeroepen, en hij drong breed en brutaal, met hoekige ellebogen, naar voren.

Atmò glurend over de vrij wat lagere schouder van den djoeragan, zag, hoe deze zes halve guldens opstreek.

„Wat een krenterig beetje voor zulk hard werk !” mopperde Mas Kartò juist luid genoeg, om wel door de visschers om hem heen, maar niet binnen het loket gehoord te worden. Atmò moest glimlachen, want Mas Kartò voerde zoo weinig mogelijk uit, en commandeerde zijn matrozen maar. Bovendien was de gulle som toch niet aan hem besteed, want hoe-wel hij thuis twee vrouwen had te onderhouden, verdoppelde hij bijna al zijn geld. En Atmò zelf, een vrijgezel, had aan één gulden volop genoeg. Waarom kreeg zoo'n luiaard driemaal zooveel loon als hijzelf, dacht Atmò jaloersch. Ja, er was wel méér onbillijks, want verdiende reeder Lucas niet met elk van zijn booten zes maal zooveel, zonder ooit mee te varen of bij de vangst te helpen ? En had Mas Kartò niet twee wettige vrouwen, en wisselde hun baas niet zoo vaak van bijwijven als hij wou ?

Maar het was nu eenmaal Allah's wil, en daarom mocht hij ze niet benijden. Bovendien zou hij, Atmò, spoedig ook een eigen vrouwtje veroveren, als hij maar eerst genoeg had gespaard voor de bruidsgift !

En toen, na de schippers, stuurlui en bootslui, onder de gewone matrozen ook Atmò voor het loket werd geroepen, schoof hij verheugd zijn gulden loon in zijn gordelzak, want dat bracht zijn bruiloft met de mooie Soewarti weer naderbij.

ZOO hunkerend, haastte hij zich heen, want hij wou er over praten met zijn grootvader, die steeds om deze tijd op zijn vaste plek, vèr van de riviermond, zat te visschen.

Daartoe moest hij langs het strand, dat vlak bij de loods nog vuil was, door klapperdoppen en ander afval, maar verderop haast helder wit. Lange, zwartgemaasde sleepnetten hingen er druipend te drogen over hooge staken. Arme, oude visschers, die werkten op eigen gelegenheid, hurkten daar, half naakt en zweetend boven een reeds gedroogde vleet om het vlechtwerk te herstellen. Atmò keek er naar, blij, dat hij, als kongsi-lid, van zijn dagtaak af was, en liep verder.

Links van hem dreef de blakerende zee. Rechts waren klappertuinen en bamboeboschjes, en daarachter: een groote, groene vlakte van rijst en suikerriet, hier en daar doorblonden van een enkele, vierkante vischvijver. Ook hij had daar grond, besepte Atmò met trots, de sawah van zijn grootvader, die, als alle kustbewoners, behalve vischvangst ook landbouw bedreef.

Maar verderop, waar de palmen en bamboes verdwenen, werd de vlakte verhuld door een vloedbosch, een wildernis van omlooverde stammen, takken en luchtwortels, als miljoenen monsterlijke armen. Soms tintelde daartusschen een stille plas of kreek. Mogelijk lag ergens in het rijzige, zondoorlaaide oeverriet een enkele, gespaarde krokodil te slapen, te lui, om bij die hitte op buit te loeren. Of dreef

daar tòch iets in het water : twee glinsterende oogen, twee zwarte neusgaten, en, ondergedompeld, iets als een donkere boomstam ? School daar toch een wreed reptiel, dat schijndood, ieder belaagde die het argeloos naderde ?

Atmò dorst nauwelijk toe te zien, en huiverde bij het langsgaan. Want deze griezelige wangedrochten waren, evenals de tijgers, begiftigd met menschenzielen, en konden daarom, naar willekeur, veranderen in mannen of vrouwen.

Daarom moest men ze ongemoeid laten: anders kon je stellig rekenen op de wraak van zoo'n krokodil-mensch !

Deze wezens waren makkelijk herkenbaar aan hun bovenlip, waarop zich een zwarte vlek in plaats van een gleuf vertoonde, en verder aan hun lompgevormde voeten, waarvan de hiel onmiddellijk overging in de kuit, als bij reptielen-pooten. Listig lokten ze diegenen, die hun haat hadden opgewekt, naar een eenzame plek, hernamen daar ineens weer hun krokodillen-gedaante, en verslonden hun slachtoffer.

Je moest die monsters dus niet onnoodig lastig vallen, en mocht ze alleen maar dooden uit noodweer, als zoo'n beest je verraderlijk aanviel.

Dit was hem zèlf overkomen, nu zeven jaar geleden.

Eens wierp zijn grootvader Paq¹⁾-Kròmò zijn treknet in de rivier om te visschen, toen dit plotseling op de bodem bleef haken. Hulpvaardig als altoos bood de jongen hem aan, te duiken en het beletsel te onderzoeken. De oude waarschuwde nog van neen, maar Atmò, onbezonnen, luisterde er niet

¹⁾ De q aan het eind v/d lettergreep wordt niet gehoord, en dient slechts om aan te duiden dat de voorafgaande klinker kort en afge-stooten wordt uitgesproken. Men zegge dus: Pà-Kròmò enz.

naar. Hij was al van de ondiepe kant het water ingewaad, en zwom toen verder, naar het diepere midden van de stroom. Maar nauwelijks had hij dit bereikt, of hij stiet een wanhopige kreet uit, daar hij een moorddadige beet in zijn dijbeen voelde, en een zwaarte die hem dreigde omlaag te sleuren.

Onmiddellijk sprong de oude visscher, toen nog niet zo stram als nú, zijn zinkenden kleinzoon te hulp; trok, al zwemmende, zijn gordelmes, en viel met het bloote lemmet, onder doodsgevaar, de krokodil die zijn jongen belaagde, aan. Van schrik liet het monster los, en verdween in het modderige water. Daarop zwom Paq-Kròmò, zijn net totaal vergetend, met het hevig bloedende, bewusteloze knapenlichaam naar de kant, en sleepte hem mee naar zijn hutje. Daar verpleegde hij, Atmò's eenigste verzorger, hem zóo teeder, met zelfgezochte kruiden en zalf van den doekoën, dat de jongen van zijn gevaarlijke wonde genas, en er alleen een litteken, dwars over zijn dij, van overhield.

Tijdens zijn langzaam herstel had zijn grootvader hem bij brokken alle bijzonderheden van zijn redding verteld, hoewel hij, bescheiden, er zich nooit op beroemde.

Spoedig daarna hadden Europeanen, door ijverig jagen, alle krokodillen uitgeroeid, althans op de riviermond. Eerst vond de bevolking dit een gebrek aan naastenliefde, want deze monsters hadden immers mènschen-zielen, maar tenslotte had ze er in berust, daar de kali nu voortaan veilig te bevaren was. Doch in de verlaten kolken langs de kust leefden nog van die monsters, nog voor westersche geweren beschermd door de wildernis om hen heen, door kronkelarmige rhizophoren en hoogsteltige pandanen, met hun lange, spitse bladeren als speren. En het leek den jongeman, of al die woekerende

groeisels één weerbare vesting omsloten, de residentie der krokodillen, met hun toovermachtige, menschverwante zielen. Want hoe vreemd, hoe kwaadaardig ze ook waren, je moest ze altijd eeren. Vooral hij, Atmò, nu hij op het punt stond te trouwen.

Zoo, huiverend van eerbied, en toch zweetend onder de ovenheete hemel, liep hij voort over het barre, eenzame strand. Eindelijk zag hij zijn grootvader zitten visschen, op een platte verhooging, aan de rand van de blinkende zee. Juist heeschte de oude man, aan een hengel, een geweldig kruisnet uit het water. Nietige vischjes buitelden boven de druipende mazen. Langzaam stond de grijsaard op, en plaatste het net op het platje, waar hij zijn vangst in een korfje stopte. Zóó aandachtig was hij hiermee bezig, dat hij pas daarna zijn kleinzoon bespeurde, die, nederig op het natte pas-geëbde zand gehurkt, hem groette. Toen klom de nog krasse zeventiger beverig en stijf met zijn mand van het platje, boog zich over zijn kleinzoon en wisselde met hem een vage vingerstreeling, de Javaansche handdruk. Daarop ging hij weer door met zijn werk, zette zijn korfje naast zijn kleinzoon neer, en haalde er met zijn magere, donkerbruine hand een vischje uit. Intusschen raapte hij met de andere wat ziltig slib van het strand, om de visch mee in te wrijven, en zóo, zuinigheidshalve, zonder het kostbare zout, deze te verduurzamen tegen bederf.

Maar vóór hij hiertoe overging, rees Atmò overeind, greep zijn pols en zei :

„Eh, grootvader, dat is nu niet noodig ! Hier heb ik zout voor u, zooveel u wilt !”

En meteen haalde hij, met een knipoogje, het meegesmokkelde pakje monopoliezout vanonder zijn baadje tevoorschijn.

Juist heesch de oude man, aan een hengel, een geweldig kruisnet uit het water.

Dit was het dure, veelbegeerde staatsproduct, dat alleen de visscherskongsi in de loods tegen verlaagde prijs kon krijgen, maar Paq-Kròmò, als kleine particuliere visscher niet. Natuurlijk stonden er strenge straffen op, iets van dit zout aan buitenstaanders te verkoopen of aan te bieden, maar Atmò, die bevoorrecht van de kongsi onbillijk vond, zag er geen diefstal in, dit verbod te ontduiken. Want was het zout van de wijde, vrije zee niet voor allen? Bovendien hielp die zielig primitieve bewerking van de vischjes met ziltige modder niet genoeg tegen de ontbinding van het vochtig heete kustklimaat. Hierdoor kwamen Paq-Kròmò's vangsten vaak bedorven aan, als hij ze wou venten op de nabije passar, en daar hij zijn waren nooit zoo goedkoop kon leveren als de concurrerende kongsi raakte hij ze nauwelijks meer kwijt.

Honger behoefde hij hier niet door te lijden, want Atmò onderhield hem toch. Maar het stuitte hem, alleen op zijn kleinzoon te teren; hij wilde, zoo oud als hij was, ook wat bijverdienen voor hun tweeën. En dat kòn nu gelukkig, dank zij het gestolen zout van de „Kompenie”.

De oude man greep het pakje dus gretig aan, en smeedt het smerige, nu overbodige slib verachtelijk weg. Toen opende hij het papier met voorzichtige, bijna devote vingers, en wentelde het vischje, nog nat en wel, in het blanke, wat klonterige Madoera-zout. Voorts ontblootte hij zijn half-kale schedel, knoopte zijn hoofddoek los, en lei zijn vischjes, een voor een, gezouten, daarop uit, om in de laaiende zon te drogen. Tenslotte wees hij den jongeman een beschaduwde plaatsje onder een statige pandan, en troonde hem mee. Daar hurkten zij naast elkaar neer, met gekruiste beenen; Atmò bood zijn grootvader een strootje, en beiden staken op.

„Kleine vangst, hè, vandaag?” zei de jongeman, met een medelijdend gebaar naar Paq-Kròmò's vischjes.

De oude nam de dampende cigaret uit zijn dorre lippen, en beaamde met een gelaten, tandelooze lach:

— „Ja, jij verdient veel meer!”

Toen haalde Atmò spontaan een zilvermunt uit zijn ramme-
lend volle gordelzak, en drukte die in de knokige uitgeteerde
hand van den ouden kaké¹⁾. Wel trok deze eerst, beschaamd,
zijn arm terug, maar eindelijk nam hij, als zoo vaak te voren,
het geld aan.

— „Dank!” mompelde hij dof, met een natte glans in zijn
oogen.

„Waarom wordt u dan ook geen koelie bij onze maat-
schappij?” vermaande Atmò.

— „Ach, dat weet je wel”, klonk het ontwijkend antwoord.
Atmò zweeg, want verder praten was nutteloos.

Paq-Kròmò²⁾, die zich zoo noemde naar zijn eersten zoon
Kròmò, jaren geleden in een storm verdronken, was een
echte visscher van de oude plooi. Hij vischte dan ook op
eigen gelegenheid, hetzij op zee, in zijn smalle djoekoeng³⁾
met een sleepnet, hetzij, zooals nu, met een kruisnet aan het
strand. Koppig weigerde hij zich in dienst te stellen van
eenige vreemde maatschappij, want daarvoor hield hij, te-
recht, ook de zoogenaamde coöperatieve visschersvereeni-
ging, wegens de Hollandsche leiding.

Eens had hij er ook toe behoord, vroeger, toen de kongsi
nog een vrije, echt-Javaansche bond was. Later echter was
een staatsbank opgericht, die de visschers wèl van woe-

¹⁾ Kaké: grijsaard.

²⁾ Vader van Kròmò.

³⁾ Djoekoeng: kano.

keraars bevrijdde, en geld verstrekte tegen veel lagere rente, maar de vereeniging tevens onder leiding der blanda's plaatste, een veel grooter kwaad in Paq-Kròmò's oogen. Want daardoor waren de vroeger schijnbaar zoo vrije visschers — op de reeders ná — neergestort tot de rang van koelies. Daarom had Paq-Kròmò niet langer lid willen blijven, want de invloed der vreemden, hoe heilzaam ook, ergerde hem. Ook al besomde de kongsi onder het nieuwe, nauwgezette westersche toezicht enorme vangsten, daar zij met groote sero's werkte, eenige mijlen in zee, waar het wemelde van visch, Paq-Kròmò weigerde het voorbeeld van zijn kleinzoon te volgen, en zich te verhuren als loonslaaf bij niet-Javanen. Vanwaar die dwaze, koppige wrok tegen al wat vreemd was? Zijn eenige reeds gestorven dochter Niti had zich, nu jaren geleden, in een onzalige nacht, gegeven aan een Indofuselier, die, zelf een bastaard van een blank soldaat, nadat hij het meisje had verleid, nooit meer in het dorp was weer-gezien. Niti en haar ouders hadden gehoopt, dat hij nog terug zou komen, en haar trouwen, maar tevergeefs.

Kort na de geboorte van haar zoontje Atmò was zij, nog op het kinderbed, gestorven. Men waande haar ziel geroofd door de Koentianak, de stadig spokende geest van een overleden kraamvrouw, die steeds, uit nijd, haar nog levende lotgenooten en hun kinderen omzweeft en belaagt. Zeker had zij ook Niti door haar akelige, adembenemende schaterlach de dood ingejaagd, die duivelin, met haar welig-naakte, maar vreeselijke gedaante, eeuwig bloedend uit de groote, roode wonde van haar moederschoot. Paq-Kròmò en zijn vrouw hadden hun dochter gelukkig geprezen, nu zij stervend ontsnapte aan de schande, moeder van een bastaard te heeten.

Toch hadden de oudjes, vol liefde voor het ventje, hem beveiligd tegen de booze, in het donker warende Koentianak, door een bezem, met tooverkruiden doorstrengeld, bij zijn voeteneind te plaatsen, zoodat stuipen noch andere kwalen hem konden plagen. Ondanks zijn lichtere huidskleur voedden zij hem op als een Javaan, lieten hem op zijn zevende jaar besnijden, ten teeken dat hij voortaan als mán en Islamiet werd beschouwd, en verzwegen hem angstvallig, dat hij voor een vierde van blanken stamde. Eens, in Roewah, de maand der dooden, toen het graf van zijn moeder op het schaduwig kerkhof werd schoongemaakt, vroeg hij, wáár toch zijn vâder rustte? „Vergaan op zee”, zei toen Paq-Kròmò kort, en natuurlijk geloofde Atmò die leugen uit liefde. Zodoende wist hij, in tegenstelling tot de andere dorpelingen, nú op zijn achttiende jaar, nog nergens van.

Na de dood van zijn vrouw had de oude man zich hoe langer hoe meer aan zijn kleinzoon gehecht. De jongen groeide gespierd en rijzig op: hij leerde goed duiken en zwemmen en sterkte zijn lichaam alle dagen door de geeselende streeling van het water. De zee werd zijn groote liefde: hij wilde worden wat zijn grootvader was. Hij vergezelde hem steeds bij diens tochten langs het strand en langs de stroommond, waarbij hij hem trouw zijn net en de gevangen visch hielp dragen.

Van zijn kant had de oude alles over voor zijn kleinzoon. Maar vooral Paq-Kròmò's grootste offerdaad, dat hij den jongen redde uit een roofdiermuil, entte een duurzame, dankbare genegenheid in Atmò's hart.

Doch later, toen de vroege, tropische manbaarheid bij den jongen ontkiemde, en hem dreef, zijn eigen wil te volgen, was een tijdelijke verwijdering ontstaan. Zijn grootvader had

hem uit willen huwen, want nog nooit getrouwde kinderen gelden, volgens de adat, voor onmondig, en mogen niet trouwen met wie ze willen. Paq-Kròmò had daartoe een dochter uit een gezeten visschersfamilie voor zijn kleinzoon gekozen. Hiertegen kwam nu Atmò, met iets van westersch initiatief, in verzet, want hij gaf de voorkeur aan een arm meisje, Soewarti, de dochter van een visschersweduwe, die geen recht op een rijstveld, geen eigen huisje bezat.

Lange tijd kantte zijn grootvader zich tegen dit nieuwe trouwplan, niet alleen uit stoffelijke, maar ook uit bijgeloovige bezorgdheid voor zijn kleinzoon. Hij had namelijk thuis een oud, beduimd wichelboek in Javaansche letters, die hij met moeite kon lezen, en daaruit had hij de kansen voor een huwelijk tusschen Atmò en Soewarti berekend, krachtens de vele methoden in dit werk vermeld. Zoo had hij de toovercijfers of neptoe's van hun beider initialen samen opgeteld, en deze som gaf, gedeeld door het gewijde getal zeven een rest van twee. Dit nu voorspelde een heilloos huwelijk, bedreigd door de haat der daemonen. Ook volgens een tweede en derde, totaal verschillende wichelmethode kreeg hij dezelfde uitkomst.

Atmò, hoewel óók bijgeloovig, was rebelsch geworden door die blijkbare samenspanning der magische machten, en stelde daarom een naamsverandering voor. Hij zou voortaan Joesoep heeten, want dan werd zijn neptoe die van de letter „jò”¹⁾, dus acht, wat, in combinatie met de naam Soewarti tot een gezegend huwelijk moest leiden. Precies op zijn trouwdag zou hij zijn nieuwe naam aannemen, en zóo de booze geesten eerbiedig bedotten.

¹⁾ Bepaalde Javaansche aksòrò (lettergreepsteeken) nl. (spreek uit: jò).

Bovendien, en dit was nog méér waard dan de wichelmethode op grond van de námen, bleek de combinatie van hun beider gebóórtedagen astrologisch bizonder hoopvol voor hun huwelijkskansen.

Dit laatste argument gaf voor Paq-Kròmò de doorslag, en had hem tenslotte, ondanks zijn aanvankelijke weerzin, doen zwichten voor de aandrang van zijn kleinzoon. Hij had gisteravond zijn bejaarde halfzuster Nji Siti als tjongkok of tusschenpersoon naar Soewarti's oudsten broer, visscher Paq-Kasim, gestuurd, om hem, en diens moeder te polsen over een huwelijk. Zoowel Paq-Kròmò als Atmò waren toen tot laat in de nacht op haar terugkomst blijven wachten, maar tevergeefs. Natuurlijk had Atmò de volgende morgen zèlf om inlichtingen kunnen vragen aan Paq-Kasim, die diende op dezelfde prauw als hij, maar hij had dit nagelaten uit schroom voor dien groven, spotzieken visscher, want er waren toen zooveel anderen bij. Daarom popelde hij nu van benieuwdheid, of de huwelijksmakelaarster wellicht, terwijl hij op zee was, de uitslag der besprekingen aan ouden Kròmò had overgebracht.

Nu zijn grootvader er maar niets over zei, aarzelde hij eerst er zelf over te beginnen, maar eindelijk vroeg hij toch, verlegen :

„En — is de tjongkok al bij U geweest ?”

— „Nog niet”.

„Laten we dan onmiddellijk naar huis gaan, misschien zit ze daar op U te wachten”.

En hij verzamelde alvast de gedroogde vischjes van Paq-Kròmò in diens korf. Grootvader keek hem aan, wel wat onwillig, om nu, op het heetst van de dag, zoo'n haast te

maken met dat trouwplan, maar toch begreep hij Atmò's jonge verliefdheid.

— „Wis tò”¹⁾ zei hij dus, houterig opstaand, en wees naar zijn bootje dat op het strand lag. Dit was eigenlijk niets meer dan een smalle, holle boomstam met twee dwarslatjes tot banken. Het vermolmd hout zat vol barsten, die waren toegestopt met klei. Atmò borg nu korf en treknet binnen deze djoekoeng²⁾; tilde hem op zijn schouders een eind in zee, en beiden stapten in.

Hierna stootte de jongeman af met de eenige spaan, en lepelde links en rechts over het oliegladde water, en zoo roeide hij door de middaghitte voort, tot zij de stroommond bereikten. Weldra lag de violette zee achter hen, en dreven ze over de groenweerkaatsende rivier, tusschen fijngeveerde waterpalmen. Aan de eene oever hurkten de lage huisjes van het dorp, met hun wigvormige atapdaken, half-verdoken onder bamboegroen. Spoedig herkende Atmò hun eigen hut, stuurde naar de kant, en waadde snel door de oeverplanten heen, om de boot aan een paaltje te meren. Toen stapte ook Paq-Kròmò aan wal, op hun achtererf. Daar groeide niet veel: wat kleine, verrafelde pisangstruikjes, en een paar steile klapperpalmen met bolle vruchten aan de top. Bijna even hoog hing, aan een lange staak, de met zink overdaakte kooi van een perkoetoet, de geluksduif van den ouden Paq-Krómó. Nu Atmò naderde, begon de vogel daar, in die blinkende hoogte, vroolijk te kwetteren.

„Geluk!” dacht de jongeman, hopende op een gunstige uitslag van Nji Siti's huwelijksbemiddeling.

¹⁾ „Wis tò” = Vooruit dan maar.

²⁾ Djoekoeng = kano.

ZOODRA grootvader en kleinzoon vanaf het achtererf hun donkere huisje waren ingestapt, en zoo hun voorgalerijtje bereikten, zagen ze Nji Siti, onder een deftige pajoeng, met wankelen heupen de voortuin binnenwaggelen. Het was een dikke, nog krasse vrouw, met aschwitte haren boven een donkerglimmend, bol gezicht, waarin de slimme oogjes haast geheel verdwenen. Hijgend en puffend van de hitte bereikte zij het huisje, en zette zich weldra voor haar halfbroer Paq-Kròmò neer, terwijl Atmò bescheidenheidshalve deed of hij wegging.

„Eindelijk thuis!” begon de oude vrouw ratelend. „Vanochtend kwam ik hier voor niets; je was uit visschen. Hè, hè, dat aanzoek kost me heel wat zweet op m'n ouwe dag!” En ze pufte een zucht van opoffering.

— „En de uitslag, zuster?”

„Ze hebben geen bezwaar tegen het trouwen, maar” Atmò die bij de open deur was blijven dralen, schòkte van vreugde, maar toch wendde hij vragend zijn gezicht naar de spreekster.

„Ze eischen een hoogere bruidsgift dan jij dacht!”

Want dat was het belangrijkste bij elke trouwpartij, hoe groote toekon of bruidsgift de aanstaande echtgenoot kon geven als bijdrage in de kosten van het feest, en meteen als bedekte koopsom voor de te leveren bruid.

— „Hoeveel wou Boq-Warti dan?” vroeg de oude man.

„Ze beweerde dat het de wensch was van haar overleden

grootmama, Soewarti te zien trouwen met een man, die haar een karbouw kon geven".

„Màsà ! Is ze nou gek ?" kwam Paq-Kròmò boos, want zoo'n buffel kostte wel vijf-en-dertig gulden. Bovendien bezat hij er zèlf geen, en werkte dus, in de ploegtijd, met een huurbeest. „Och, ieder dient zijn eigen belang", vergoelijkte Nji Siti, alsof ze deze inhaligheid best begreep. En vervolgend : „Maar toen heb ik 'r natuurlijk gevraagd : zal je grootmama niet tevreden zijn met drie geiten ? ? Want het is in deze tijd moeilijk, een karbouw met gelukaanbrengende haarwervels te krijgen". Paq-Kròmò knikte tevreden, want drie geiten vertegenwoordigden tien gulden, juist de som, die hij voor de toekon had geraamd.

— „En wat zei ze toen ? ?"

„Dat ze 't nog 'es aan d'r grootje zou vragen !"

Dat beteekende : zij verzocht bedenktijd.

— „Hoeft niet meer ! Nu ze ons zóó wil plukken, gaat het aanzoek niet door !" riep Paq-Kròmò gekrenkt.

„Maar grootvader", kwam nu Atmò, die nog steeds aan de deur stond te luisteren, vrijmoedig tusschen beiden. „U wilt mij toch niet ongelukkig maken voor een paar gulden meer of minder ? ?"

„Kinderen mogen niet meepraten over zaken tusschen oudere mensen", berispte Paq-Kròmò streng, terwijl ook Nji Siti haar neef met saamgenepen wenkbrauwen aankeek.

„Maar het gaat hier om mijn levensgeluk, grootvader ! Toe, doet u er nog één geit bij boven uw eerste bod, en stel dus vier geiten als uiterste prijs ! Misschien slaan ze nou wel toe ! Werkelijk, we kunnen niet buiten elkaar, Soewarti en ik !" Paq-Kròmò keek hem eenigszins verteederd aan. Wel stond Soewarti's heele familie hem tegen, wel wist hij dat haar

moeder zeer inhalig was, zoodat hij wanhoopde aan een redelijke schikking. Maar omdat zijn jongen het nou eenmaal wenschte, zou hij zijn best doen.

— „Goed, men kan het probeeren”, zei hij schouderophalend.

„Ja ? ? ?” Atmò sprong òp van blijdschap.

„En gaat tante Siti dan nu meteen naar ze toe, om de zaak te regelen ?” vroeg hij, in zijn verliefdheid bang dat de oude anders terug zou krabbelen.

— „Vandaag nog ?” vroeg Paq-Kròmò weifelend. Was het vandaag wel een gunstige tijd ? Snel, bedreven wichelaar als hij was, telde hij op zijn vingers, en berekende het astrologisch getal van die dag.

— „Een andere keer”, zei hij, zijn leeren gelaat in bedenkelijke rimpelplooien — „Het is géén gelukkige tijd, vandaag”. „Dat is het wèl. Ik heb vannacht mijn grootmoeder gezien in mijn droom. Ik wandelde op het kerkhof, onder de sambodja-boomen ; zij rees uit het graf, in haar witte doodswa, en zei tot driemaal toe : Soewarti ! Dit beteekent natuurlijk, dat ik mij moet haasten, Soewarti te trouwen, anders is een ander mij voor”.

Deze droom over zijn gestorven vrouw dreef den grijsaard tranen in zijn oogen. Blijkbaar had zij, vanuit de ontastbare, en toch nabije wereld der eeuwigheid haar kleinzoon haar heilige raad ingefluisterd, gelijk de overledenen zoo vaak de levenden bijstaan, wanneer hun lichamen slapen, en hun zielen vrij daarbuiten zweven. Of dit visioen wel juist was uitgelegd, vroeg hij zich toen nog niet af, want Atmò was zoo heerlijk jong, en jakkerde hem mee in de vaart van zijn felle overtuiging.

— „Ajò, dan vandaag maar.

— Zuster, wil je misschien zoo dadelijk even langs Paq-Kasims huis gaan, en de zaak in orde brengen ? ?”

„Adoe ! Liever vanavond, het is nu zoo heet !” zei de dikke Nji Siti blazend.

„Maar dan is Soewarti's broer misschien uit dobbelen. Nu is hij vast en zeker thuis”, pleitte Atmò.

Paq-Kròmò wenkte zijn halfzuster, om maar toe te stemmen. Doch deze smakte ontevreden met de tong, en pruttelde openlijk, wegens het onbetaald gebruik van haar koppel-diensten :

„Je vergeet, dat ik dit allemaal voor n i e t s doe, en dat ik in dezelfde tijd heel wat in m'n warong had kunnen verdienen !”

— „Ja, maar ik ben toch je broer ! En ik heb toch ook wel wat over voor jou ! ? Heb ik je laatst niet een heele mand vol vischjes gegeven ? ?” suste Paq-Kròmò. En om haar te paaen : — „Als het lukt, krijg je er nòg een !”

Nji Siti grijnsde smalend, want dat kleine grut, dat haar broer ving, was van weinig waarde.

„En ik zal een paar pakjes monopoliezout voor u meesmokkelen uit de loods”, beloofde Atmò.

Voor deze laatste verlokking was tante niet ongevoelig, en eindelijk zwichtte ze, terwijl ze Paq-Kròmò slachtofferachtig aankeek :

„Goed, ik zal gáán, niet om zout of om vischjes, maar omdat jij m'n broer bent !”

Maar mopperend voegde zij er bij :

„'t Is wat te stellen met de tegenwoordige jeugd ! De jongelui kiezen nu zèlf hun meisjes uit ; vroeger lieten ze die keus aan de ouders. En nu schrijft die kwajongen òns de wet voor, op welke dag en welk uur we moeten onderhandelen, en hoe hoog de toekon zal zijn !

Daar naderde zij ineens, met bedeesde dribbelvoetjes over de leege, stoffigwitte weg, die ziedde onder de zon.

En opstaand, vroeg ze verlof om heen te gaan, en waggelde weer naar buiten.

Die middag, tegen vieren, liep Atmò langs de achterkant van de dessa, tusschen groene bamboeboschjes en blonde padivelden, tot hij het kerkhof bereikte. Welige sambodja-boomen bogen hier hun takken, vol groote, witte bloesems over de grijze grafpaaltjes.

Hier zou hij namelijk Soewarti ontmoeten, zoo zij kans kreeg, om tegen dezen tijd, door haar moeder te worden uitgestuurd voor een boodschap. Hier had hij ook voor het eerst met haar kennis gemaakt, op zekeren Vrijdag-Kliwon, toen zij beiden de graven van hun dooden schoon moesten wieden : hij dat van zijn nooitgekende moeder, zij van haar vader, dien ze op haar zevende jaar had verloren.

Hij hurkte dus neer op de schaduwwijke, grazige rand van het kerkhof, en wachtte. Het was hier zoo vredig en stil : zij die hier sliepen onder deze zerken, de mannen onder de spitse, de vrouwen onder de stompe maèsans, zouden hun samenkomst niet storen.

Daar naderde zij ineens, met bedeesde dribbelvoetjes over de leege, stoffigwitte weg, die ziedde onder de zon.

Schichtig spiedde zij om zich heen, vreezend gezien te worden door een lasterzieken dorpsgenoot, nu zij heimelijk samenkwam met een jongeman, en nog wel met dengene voor wien men een aanzoek had gedaan !

Maar er was niemand, niemand dan haar liefste ! Haar felle zwarte oogen werden groot van vreugde, en de zorgelijke plooi van haar gezichtje verdween in een milde glimlach. Bewonderend staarde hij haar aan. Hoe mooi was haar mollig ovaal gezichtje met de matte, amberbruine tint ! Hoe

blank en gaaf haar tanden tusschen de donkerroode lippen, haar tanden, evenals de zijne, door geen vijlen of zwartsel ontsierd, zooals bij hun meeste, nog ouderwetsche dorps-genooten. Hoe sierlijk lijnde haar slanke gestalte in dat simpele zwarte baadje !

Daar hurkte zij tegenover hem neer in het hooge gras, en hij zag, vanonder haar bontbebatikte sarong, haar welvige beenen zich kruiselings ontblootten. Zij liepen van kuit tot enkel bijna puntig toe, wat volgens zijn tante Nji Siti, ervaren in de Javaansche lichaamsleer, wees op een wuften, zinnelijke aard. Dit moest ook blijken uit haar franke, schalksche oogopslag, en haar bewegelijke, tengere armen en vingers, zoodat zij hoorde tot het gevaarlijke vrouwentype : „mendjangan ketawan” of gevangen ree. Want evenals de ree in haar omrastering hunkert naar het vrije woud, zoo was ook dit vrouwtje voorbestemd, uit de omheining van het huwelijk naar buiten te breken ! Ook hierom wilde Paq-Kròmò liever niet, dat zijn kleinzoon met haar trouwde en bedrogen uitkwam.

Maar hoewel Atmò anders éven bijgeloovig was als zijn grootvader en de overige dorpelingen, nu beschouwde hij Nji Siti's beweringen als ouwewijvenpraat, ingegeven door jaloezie op Soewarti's jonge schoonheid. Want zèlf meende hij het meisje beter te kennen, en hij hoopte dus maar dat de bemiddelaarster, die hij wantrouwde bij intuïtie, eerlijk haar best had gedaan, en dat het huwelijk toch doorging. „En is de tjongkok nòg 'es bij jullie geweest ?” vroeg hij in spanning.

„Ja”.

„En hoe ging het ?”

Het meisje beet op haar lippen, om niet te verklappen, hoe

haar moeder eerst had vastgehouden aan haar inhalige eisch van vijfendertig gulden voor de bruidsgift, net of ze zooveel noodig had voor de slametan ! Want uit ouderliefde hield Soewarti dit liever geheim, en ook van het lange, sjacherende loven en dingen dat zij allemaal had afgeluisterd, repte zij geen woord. Zij zei dus alleen :

„Alles is in orde. De toekon is bepaald op vier geiten”.

Van plotse vreugde rees het zittend bovenlijf van Atmò een weinig rèchter. Toch hoekte er weer even een wrange trek om zijn mond, toen hij bedacht, dat vier geiten oftewel veertien gulden voor zoo'n armoedzaaier als hij toch wel geweldig véél was ! Maar och, desnoods kon hij het leenen bij een Arabier of Chinees !

„De zaak is dus vrijwel beklonken”, vervolgde Soewarti.

„Nji Siti is naar jullie toegestuurd met de boodschap of jij en je grootvader morgen bij ons een bezoek willen brengen”.

„Oré, oré !” juichte de jongeman, en keek haar aan met een verlangende glimlach. Toen streek hij Soewarti zacht met zijn groote mannenhanden over haar beide kleine polsen omhoog tot over haar weeke armen. Zij, in die vage, en toch teedere streeling gevangen, plooid haar mond begerlijk naar hem toe, en er blonk een belofte van geluk in haar oogen.

Maar zij bedwongen zich, en naderden elkaar niet verder ; zelfs wisselden ze geen enkele kus, want dat was bij verloofden tégen de zede.

Daarna fluisterde hij haar, opgewonden, van zijn voorgenomen naamsverandering, daar volgens het wichelboek de naam Atmò, gecombineerd met die van Soewarti, een spoedige scheiding en groote vijandschap voorspelde.

Angstig hoorde het meisje toe.

„Laat je dan onmiddellijk Joesoep noemen!”

„Nee, pas op de dag van ons trouwen! En je mag er je moeder niet over spreken, hoor; anders probeert ze ons opnieuw te dwarsboomen”.

Soewarti beloofde het.

Daarna zwegen zij een pooze, en proefden de zoetheid van hun samenzijn: hun prille, jonge liefde die ontlook aan de rand van het kerkhof waarvan de graven achter hen heuvelen, elk met twee simpele zerkjes.

Onderwijl was de schaduw der boomen blauwer en grooter geworden, en de zon brandde al lager en minder fel.

„Kom, het wordt al laat. Mijn moeder zal ongerust zijn, waar ik blijf”, zei het meisje, en stond op.

Nog even hield hij haar streelend de slanke armen vast. Toen liet hij haar los, begrijpend dat zij gaan moest.

„Tot morgenmiddag hier, om dezelfde tijd”.

„Ja, tenminste als ik uit mag van moeder!”

Want in haar verlovingsstijd werden meisjes altijd strenger bewaakt dan anders, om haar eerbaarheid niet in opspraak te brengen.

„Tot weerziens”.

Zij scheidden, elk in een andere richting.

Thuisgekomen, hoorde Atmò nogmaals, nú van zijn grootvader, de gunstige uitslag van Nji Siti's herhaald bezoek. Wijselijk deed hij nèt, of die tijding hem volkomen nieuw was, en overdreef zijn blijdschap tot uitbundigheid, alleen om zijn ontmoeting met Soewarti niet te verraden.

De volgende dag, om half twaalf, toen Atmò van de veiling thuis kwam, schoot hij dadelijk een deftig donker baadje aan, en toog met zijn grootvader naar het huisje van Soewarti.

De lange bamboelaan daarheen leek hem een reeks van hoge eerepoorten boven zijn hoofd, en hij beefde, als dronken van vreugde. De koele schaduw van dat groote, donkergroene priëel deed hem weldadig aan nadat hij heel de heete morgen op het strand en in de veilingsloods had gesloofd. Hij zuchtte voldaan, en ook de oude wreef zich het zweet uit de groeven van zijn voorhoofd.

Toch was het hier muf: het stonk er, als in het heele dorp, naar visch, vermengd met een braadgeur van klapperolie. De huisjes, meest armelijk, waggelden kreupel onder hun scheeve dak van palmnerf. De ompaggerde erven lagen verwaarloosd. Hier en daar schoof een gelig magere gladakker zijn hongerige snuit in afval van graten en vischkoppen, terwijl een schrale haan, onder schor gekraai, zijn uitgemerelde kippen najoeg.

Voor een der kleinste hutjes hield het tweetal stil: hier woonde Soewarti samen met haar moeder, bij haar oudsten broeder, visscher Paq-Kasim. Ze stapten het tuintje in, waar een troepje bolbuikige kinderen vroolijk ravotte. Haast allen, jochies en meisjes, waren bloot, maar bij een enkel ventje wapperde een veel te wijde jas om het bovenlijfje. Ze speelden „oeloeng” of kiekendief: één, de grootste, stelde den roofvogel voor, een tweede de kloekhen, en de overigen, de kuikens, klampten zich in een lange rij vast achter de rug van de moederkip. De kiekendief probeerde nu onder allerlei dwaze geluiden een van de kuikens te pakken, die hem, quasi-piepend, met kwieke sprongen ontweken, terwijl de kloekhen haar kroost beschermde door zich telkens voor den belager te plaatsen. 't Was een blij gewemel van glimmend bruin.

Maar toen Atmò er aankwam, staakten ze hun spel, en

stormden juichend op hem af. Het grootste jochie, Kasim, de eersteling van Soewarti's broer, trok zich op aan zijn arm en zei :

— „Atmò, meespelen ! Jij bent de oeloeng, zooals laatst”. „Nee, Sim”, zei de kloekhen, een klein, dik meisje met een gele strik in haar knoedeltjeshaar. „Nee, hij moet ons raadsels opgeven”.

„Nu niet, een andere keer”, verweerde Atmò zich lachend, en stapte met Paq-Kròmò op het huis aan.

Daar zagen zij Soewarti met haar moeder Boq-Warti¹⁾ hurken in het open voorvertrek, bezig vischmanden te vlechten. In de eene hoek van de kamer lagen voltooide korven, in de andere : toedoengs of zonnehoeden tot een torentje ineengestapeld. Want met het maken van deze dingen, alle twee onmisbaar voor de dorpsbewoners, verdienden de oude Boq-Warti en haar dochter de kost. Ook Atmò had hier eenmaal zoo'n kegelvormige hoed gekocht, om meteen met Soewarti, die hij immers voor het eerst op het kerkhof had ontmoet, nader kennis te maken. Van toen af werd hij hier telkens naar toe getrokken. Hij stoeide er overdag met de kinderen als hun groote broer, terwijl Soewarti lachend toekeek of meedeed. Maar soms ook liet hij de bengels maar onder elkaar ravotten, en nam de gelegenheid te baat, om met het meisje alléén te praten. Tenslotte had Soewarti, als blijk van genegenheid, met bevende handjes een betelpruim voor hem klaargemaakt, en hem die, half verlegen, aangeboden. Zoo had zich tusschen de twee een teedere begeerte geweven, en nú waren zij, door toedoen van de huwelijksmakelaarster, dan eindelijk „patjangan” of verloofd. Popelend

¹⁾ Boq-Warti = moeder van Soewarti.

van benieuwdheid, wat de verdere bespreking zou brengen, volgde Atmò zijn grootvader naar binnen.

Dadelijk wisselde hij een veelzeggende glimlach met Soewarti, maar het stelde hem leelijk teleur, dat zij slechts in gewone huiskleedij, en niet met bloote schouders en armen verscheen! Blijkbaar beschouwde haar moeder dit bezoek nog niet als het officieele „nonton-i”, de kijkdag, waarop de aanstaande bruidegom zijn toekomstige vrouw mag zien en keuren.

Maar hij liet niets merken, en groette, evenals zijn grootvader, half gebukt en met saamgevouwen handen beide vrouwen hoffelijk. Met een vaag handgebaar noodigde Boq-Warti, een rimpelig wijf met spitse kin, de bezoekers op haar matje plaats te nemen. Daarna schreeuwde zij door de open middendeur naar het achterhuis:

„Simin!”

Zoo heette namelijk haar oudste zoon, Paq-Kasim ¹⁾, vóór hij vader werd, want als moeder noemde zij hem nog altijd bij zijn kindernaam.

Onmiddellijk kwam de geroepene. Hij was mager, liep wat voorover gebogen, en had een ouwelijk, verschrompeld gezicht, waarin een sluwe, onuitwischbare grijns was gegrift. Zijn bovenlijf was half naakt voor het huiselijk gemak, en toonde al zijn ribben, als een timmering van dunne latjes. Nadat hij elk van zijn gasten, die half overeind rezen, met een vage duimdruk had begroet, doken deze weer in elkaar,

¹⁾ De Javaansche dessaman legt zijn kindernaam af na de geboorte van zijn eersten zoon en noemt zich dan voortaan naar dezen; b.v. hier Paq-Kasim; d.i. Vader van Kasim. Evenzoo worden vrouwen genoemd naar hun oudste dochter, zoo ook hier: Boq-Warti = moeder van Soewarti.

en hij zette zich in de kring, vlak naast zijn moeder, terwijl Atmò zich in de buurt van Soewarti nestelde.

Paq-Kasim en Atmò mochten elkander niet. De eerste, half spotter, half vleier en parasiet, was gewoon, in de warong zijn medevisschers aan te klampen met een vriendelijk praatje, en zoo terloops wat geld van ze te leenen, voor snoeperij of dobbelspel, wat hij evenwel nooit teruggaf. Ook Atmò had hij dit eens geleverd, zoodat deze hem de volgende maal een voorschot weigerde. Bovendien betrapte hij hem later op van buiten gemerkte kaarten bij het spelen. Wel had Paq-Kasim zich hiervan met een grapje afgemaakt, en lafhartig, zijn boosheid hierover nooit getoond, maar zijn wrok bleef onder een beleefde onverschilligheid verborgen. Toch maakte die hem niet afkeerig van Soewarti's huwelijk. Immers, het liet hem volkomen koud, met wien zij trouwde, mits er voor hem wat aan te verdienen viel, en daartoe was de bedongen toekon hoog genoeg.

Toen hij dus tegenover zijn gasten zat, luisterde hij met zijn quasi-welwillend masker-lachje naar de beverige stem van ouden Paq-Kròmò. Deze begon eerst over onverschillige dingen, want het was niet volgens de zede om dadelijk te zinspelen op de reden van zijn komst. Eindelijk zei hij, wijzend op zijn kleinzoon en Soewarti, die teeder, maar op betamelijke afstand, zaten te keuvelen :

— „Aardig paartje, niet ?? Nji Siti heeft mij doen weten, dat jullie geen bezwaar hebt tegen hun trouwen”.

„Ja, ze passen bij elkaar, als de buffelpikker ¹⁾ bij de karbouw!” grapte Paq-Kasim, met een ruwe toespeling op de vriendschap tusschen het rund en de kaleng, die hem ontluist.

¹⁾ Kaleng of buffelpikker : een donkere soort van spreeuw, die men vaak boven op de rug van een karbouw ziet.

— „Dus dáár zijn we het over eens. We moeten alleen nog praten over wat ieder meebrengt in het huwelijk. Mijn kleinzoon erft mijn aandeel in de sawahs, en verdient zijn dagelijksch potje rijst als visscher, dat is alles”.

„Dat is niet veel”, zei Boq-Warti afkeurend, met een begripd lonkje naar haar zoon, met wien ze vooruit haar houding in dezen had bepaald. Even kwam over Paq-Kròmò's rimpelgezicht een ontstemde trek. Toen zei hij, gevat:

— „Mag ik dan weten, wat Soewarti voor het aanstaand huisgezin allemaal aanbrengt ? ?”

Een vijandige stilte, en een kruisvuur van booze blikken tusschen de twee partijen. Tenslotte kuchte Paq-Kasim en zei: „Och, we hebben wel geen aandeel in de rijstgrond, maar Soewarti brengt toch wat meubels aan; een kleerenrek, een baleh-baleh! Me dunkt, dat is voldoende!”

— „Oewah, is dát haar aandeel? Dat kan Atmò ook nog wel van me krijgen!” kaatste Paq-Kròmò terug.

Doch nu kwam de moeder haar zoon te hulp, en blufte:

„Maar we hoeven Soewarti toch zooveel niet mee te geven, ze is toch zeker het mooiste meisje van het dorp ??! Ze heeft zwèrmen aanbidders, en allemaal zoons van heel rijke vaders”.

Paq-Kròmò voelde wel Boq-Warti's dreigende toespeling op een mogelijk voordeeliger huwelijk van haar dochter; maar hij reageerde er niet op, om twist te vermijden. Hij vroeg slechts:

— „En wanneer kunnen ze trouwen?”

„Ik zal de doekoen vragen, een gunstige dag te bepalen”, zei Boq-Warti ontwijkend.

Maar in stilte nam ze zich voor, dit pas te doen, als de toekon was betaald.

Ook haar zoon dacht aan hetzelfde, en vroeg, inhalig :
„En wanneer krijgen we de toekon ? Je begrijpt, anders hebben we geen geld voor het trouwfeest”.

De oude man keek, half geërgerd, half ontmoedigd, naar zijn kleinzoon.

— „Atmò, hoeveel geld heb je al overgespaard ?”

De jonge minnaar, die al die tijd met zijn meisje had zitten fluisteren, wendde zich nu ineens tot de oudjes, vol ijver om zijn zaak te bepleiten.

„Al tien gulden. Elken dag houd ik veertig of vijftig cent over van mijn loon ; dus in tien of twaalf dagen heb ik de heele som bijeen, en dan kunnen we zeker wel trouwen, nietwaar ?”

Onverstaanbaar mompelende familieraad van moeder en zoon, de hoofden vlak bij elkaar. Eindelijk knikte Paq-Kasim, en Boq-Warti beaamde zoetsappig :

„Zeker, natuurlijk, als er dan geld genoeg is voor het feest !”
Intusschen waren in de loop van het gesprek telkens een paar kaalgeschoren kinderkopjes van Soewarti's neefjes uit het tuintje komen binnengluren. Ze hadden, na Atmò's komst hun spel niet meer hervat, want wat de groote menschen hierbinnen bespraken, leek hun veel interessanter. Eindelijk klom de langste bengel parmantig de kamer in, en vroeg nieuwsgierig aan Atmò :

„Moeten we nou voortaan „paman” ¹⁾ tegen je zeggen in plaats van „kang” ?

„Paman ?” snauwde Boq-Warti. „Hij is je oom nog niet. Pas over twee weken, misschien ! En nou wèg ! Jullie hebt niets met grootemenschenzaken te maken !”

¹⁾ Paman = oom. Kang = oudere broeder.

Toen, met een zuurzoet lachje tot de bezoekers, vroeg ze fleemend, ineens weer koopvrouw :

„Hebben jullie geen van tweeën nog een zonnehoed noodig?“ Paq-Kròmò ontkende, verlegen. Vervolgens klaagde ze, dat haar vlechterij zoo weinig opbracht. Daarom moest ze uitzien naar bijverdienste. Gelukkig zou morgen de oogst beginnen, dan zou ze met Soewarti gaan werken op de sawahs van schipper Mas Kartòdiredjò, waar ze indertijd ook de padi hadden helpen planten. En daar zou ze heel wat bossen snijloon verdienen, want er waren vier velden af te oogsten. Atmò werd grauw van plotselinge angst. Als Soewarti maar niemand anders ontmoette op het veld ! In de oogsttijd werden tallooze nieuwe verlovingsen gesloten, en de vroegere vaak verbroken.

Maar vanwaar die dwaze vrees ? praatte hij zich voor. Want de oude Boq-Warti zou immers naar de doekoen gaan, om een gunstige trouwdag te vragen ?? Was dat geen stellige belofte ?

Intusschen vond Paq-Kròmò dat het bezoek nu lang genoeg geduurd had, en prevelde in hoffelijk hoog-Javaansch, ten teeken dat hij heenging :

— „Sampoen noewoen“. ¹⁾

Grootvader en kleinzoon rezen overeind, en vertrokken, beiden beklemd door ontgoocheling.

¹⁾ Ik vraag reeds verlof (n.l. om heen te gaan).

DE volgende morgen begon de oogst.

Een wijde vlammeende vlakte van gerijpte pluimen rijst omgolfde het dorp van de landzij, en glooide vaag omhoog tot aan het verre, wazige blauw der vulkanen.

Overal, in deze gele zee van aren, stonden vrouwen gekromd te zwoegen, hun hoofden tegen de zon beveiligd door kleurige slendangs, waaronder de donkere gezichten glommen van het zweet. Enkele oudere kerels en jongens bewogen zich daartusschen, maar daar de meeste getrouwde mannen, in de oostmoesson, zorgden voor de vischvangst, waren het hier haast allemaal vrouwen. Elk was bezig met een kruisvormig bamboemesje de halmen, neergebogen onder de last aan hun toppen, een voor een af te snijden. Telkens klonk, onder het vlijtig werken, een druk gesnater en gelach, soms afgewisseld door een enkele, eentonige zangdeun. Want was het geen feestelijke arbeid, het snijden van de rijst in dit gezegende, waterrijke laagland, waar men tweemaal per jaar kon oogsten? Hoewel nog geen vijf maanden tevoren deze sawahs als blanke vijvers de wolken weerkaatsten, was thans alle vocht uit de bodem weggezogen door wemelende halmen, en de zengende zon daarboven. En al deze gouden padi die zij plukten beteekende voedsel en geld voor hunzelf en hun gezin! Reden te over dus om blij te zijn, en naar hartelust te babbelen, te lachen en te zingen!

Ook de oude Boq-Warti en haar dochter waren onder de

snijdsters, en plukten dezelfde rijst, die ze een half jaar geleden in de eendere, toen nog modderige akker hadden mee helpen planten. Ze hadden zich daartoe vanochtend opnieuw aangemeld bij Mas Kartò's beide vrouwen, Minah en Sarinah. Maar hemzèlf hadden ze nog niet ontmoet, noch de vorige, noch déze keer, daar hij telkens juist in zee was. Nu zwoegden ze maar door, onder de trillende, ziedende lucht, tot ze eindelijk naar huis mochten gaan.

Soewarti had hevige honger gekregen van dat zware werk. En onwillekeurig keek ze naar een hoek van het veld, waar verpakt in mandjes, en in pisangblad allerlei spijzen waren klaargezet voor de aanstaande slametan, de tweede sinds gisteren. Midden daar tusschen in verrees, als een open duiventil op één enkele steunpaal, het welvoorzien offer-tafeltje van dèwi Sri, de rijstgodin. Onder tegen het voetstuk van de staak, waar het op rustte, leunden enkele vooraf geplukte, omzwachtelde bosjes halmen, het symbolische bruidspaar van de Rijst, dat de godin en haar gemaal verbeeldde, wier hemelsche zielen in dit aardsche gewas waren neergestreken. Doch op het altaar zelf, door een wigvormig dak overschaduwd, bevond zich, toegedekt door een doek, een bord met speciale lekkernijen, een schotel met sirihbenoodigdheden, vijf halve-cents-stukken en eindelijk een spiegeltje, een kam, een fleschje odeur en een doosje bedak, alles voor de milde geefster van de Rijst. Alles lag nog onaangeraakt, zooals vanochtend. Blijkbaar had de godin zich nog niet verwaardigd, haar uiterlijk door wat poeder of haar inwendig wezen door een gebakje of een sirihpruim te verzorgen.

Alle dorpelingen, ook Soewarti geloofden naievelijk aan deze heidensche beschermgeest. En zoo een enkele al

durfde twifelen aan haar bestaan, het was nu eenmaal „adat”, haar te vereeren, en daarvan af te wijken bracht misgewas en andere rampen. Alleen was de kleine Soewarti momenteel wat jaloersch op de goede rijstgodin, die zooveel kreeg, zonder dat zij het ooit gebruikte. Als zij er eens stilletjes van snoepte!

Maar neen, het was te gevaarlijk, als iemand het zag; en de godin zou boos op haar worden, en haar een ongeluk bezorgen! Bovendien, dadelijk, bij de algemeene slametan mochten de menschen toch ook meeëten van de lekkernijen, die de godin versmaadde! Dus werkte ze maar door, en zong, om de honger te verdrijven, om het hardst mee met de andere snijdsters.

Intusschen was de dikke, zwaarbesnorde Mas Kartòdiredjò, de schipper waaronder Atmò diende, na de dagelijksche vischveiling op weg naar zijn woning. Hij had een verwaande, wijdbeensche manier van loopen, en ging voor niemand een pas opzij, zoodat alle dessalui die hem tegenkwamen, angstig uitweken. Daarmee wou hij toonen, dat hij de schoonzoon van den loerah was, ja nog méér, de eigen zoon van een wedònò. Wel was zijn vader indertijd wegens verregaand kastekort ontslagen, wel was hij zelf te dom geweest om zich te bekwamen tot bestuursambtenaar, maar toch welfde er om zijn uitpuilende lippen een trek van brute trots, om zijn hooge komaf. Ook had hij de verkwistende neigingen van zijn adellijke voorgeslacht geërfd, die totaal niet pasten bij zijn stand van nú: het nederig bedrijf van visscher. Natuurlijk kon iemand als hij zich niet met één vrouw tevreden stellen, en bovendien voelde hij veel voor variatie. Thans, op zijn dertigste jaar had hij al negen vrouwen achtereenvolgens in het huwelijk bezeten, en dank zij het vlotte

Mohammedaansche scheidingsrecht weer zeven daarvan geloosd. Sommigen had hij verstooten, anderen hadden zich vrijgekocht om van hem af te komen, een enkele was uit zijn huis weggelopen om zich te verhuren als dansmeid waardoor elk huwelijk automatisch verbroken werd.

Twee jaar geleden had hij de oudste dochter van het dorpshoofd, vier maanden later die van een rijken hadji uit het naburige stadje er bij getrouwd. Deze twee, elkaars nichten, stijfden hem in zijn geldverspillerij, hadden telkens nieuwe kaïns, oorbellen en andere versierselen noodig en dobbelden even hard als hij.

Thans naderde hij zijn deftige houten woning, die heel wat boven de bamboehuisjes van zijn bureu uitstak. In het voorvertrek zaten zijn witbepoederde ega's op een mat, met gele, groene, roode en kleurlooze Chineesche kaarten, vol zwarte krabbels, in haar handen. Bij ieder gluurde, uit de slendang, een kaalgeschoren kleuterkopje. De kinderen stoorden hun moeders niet in haar spel, want ze hadden elk een gummidot in hun mond om ze zoet te houden. Af en toe rolde zoo'n fopspeen op de mat; dan schreeuwde het kind net zoo lang, tot zijn mama het suste met zijn zuigding, en weer verder ging met kaarten.

„Doe je ook mee?” vroeg Sarinah, de oudste vrouw, haar binnenkomenden man, terwijl ze haar sirihpruim verschoof tot een gezwel in haar rechterwang. Onmiddellijk, zonder naar zijn kinderen, die lastige huwlijksgevolgen, om te zien, hurkte hij naast zijn vrouwen neer; nam de kaarten, schudde en gaf. Hij was gek op spelen, ook al ging het nu niet eens om geld, zooals tegen zijn kameraden.

En niet alleen hij, maar haast al zijn medevisschers leden aan dien dobbelkwaal. Waardoor? Hun onzeker beroep van

veel of weinig vangen was als een eeuwig wisselend kansspel met de zee. Bovendien hadden deze visschers een overvloed van vrije tijd, daar ze maar de helft van het jaar, in de oostmoesson, in zee hoefden te steken, en dat maar zeven uur. Wel werkten zij, in de tusschenperioden, met hun vrouwen mee op het land, wel verhuurden de armsten zich dan als koelies op de naburige suikerondernemingen, maar toch bleef hun voldoende tijd voor hun speelzucht. En zoo stilden zij die in allerlei vorm : hetzij door het simpele keplèk-spel, door kruis of munt te gooien met een eenzijds witgekalkte cent, hetzij door kaarten, dobbelsteen of door meer sportieve vlieger-gevechten. Men deed het overal : binnenshuis of buiten, openlijk of in het geheime Chineesche speelhol. Vooral hier had Mas Kartò heel wat geld verloren, en zoo-doende stond hij diep in de schuld bij de staatsvisscherijbank, maar ook en nog meer bij den woekerenden tjina-minding, ¹⁾ die af en toe dit dorp bezocht. De laatste had hem verleden jaar honderd gulden geleend, af te betalen in vijftien maandelijksche termijnen van tien. Doch toen hij gisteren de elfde maand, hoewel een week over tijd, niet had kunnen storten, had hij zijn schuldeischer moeten paaïen met de eventueele opbrengst van de padi-oogst. Geen wonder dat hij, hoe lichtzinnig ook van aard, thans dacht aan zijn velden, waar de rijst, zonder toezicht, werd afgesneden. Eigenlijk vond hij het onverantwoordelijk zoowel van zichzelf als van zijn vrouwen, om nú te spelen !

¹⁾ Tjina-minding : Chineesche geldschieder, die gewoonlijk woeker-rente vraagt van zijn Javaansche leeners als tegenwicht voor het risico van zijn bedrijf. „Minding” stamt af van het Hollandsche „in mindering van uw rekening”.

Juist liep het partijtje ten einde ; Mas Kartò had de kleinste kaartenreeks van eenzelfde kleur en verloor dus. Woedend gooide hij nu alle „Soe-sek”-kaarten door elkaar, want hij kon, met zijn opgeblazen zelfgevoel, niet tegen zijn verlies. — „Alles loopt me tegen ! Met kaarten heb ik ook al geen geluk ! En op ons land wordt misschien de halve oogst door het werkvolk weggesleept, terwijl jullie er geen hand naar uitsteekt, ja, er niet eens naar omziet !” bulderde hij, zijn boos humeur om het verloren spel tegen zijn vrouwen luchtend. „Zeg, we hoeven toch zeker niet zelf te werken ? Bovendien hebben we wèl toezicht gehouden, om beurten, van zeven tot tien. Maar toen kreeg ik zoo'n pijn in m'n buik, dat ik maar naar huis ben gegaan. Ik heb de laatste tijd toch al zoo'n last van mijn ingewanden”, klaagde de dikke Sarinah. En daarbij wees ze naar haar maag, die ze door overeten dagelijks bedierf, wat haar nu tot excuus kon dienen. „En ik wil liever mijn koelit-langsep-tint niet verknoeien door die felle zon”, zei Minah, de jongste, nuffig. „Ik ook niet”, beaamde de oudste vrouw. En vol waardigheid : „Ik ben toch zeker de dochter van de loerah !” „En mijn vader is hadji, en woont immers in een steenen huis”, viel de jongste haar bij.

Ja, dat was waar ook, hij kon zulke deftige vrouwen, die hem flink wat geld en huisraad hadden aangebracht, toch moeilijk dwingen, te zwoegen als koeliemeiden ! Maar met dat al moest het werk op de sawahs gecontroleerd worden ! Bovendien kwam na deze eerste snit een gezamenlijke slametan met al het werkvolk, waarbij ook zijn vrouwen, volgens de zede aanwezig moesten zijn. Hij probeerde dus het luie tweetal dringend te overreden, hem te volgen naar het veld.

„Ik ga in geen geval”, besliste Sarinah. „Het is niet goed voor iemand met buikloop om buiten in de felle zon te eten. Breng jij maar wat lekkers voor me mee, di,¹⁾”, vroeg ze gulzig, ondanks haar halfvoorgewende kwaal.

„Goed, joe²⁾, als jij mijn kind voor me bewaart”.

Haar oudere maroe³⁾ beaamde dit met een korte knik, en dus reikte Minah haar knaapje, een mollige bruine lilliputter, aan haar over. Even schreeuwde het kind, maar Sarinah liet het, als haar eigen zoontje naar hartelust grabbelen in de neergesmeten kaarten, zoodat de kleuter tevreden kraaide. Want Javaansche moeders verwennen hun eigen kinderen en die van anderen zooveel ze kunnen, alleen uit gemakzucht. Onderwijl was Minah opgestaan, haalde behaagziek haar geel met blauw bebloemde pajoeng te voorschijn, om haar tint te sparen, en dribbelde aan achter haar man die uit de woning stapte.

Hij stak de weg over, sloeg een smal zijpad in tusschen dessatuintjes, en bereikte zoo zijn sawahs, of liever de velden die hem van de gemeenschappelijke dessagrond waren toegewezen. Hij bezat er meer dan zijn meeste dorpsgenooten, want als schoonzoon van den loerah had hij wel gezorgd bij de laatste verdeling niet te kort te komen. En aan de naburige suikeronderneming verhuurde hij nooit iets.

Nu stapte hij dan, gevolgd door Minah, op een der smalle aarden dijkjes, die de velden in vakken verdeelden, en keek vanaf deze verhooginkjes neer op het zwoegen van de snijdsters. Allen waren zij uit armere gezinnen, zonder recht op eigen sawahs, en hij voelde zich de meerdere en werk-

¹⁾ Di = adi, jongere zuster of brper.

²⁾ Joe = boq-ajoe, oudere zuster.

³⁾ Maroe = medevrouw.

gever van dit slonzige lompenvolk. De meesten waren trouwens leelijk en gerimpeld, en hij liep er onverschillig langs. Maar daar zag hij ineens, naast een wanstaltig oudje, voor wie het herhaalde bukken haast een natuurlijke houding scheen, Soewarti met haar rechte, vroegrijpe figuurtje. Het meisje, dat een dikke bos padi torste, zong bij zijn naderen, zonder hem te zien, een sentimenteele pantoen, met lange uithalen en trillers naar de smaak van haar volk. Mas Kartò hield onwillekeurig stil om te luisteren, en bekeek haar met kiemende begeerte. Zijn ega, achter hem staande, zag die blik, en smaalde jaloersch :

„Dat schepsel daar zingt de heele dag, net als een ronggeng. Zooeven ook al. En zie eens, hoe weinig padi ze nog maar verzameld heeft”, loog ze stokend.

Soewarti hield plotseling op met galmen, fel beschaamd, en boog zich weer omlaag, om halmen te snijden.

„Nou, ze heeft al flink wat gesneden, en haar stem is ook niet kwaad”, verdedigde Mas Kartò opzettelijk luid, terwijl hij haar bewonderend monsterde, vanaf haar welgevormde bovenlijf tot aan de stevige kuit onder haar sarongrand. En meteen dacht hij : zou dit meisje hem niet dienstig kunnen zijn als derde vrouw, als ééne, die flink op het veld zou werken in deze oogsttijd ? Zijn twee tegenwoordige ega's, verwende weeldepoppen, kwamen veel te weinig op de sawahs, en hielden lang niet voldoende toezicht of er geen padi gestolen werd. Als hij dit armoedig schepseltje er bij nam, hoefde hij waarschijnlijk haast geen bruidsgift te betalen ; zij zou weinig kleeding en voedsel kosten, en dan had hij meteen een flinke huis- en werkvrouw.

Dan hoefde hij niet zoo in zorgen te zitten voor het veld-bedrijf, en kon al zijn vrije tijd verdubbelen.

Bovendien lokte hem haar simpele mooiheid van volkskind als een soort van verfrissching na de opgesmukte knapheid van zijn tegenwoordige vrouwen. Tenslotte kon hij haar later, als ze hem verveelde, nog altijd makkelijk genoeg verstooten. Een huwelijk sluiten en weer ontbinden kostte immers maar een rijksdaalder per keer.

Zoo vroeg hij dan, gedreven door begeerte en berekening, het meisje, dat hij alleen maar kende van naam :

„Ben jij niet Soewarti ?”

Het meisje keek verbaasd den vrager aan, en sloeg toen bedeesd de lange zwarte wimpers neer :

— „Ja, mas, en ik ben Boq-Warti, haar moeder”, zei de oude vrouw, met een vriendelijke grijns, in haar plaats.

„O ja, Boq-Warti, nou herinner ik het me. Jij woont in bij Paq-Kasim, je zoon nietwaar ?”

— „Ja, sinds mijn man op zee is verongelukt”, vulde het oudje aan, op een treurtoon van ontroostbare weduwe. — „En nou moet ik mijn kost verdienen met hoeden en manden vlechten”.

„Zoo, dan kom ik vanavond een vischkorf bij je koopen”, beloofde Mas Kartò gul, terwijl hij veelbeteekenend van het oudje naar haar dochter zag.

„Waarom ? Je hebt er toch al een”, zei Minah half luid, met verbeten woede. En fluisterend : „Waarom haal je die koeliemeiden zoo aan ?”

„Ik doe wat ik wil”, snauwde Mas Kartò onderdrukt. En luider, tot het werkvolk in het veld : „Allemaal ophouden en de padi inleveren !”

En meteen volgden allen, hun geoogste halmen over hun onderarm, hun baas naar het wachtershuisje, met zijn wig-

vormig rieten dak. Mas Kartò ging met Minah hieronder staan, om de bossen padi in ontvangst te nemen.

Het eerst kwamen Soewarti en haar moeder aan de beurt, en overhandigden elk hun bundels aren. Daaruit zocht de baas telkens twee vijfde uit als loon, dus dubbel maal zoo-veel als gewoonlijk, en stopte moeder en dochter elk haar portie in de hand, met een bizonder kneepje in de pols van Soewarti, dat deze veinsde niet te merken. De andere snijdsters daarna kregen ieder maar één vijfde, en trokken lange gezichten, maar Mas Kartò knipoogde het bevoorrechte tweetal spottend toe. Na het overreiken werden de bossen telkens voor het rijsthuisje neergelegd, om in de heete zon te drogen, en eindelijk had men alles ingeleverd.

Daarna haalden Mas Kartò en Minah, geholpen door hun werkvolk, pakken met spijzen in pisangblad van onder het offertafeltje van dewi Sri te voorschijn. Elk der echtgenooten vormde, aan een andere hoek van het veld, een kring om zich heen van snijdsters en snijders, die op dit feestmaal werden onthaald. Rondom Minah, die zich in de schaduw van het wachthuis nestelde — voor haar tint — groepeerden zich de vele vrouwen, terwijl een veel kleinere kring van jongelingen en oude mannen zich in een andere, zonniger hoek om Mas Kartò verzamelde. Weldra waren allen van spijzen voorzien, en zaten ze op het bijna kaal gesneden, stoppelige veld met hun vingers te graaien in rijst en roedjak, of rustig te kluiven op kippeboutjes of vischgraten. Wie klaar was, of trek in iets had, vroeg de gastheer of gastvrouw een nieuwe portie, en weldra moest Mas Kartò zelfs het offermaal van dewi Sri van zijn doek ontblooten, als versche voorraad om uit te deelen. Dit was geen heiligschennis, want geesten aten toch alleen maar het onzichtbare deel van de hun vereerde

Overal, in deze gele zee van aren, stonden vrouwen gekromd te zwoegen,
hun hoofden tegen de zon beveiligd door kleurige slendangs.....

lekkernijen. Waarom mochten menschen, al waren het maar koelies, dan de aardse rest niet hebben, die je kon bekijken, ruiken en opeten ?? Anders profiteerden de vogeltjes er toch maar van!

Maar onder het vervullen van zijn plichten als werk- en voedselgever van zijn volk, kon Mas Kartò niet laten voortdurend naar Soewarti te gluren. Het speet hem, dat hij krachtens de adat niet naast haar mocht zitten, om nader kennis te maken.

Eindelijk zag hij de grijze Boq-Warti, kromgebogen en met moeite opstaan, ondersteund door haar dochter.

„Dus vanavond kom ik een korf bij je koopen”, riep hij het oudje bij haar heengaan toe.

„Goed baas”, zei ze, met een nederig lachje op haar rimpelgezicht om de eer van dit aanstaand bezoek.

Toen verwijderden moeder en dochter zich, elk met haar bundeltje snijloon in haar slendang, en het bamboemesje achter in haar kapsel.

Begeerig volgde Mas Kartò nog éven de golvende, lenige loop van het verdwijnende jonge vrouwtje.

Ook Minah keek haar na, maar met oogen als priemen. Tusschen al die kauwende menschen die alleen aan eten dachten, was zij de eenige, die op Mas Kartò's nadere afspraak had gelet. Tot haar verbazing en ergernis was hij dus zijn inval van zooeven niet vergeten! En zij vermoedde hoe langer hoe sterker, dat zijn bezoek nog wel wat meer bedoelde dan het koopen van een korf.

Toen alles op was, verdwenen ook de andere koelies een na een, en lieten slechts een leeg stoppelveld achter, hier en daar bestrooid met pisangblad en kruimels rijst. Tenslotte

stapte ook Mas Kartò, verzaad en waggelend van het overvloedig maal, naar huis.

Minah volgde, onder haar parasol, hem zwijgend, een pakje lekkernijen van de slametan onder de arm.

In het koele voorvertrek van Mas Kartò's woning troffen zij Sarinah, die log en languit op de baleh-baleh lag te geeuwen. Minah reikte het pakje aan haar maroe, en terwijl deze het open vouwde, begon ze wantrouwig tot hun beider ega :

„Waarom wou je vanavond naar dat ouwe koeliewijf ?”

„Welk oud wijf ?” vroeg Mas Kartò, als wist hij van niets.

„Je weet best wie ik bedoel, de moeder van die mooie meid, van Soewarti !” vulde ze aan met venijnige jaloezie.

„Ik ben van plan eh”, begon Mas Karto aarzelend, verlegen draaiend met zijn oogen. „Ik geloof dat het veldwerk voor jullie tweeën te zwaar is. En daarom dacht ik” stamelde hij.

— „Wat ? Wou je nog een derde vrouw er bij ?” krijschte Sarinah begrijpend, met een schok half overeind op haar bank, zoodat het pisangblad met rijst, visch en kip van haar schoot viel.

— „Geef je dan niets meer om òns, vrouwen van goeie familie, dat je zoo'n gewóón meisje er bij wilt trouwen ?” toornde ze, in haar belachelijk standsgevoel beleedigd.

„Heb je aan twee vrouwen dan niet genoeg ?” siste de jongste als een getrapte gifslang. „Moeten wij het dan nog beroerder hebben dan nú ?” We kunnen nú al nauwelijks rondkomen, zooveel schulden heb je !!!”

— „Dat is mijn zaak !” antwoordde Mas Kartò kalm. „Heusch, jullie zult er niet onder lijden. Je krijgt aan Soewarti een flinke hulp in de huishouding”, poogde hij hen gerust te stellen.

— „Nou maar als je haar tot vrouw krijgt, dan zal ze het zuur hebben, dat beloof ik je”, dreigde Sarinah met een smeuling van haat in haar donkere oogen. — „Kom Minah, ga mee naar achteren”.

Met een ruk, van de baleh-baleh, en liep, gevolgd door haar nicht, naar de kamer er naast, van waar de kreten van hun opgesloten kleuters weerklonken.

DIE middag at de logge Mas Kartò, zooals wel meer na een huiselijke ruzie, in de vetdoorwalmde warong van Nji Siti, die, nog breeder en dikker dan hij, tevoorschijn bolde achter een toontafel vol potten, pannen en pisangtrossen.

Met gekruiste beenen zat hij, evenals vijf andere mannen, boven op de bank der gasten, terwijl hij zijn bordje met dampende lekkernijen op zijn schoot hield en er met alle vijf zijn vingers in graaide. Onderwijl was de bazin druk bezig, telkens opnieuw het bord van een bezoeker vol te scheppen, en ze intusschen de laatste schandalen van het dorp, smakelijk aangedikt als haar gekruide kostjes, op te disschen.

Doch niet alleen uit zucht naar pikante nieuwtjes, of om 't gekijf van zijn vrouwen te ontvluchten, was Mas Kartò hier verschenen. Hij bleef hier langer dan anders, rookte het eene strootje na het andere, en wachtte opzettelijk, tot hij met de bazin alleen was, want hij wou haar spreken.

Na een voorzichtige inleiding, waarin hij haar vleiend prees, om haar ervaring en wijsheid, deed hij eindelijk zijn verzoek. „Nji Siti, ik zoek een vrouw”.

„En de baas heeft er al twee?”

„Ja, maar ik hou van afwisseling, ik wou Soewarti, de zuster van Paq-Kasim als derde. Daarom vraag ik jou: wil jij mijn tjongkok zijn?”

„Màsà!! En ik heb juist voor mijn neef Atmò om haar hand gevraagd, en de zaak is zoo goed als beklonken”.

„Zijn ze het al eens over de toekon ?”

„Ja, die is op vier geiten gesteld”.

„Dan bied ik dubbel zooveel, desnoods een karbouw, en dan zal Paq-Kasim, wed ik, onmiddellijk toeslaan”.

„Maar hoe kan ik nou m'n neef Atmò en mijn eigen broer Paq-Kròmò in de steek laten ? Dat is tegen mijn belofte !”

„Heeft je broer je al voor die bemiddeling betaald ? ?”

„Betalen ? ? Nee, daar is Paq-Kròmò te arm voor. Maar nou ja, omdat het mijn eigen broer is, doe ik het maar voor niets”.

„Als je mijn zaak bemiddelt, in plaats van die van Atmò, krijg je van mij wèl een persèn !!!” lokte de djoeragan, en hield een fonkelende rijksdaalder tusschen duim en wijsvinger omhoog.

Nji Siti's oogen gingen wijd open van begeerte, even schitterend als die munt.

„Nou, eigenlijk word ik ook liever wèl als niet beloond voor m'n moeite ! !” zwichtte zij. „Bovendien ben jij een goeie klant : jou zie ik hier bijna dagelijks, en mijn neef en grootvader zoowat nóóit ! ! Maar dan mag je d'r nòch met Atmò, nòch met een ander over praten, dat ik jouw tjongkok ben geweest ! Beloof je me dat ?”

„Hn-hn”, beaamde Mas Kartò.¹⁾

„En nou — moeten we een smoesje verzinnen, om Atmò's kansen voorgoed te fnuiken”.

Even bedacht zij zich, en zei toen, arglistig :

„Wacht even : hun neptoos stemmen niet mooi overeen, zoodat Atmò dáárom zijn naam wil laten veranderen !”

„Weet Soewarti's familie daarvan ?”

„Nog niet”.

¹⁾ „De neusklank „hn-hn” beteekent op Java zooveel als : „ja”

„Dan kun je het altijd dáárop gooien! Heb je een wichelboek?”
„Neen”.

„Dan zal ik je het mijne zoo dadelijk laten bezorgen. Neem het mee als je naar ze toegaat: dat maakt meer indruk! En bewijs hun dat de huwelijkskansen van Atmò en Soewarti onder die namen zeer ongunstig staan. Maar zeg hun niet, dat het door naamsverandering weer is goed te maken; anders bederf je het voor mij!”

Nji Siti beloofde het.

„En wanneer ga je naar Paq-Kasim toe? Hij is een goeie vriend van me, en 's avonds ga ik vaak met hem dobbelen. Daarom wou ik graag, dat jij een paar uurtjes tevoren, om vier uur bijvoorbeeld, met hem praatte. Als hij toehapt, dan kom ik daarna zelf de zaken verder regelen. Zeg ze dat maar vooruit!”

Na deze afspraak schoof Mas Kartò haar de rijksdaalder in de dikke, haastig toeknippende hand en verdween.

Binnen een kwartier kwam zijn katjoeng ¹⁾ in Nji Siti's kraam, en gaf haar het lijvige wichelboek, waarvan de band kapot was, en de bladeren door de jaren sterk geschonden.

Met deze vuil-gehavende en toch kostbare perimbon ²⁾ in haar slendang ³⁾ verborgen, verscheen Nji Siti weldra in het voorhuis van Paq-Kasim, die daar languit, halfnaakt, zijn middagdutje snurkte. Maar na haar waarschuwende kreet schrok hij wakker, en riep, op zijn beurt, zijn moeder uit het achterhuis. Alle drie hurkten neder op de verrafelde rieten mat.

„Ik kom hier voor een hoogst ernstige zaak”.

¹⁾ katjoeng: knaap; hier: jongen die als knechtje wordt gebruikt.

²⁾ perimbon: wichelboek.

³⁾ slendang: draagdoek, die om de schouder wordt geslagen.

„Iets over het huwelijk ?”

„Ja”.

En meteen haalde zij, gewichtig, het half in flarden hangend wichelboek tevoorschijn.

„A doe, boekoe perimbon !” mompelde Boq-Warti vol ontzag.

„Juist. Wij hebben allemaal, zoowel jullie, Paq-Kròmò als ik zelf, een groot verzuim begaan. Vóór we de toekon en trouwdag bepaalden, hadden we moeten opzoeken in de perimbon, wàt Soewarti wel te wachten staat als Atmò's vrouw ! Of hebben jullie het wèl gedaan ? ?”

„Nee”, erkende Paq-Kasim verlegen, want hij bezat geen enkel boek, en was, met zijn heele familie, analfabeet.

„Maar we dachten, dat jij als de tjongkok —”.

„Ja, we meenden dat jij dat al lang had nagespoord, en dat de vooruitzichten gunstig waren”, vulde Boq-Warti aan.

„Nou eigenlijk had ik al lang de toekomstberekening gemaakt, maar ik was zwak genoeg, om die, uit liefde voor m'n neef, te verzwijgen. Maar nu moet ik het wel zeggen : m'n geweten brandt me, en de waarheid komt tòch ééns aan het licht !”

„Wàt ? Wèlke waarheid ? ?” vroegen Boq-Warti en haar zoon verward door elkaar terwijl hun trekken zich spanden.

„Welnu, de combinatie van Atmò's naam met die van Soewarti is als de vereeniging van twee afgetopte pisangstammen : daar kan niets dan ongeluk van komen !”

„A doe !!!” riepen Paq-Kasim en zijn moeder, in een komisch koor van ontzetting.

„Dàt geeft te denken”, zei de huisheer eindelijk, zijn voorhoofd in een bijgeloovige frons. „Moeder, we kunnen Soewarti toch niet willens en wetens ongelukkig maken door een huwelijk onder zùlke slechte voorteekenen ! ?”

„Arme Soewarti, ze houdt zooveel van dien jongen”, pleitte Boq-Warti uit een restje van moederlijk meelij.

„Je zou haar nog veel meer moeten beklagen, als ze wèl met hem trouwde en tot straf door de booze geesten werd geplaagd!” kaatste haar zoon terug. En meteen van dit bovennatuurlijke argument naar het aardsche overslaand:

„Bovendien, wat 'n onnoozele toekon krijgen we maar van Paq-Kròmò. Vier geiten, dus maar veertien heele guldens! Allicht biedt een ander ons méér!”

„Ik weet er een, die een karbouw wil geven”, viel de slimme Nji Siti snel in.

„Dus vijf en dertig gulden”, grijnsde Boq-Warti inhalig. „Maar wie dan toch?”

„Wel, Mas Kartòdiredjò! Die heeft me vandaag verzocht, namens hèm een aanzoek te doen!”

Het oude moedertje staarde haar verstomd, met zwarte open mond aan, paf, dat haar zoo'n geweldige eer te beurt viel! De adellijke schoonzoon van den loerah ook háár schoonzoon! De gedachte alleen was duizelingwekkend! En toch — deinsde ze even terug voor woordbreuk.

„Maar hoe dan met onze belofte aan Atmò's Grootvader?”

„Moeder, nood breekt wet. Soewarti's naamcijfer gecombineerd met dat van Atmò deugt niet”, zei Paq-Kasim.

„Daarentegen is de horoscoop van Mas Kartò's naam gevoegd bij die van Soewarti bijzonder gunstig”, hernam de koppelaarster, terwijl ze een der vergeelde bladen opsloeg van het wichelboek dat ze nog altijd op haar schoot hield. En zij las:

„Het huwelijk zal geluk en groot aanzien, vreugde en tevredenheid brengen”.

Daarna keek zij met een lach van welwillende meerderheid

beurtelings naar moeder en zoon, die beiden een tijdlang verbijsterd zwegen.

Eindelijk zei Paq-Kasim :

„Natuurlijk. Dat kan niet anders. Bij schipper Mas Kartò zal Soewarti het toch zeker beter hebben dan bij zoo'n arme vischkoelie als Atmò ! ?”

„Bovendien mag Boq-Warti bij den djoeragan in huis komen wonen, en dan hoef je geen hoeden of korven meer te vlechten voor de kost !” pleitte Nji Siti.

Paq-Kasim glunderde breder dan ooit bij het vooruitzicht, zijn moeder kwijt te raken als ruziestookster en bevitster van zijn vrouw.

„Nou, mooier kan het niet, moeder”, knikte hij goedkeurend.

„Ik laat de beslissing aan jou ; jij bent de oudste man in de familie”, zei Boq-Warti, die innerlijk de laagheid van die trouwbreuk voelde, en daarom liefst de verantwoordelijkheid van zich afschoof. Bovendien was haar zoon, als de naaste mannelijke bloedverwant van het meisje, de éénige, die volgens de Islam, het recht had, haar uit te huwen.

„Goed, dan is Soewarti voor mijn vriend Mas Kartò”, besloot Paq-Kasim.

Zoo werd het meisje, buiten haar bijzijn of medeweten, versjacherd voor een karbouw, die, daar de broer van de bruid dit wenschte, in de vorm van vijftig zilverlingen zou worden uitbetaald. Daarop moest men nog onderhandelen over het geschenk aan Boq-Warti, ter vergoeding voor 't verlies van haar dierbare dochter, de zoogenaamde sasrahan, waarin Mas Kartò de koppelaarster geheel had vrijgelaten. Na lang loven en dingen werd deze schadeloosstelling bepaald op tien trossen pisangs, tien mangga's, vijf messen, vijf lepels, vijf vorken, vijf borden en twaalf el bebatikte stof,

om er sarongs van te maken. Zóóveel was Soewarti haar moeder dus waard.

„Over een uurtje komt de bruidegom hier persoonlijk”, kondigde Nji Siti tenslotte aan. Daarna vroeg ze verlof te vertrekken, en ging, na nog veel dank te hebben geoogst voor de onbaatzuchtige wijze, waarop ze, volgens Paq-Kasim, Soewarti's belangen had gediend.

Kort na het vertrek van de koppelaarster kwam het verkochte meisje, niets kwaads vermoedend, binnen. Ze had nog lange, pas gebade haren, waardoor haar gezichtje nog bekoorlijker leek dan anders.

„Kind, kom eens bij me zitten”, begon haar moeder bedremmeld, want die wou haar voorzichtig voorbereiden.

„Luister, ik heb je iets heel ernstigs te vertellen”.

Het meisje hurkte zwijgend tegenover haar neer.

„Voor je eigen bestwil is het beter, dat je trouwt met een ànder!”

— „Wàt ?? Waarom niet met Atmò ?” snerpde het kind, haar oogen wijd open van schrik.

„Met Atmò zou je diep ongelukkig worden ! Jullie naamcijfers passen niet bij elkaar”, verduidelijkte het oudje, het bijgeloof als eenig argument gebruikend. Want ze vreesde haar dochter al te wreed te pijnigen, als ze over de voor naamste reden : het gèld begon.

— „Maar daarom kan ons huwelijk toch nog wel doorgaan ! Atmò wil van naam veranderen, en vanaf zijn bruiloft : Joe-soep heeten”, pleitte Soewarti bijna smeekend.

„Net of je door een andere naam de geesten kunt bedriegen !” spotte haar broer. „Trouwens, dat heeft hij òns nooit gezegd ! We hebben het zoo nèt van Nji Siti gehoord ! Maar er is een ander, met wien je niets dan gelùk zult beleven !”

— „Met wie dan, kang ? ?” vroeg het meisje in spanning.
„Met schipper Mas Kartòdiredjò”.

— „Bah, met die ouwe dikke kerel, die al twee vrouwen heeft ! ? Moet ik z'n derde worden ? ?”

„Ja. In je eigen belang hebben we je uitgehuwd aan hèm”.

— „Maar dat kàn toch niet ! Ik ben toch al met Atmò verloofd !”

„Verlóófd ? ? ?” smaalde Paq-Kasim valsch. „Zijn grootvader heeft ons nog niet eens het verlovingspand gegeven. Dan hoeft het trouwen ook niet dóór te gaan !”

— „Maar als hij daar nou te àrm voor is !” jammerde het meisje.

„Dan had Atmò er voor kunnen zorgen. Maar neen, die is veel te gierig !”

„Nooit nog heeft-ie een cadeautje voor je meegebracht”.

— „Daar heeft-ie geen gèld voor. Hij heeft gespaard voor ons huwelijk !”

„Geen gèld ? ?” hoonde Paq-Kasim. „Dacht je dan, dat we jou met zoo'n berooide bedelaar lieten trouwen, nu je een rijke partij als Mas Kartò kunt krijgen ! ? Die heeft wèl geld voor een verlovingspand, en óók voor cadeautjes !”

— „Ik wil ze niet ! Ik wil niet met 'em trouwen !” schreeuwde het meisje vol afschuw, en begon met schokkend hoofdje te huilen en te snikken.

„Je moet ! Je hèbt hier niets te willen. Je hebt je moeder en je broer te gehoorzamen !” klonk het nu bits uit Boq-Warti's verlepte mond. „Ajo, onmiddellijk naar je kamer ! Maak je klaar voor zijn bezoek ; want hij komt hier nog vanavond !” Haar doorstuipt gezichtje in haar handen verborgen, ging het meisje heen.

Onderwijl was Nji Siti teruggekomen in haar warong, waar een bevriende buurvrouw zoolang haar plaats achter de toonbank met flesschen en glazen had vervuld. Hier vond ze Mas Kartò, die dampend hurkte op een der banken, al ongeduldig op haar wachten. Zoodra zij kwam, smeed hij zijn strootje weg, keek haar speurend aan, en vroeg, met een geniepige knipoog :

„En, is het gelukt ?”

De koppelaarster beaamde zijn vraag met een nasaleerend gebrom.

Nu stond Mas Kartò op, om maar meteen, nu zijn huwelijkskansen zoo gunstig stonden, bij de bruidsfamilie een bezoek te brengen, en dan tevens, volgens zijn vroegere afspraak met Boq-Warti, een korf bij haar te koopen.

Het was even voor zonsondergang, toen hij in zijn voorname, blauwlakensche jas (een afleggetje van zijn vader, den weggejaagden wedòdò), plomp en zwaar de wankel-krakende vloer van haar huisje betrad.

In de eene hoek van het voorvertrek zat Soewarti's oude moeder, bezig met het theegerei, in de andere Paq-Kasim, die, hoewel onder Mas Kartò varende, toch om zijn kruiperigheid tot diens dobbelvriend was uitverkoren. Thans liet hij, om zich waardig voor te bereiden op het bezoek van zijn djoeragan en toekomstigen zwager, zich door zijn vrouw de klittig zwarte haren — — ontluisen. Maar haar eigen slordig kapsel dat zich boven het hoofd van haar ega boog, behoeft de zoo'n liefdesdienst al evenmin te versmaden. Rondom dit echtelijk hulpbetoon stoeiden hun beider woelige kinderen. Doch bij de komst van den deftigen bezoeker, dien men niet

zoo vroeg had verwacht, staakte het tweetal dadelijk, ietwat beschaamd, de toiletverzorging-te-zijner-eere.

„Ga zitten”, noodigde Paq-Kasim met nederige haast, en keerde zijn ingevallen kaken, geplooid in blijvende grijns, naar Mas Kartò.

„Ik was me nog wat aan het opknappen”, verontschuldigde hij, en zette vlug zijn hoofddoek op.

Daarop vormde men een kring; de huisvrouw goot drie bijna schoone glazen vol thee, plofte in elk een donker klompje „goela djawa”, en reikte ieder het zijne. Toen plaatste zij een schotel met katjang-koekjes in hun midden, waarnaar allen, vol gretige snoeplust, graaiden.

Ook Mas Kartò. Eerst praatte hij over onbeduidende dingen, want het was niet betamelijk, om nu al meteen over de trouwerij te beginnen. Pas toen hij een vijftal koekjes naar binnen had gepropt, kuchte hij, en sprak, met een gewichtige stem: „Vanmiddag, op het veld, was ik alleen van plan hier te komen om de korf”, en hij wees naar de stapels vischmanden in de kamerhoek.

Dadelijk krabbelde het oudje overeind, haalde een mand, en plaatste die gedienslig naast hem neer.

„Maar jullie begrijpt”, vervolgde Mas Kartò; „na het gunstig onthaal van mijn tjongkok, kom ik hier maar meteen om . . .”

„Nou, een vrouw of een korf, dat komt haast op hetzelfde neer”, viel Paq-Kasim hem droogkomek in de rede. „Alleen, ze is niet bestemd om visschen, maar om kinderen te dragen, en dat is vrij wat zwaarder”.

Paq-Kasims moeder en zijn eenige ega lachten luid, met schelle, hooge stemmen, en ook Mas Kartò gromde mee met zijn diepe bas.

„Ik wou dus graag de trouwdag met jullie bepalen”, hervatte

de gast, weer waardig en strak. „Of wou je dat liever door een doekoen laten doen? Maar dat kost allemaal weer geld — en ik kan het even goed”.

„Ik ook!” beaamde Boq-Warti. Want al waren lees- en schrijfkunst haar vreemd, tellen kon ze, als ervaren koopvrouw, uitstekend!

Zoo berekende zij dus, met haar zoon en Mas Kartò samen, volgens de bijgeloovige methode van hun volk, de gelukkigste dag voor het aanstaand huwelijk. Neuriënd, nu eens gelijk, dan weer vlak na elkaar als een ongeoeffend zangkoor, telden zij het ieder op hun vingers uit door de dagen van de zevendaagsche gewóne week te combineeren met de vijfdaagsche pasarweek. Eindelijk had men de gezegendste datum uitgewicheld, en besliste:

„Vrijdag-kliwón, dus over vijf dagen”.

„Zoo gauw al?” bedacht Boq-Warti hoofdschuddend. „Ik hoop, dat ik dan het pronkbed heelemaal in orde heb voor jullie huwelijk. Ik moet de klamboe repareeren; de sprei herstellen! O, er is nog zóóveel te doen!”

„Wah, dat is niets. Koop dan maar morgen in de stad een nieuwe klamboe, die kant en klaar is. Hier heb je er vijf gulden voor, en nog een dubbeltje voor de korf. Als de klamboe meer kost, moet je het maar zeggen!”

Nu, dat nam het oudje zich stellig voor, en meteen schoof hij haar twee rijksdaalders en een dubbeltje in de spitsgenagelde vingers, die zij gretig dichtkneep, als de scharen van een kreeft.

Over wat de aanstaande echtgenooten elk in het huisgezin zouden meebrengen, sprak Mas Kartò niet. Hieruit concludeerde Boq-Warti, dat van haar dochter totaal niets werd

verwacht, en dit vond ze bijzonder kiesch van haar toekomstigen rijkgewaanden schoonzoon.

Wel informeerde hij voorzichtig bij Paq-Kasim :

„Waar denk je het trouwfeest te houden? Hier hebben jullie er toch geen plaats voor ?”

Even keken moeder en zoon elkaar verlegen aan. De laatste stamelde tenslotte :

„Ik zal onze buurman vragen. Misschien wil die wel zijn groote rijstloods afstaan”.

Een minachtend lachje vluchtte langs Mas Kartò's breede lippen, om zoo'n armoedig zootje ! Ze hadden niet eens geld, om zelf een pringgitan te bouwen !

Maar terstond trok hij zijn gezicht weer strak, en knikte, quasi-tevreden.

Daarna sprak men over de belangrijke kwestie, wèlk wajang-drama er vertoond zou worden op de trouwpartij. Allereerst moest het overeenstemmen met de aard van het feest, dus hier over een huwelijk gaan, en verder : met de smaak van het bruidspaar en hun wederzijdsche familie.

Mas Kartò nu bekende nuchter, dat hij geen voorkeur had voor een bepaalde lakon, en dat hij er weinig om gaf. Vooral had hij een hekel aan verhalen over een trouwerij, want die had hij al negentien maal moeten slikken, elken keer, als hij bruigom was ! Eigenlijk vond hij in zijn dierlijk, materialistisch gemoed al die wajangsagen niets dan flauwe, zotte vertelsels, hoogstens goed voor vrouwen en kinderen. Maar de traditie schreef ze nu eenmaal vóór bij zoo'n feest, en daarom liet hij de keuze volkomen aan Paq-Kasim over.

Nauwelijks hadden ze dit afgesproken, of de laatste zei ineens, half opspringend als van schrik :

„Maar moeder, hoe nou Atmò af te schepen ? ?”

Want, laf van nature, en slap als een ledepop, was hij bang voor dien afgewezen minnaar, die, driftig en dra beleedigd, wel eens méér zijn mes had getrokken.

„Durf je zoo'n snotjong niet eens aan?" hoonde Mas Kartò welwillend. „Zeg hem anders maar, dat ik hem wel lust!"

„O, ik zal hem wel de bons geven", kalmeerde Warna meesmuilend. „Voor mijn ouwe rimpels heeft-ie wel respect!"

„Zoo dadelijk denk ik dat-ie hier komt. Zeg dan dat ik niet thuis ben", zei Paq-Kasim, zenuwachtig wiebelend met zijn gekruiste enkels. En toen zijn moeder mompelde van ja, stond hij op, en na een groet aan zijn gast:

„Kom, ik ga baden in de kali".

Maar meteen, toen hij de deur van het middengalerijtje opende, klonk, uit het achterhuis, duidelijk het snerpens huilen van Soewarti.

„Zeg, dat ze zich stil houdt, en meteen hier komt, om sirih te brengen voor onze gast", riep Boq-Warti haar zoon na.

„Soewarti!" schreeuwde hij rauw bij zijn heengaan.

„Soewarti, Soewarti!" riepen zijn vrouw en kinderen in koor, terwijl ze hem in zijn kielzog volgden.

Even bleef Boq-Warti met den aanstaanden bruigom alleen. Doch weldra kwam haar dochter binnen, met troebel gekleurde oogen onder betraande wimpers, terwijl haar rechterhand een blinkend gewreven sirihstel omklemde. Ze droeg een donkerroode këmbën, die haar pril gewelfde boezem nauw omsloot, en haar glanzig bruine schouders en armen bloot liet, opdat, naar oude dessa-gewoonte, haar toekomstige man zou kunnen zien, dat ze vrij was van litteekens en andere lijfsgebreken. Mas Kartò boog dan ook, tersluiks, zijn logge beluste kop, als een kenner, naar haar toe; maar keek haast onmiddellijk weer koel en waardig vóór zich, want het

was niet betamelijk, om zoo opvallend lang zijn aanstaande bruid te keuren.

Onderwijl was Soewarti hem genaderd, met beschaamd terneergeslagen oogleden, omdat men haar zooeven had hooren huilen. Met echt-Javaansche volgzaamheid jegens haar moeder, die immers alles voor haar bestwil deed, betoomde ze haar wanhopige liefde voor Atmò, en aanvaardde deze nieuwe bruijgomskeuze als een feit. Gelaten zakte ze dus op haar hurken, plaatste het koperen stel met vakjes pinangnoot, kalk en betelblad voor Mas Kartò neer, en bereidde, als afgedwongen teeken van vrede en vriendschap, hem een sirihpruim. Daarna bediende ze haar moeder, en weldra zaten Boq-Warti en haar toekomstige schoonzoon om strijd te pruimen, zoodat het bloedroode sap hun op de lippen welde, en ze het af en toe naar buiten moesten spugen.

„Neemt uw dochter niets?” vroeg Mas-Kartò ietwat beleedigd aan Boq-Warti.

„Ik? Ik heb geen trek”, stamelde het meisje verlegen.

„Kom, geen kuren”, snauwde haar moeder. „’t Is niet beleefd, om een gast alleen te laten pruimen, vooral als het je verloofde is!”

Maar haar dochter weigerde halsstarrig, en Boq-Warti vond het niet raadzaam, haar te dwingen, nu ze toch al in de hoofdzaak had toegegeven. Waarom haar dan tot een nieuwe huilbui te pressen?

Nochtans bleef Soewarti pruilend zwijgen, ook al richtte Mas-Kartò zich opzettelijk tot haar. Dan deed ze maar net of ze het niet hoorde, en als haar moeder haar vermaande te antwoorden, schrok ze verwilderd op, en stamelde iets terug, waaruit bleek, dat ze aan heel iets anders dacht. Er was een

kille leegte tusschen haar en dien gehaten vreemden man, en Mas Kartò die dit merkte, stond op.

„Ik kom nog wel eens terug. Misschien is Soewarti dan in een betere stemming”, vergoelijkte hij.

Hij groette, en zij zag zijn dikke, korte gestalte waggelend verdwijnen.

Buiten streefde een laatste glans van de dag de palmetoppen nog met een teeder vlamvend groen, dat weldra werd gebluscht. Het werd donker, ook in Soewarti's hart, nu haar laatste hoop ten onder ging.

Maar nauwelijks was Mas Kartò weg, of Atmò vertoonde zich,forsch en rijzig, in het schemerende prieel van het bamboelaantje.

„Weg, naar achteren jij! Laat mij alleen met hem spreken. Ik zal zeggen dat je ziek bent”, snauwde haar moeder bevelend. Beduusd-gehoorzaam rende het meisje, met haastig ritselen van haar nauwe sarong, de kamer uit. Onderwijl stak Boq-Warti, schuivend op haar hurken, het oliepitje aan in de hoek, en ging weer kalmpjes door met een korf te vlechten alsof er niets gebeurd was.

Atmò naderde, en groette met een vroolijke, argelooze stem, want het was zijn gewone bezoektijd. Bovendien had hij, in een bundeltje verpakt, het verlovingspand voor Soewarti bij zich, de ring die hij namens zijn grootvader haar moeder moest overhandigen, opdat deze hem aan haar dochter zou geven. En dit was niet het eenige: ook enkele fraaie, antieke kleedjes, dierbare poesaka's uit Paq-Kròmò's poovere boedel zaten in dat pak. Boq-Warti mompelde, zonder hem aan te zien, iets terug, en bleef onverschillig over haar werk gebogen. — „Waar is Soewarti?” vroeg hij, terwijl hij in het voorhuis klom, en verlangend rondkeek.

„Soewarti is ziek”, loog het oudje.

— „Ziek? Kassian! Wat scheelt haar dan?”

„Zware hoofdpijn. Ze kan niet meer denken”.

— „Mag ik haar dan zien?”

„Neen, dat past niet, dat een jongeman een meisje aan bed bezoekt”.

— „Zou ze gauw weer beter zijn, dat we de volgende maand kunnen trouwen?”

„En nee, denkelijk niet”, aarzelde zij, verlegen.

Met plotse argwaan keek hij haar in het oud, verfrommeld gezicht, roodgeverfd door het olielichtje. Om haar vooze lippen kronkelde een slimme trek, die hij niet vertrouwde.

— „Ni¹⁾, ik voel dat je me iets verzwijgt. Is Soewarti wèrkelijk ziek, òf? ? ?”

„Tss, geloof je me niet eens?” deed het oudje boos, en smakte haar tong.

— „Nou, goed, en als ze dan weer beter is, kunnen we dan dadelijk trouwen?”

Weer in plaats van een strakke, boozige plooi, die sluwe, verlegen trek.

„Trouwen? ? . . . Eh . . . nee . . . Jongen, 't is jammer, dat ik het je zeggen moet, maar”, draaide het oudje.

— „Wat „máár” ? ? ! !”

„We vinden Soewarti eigenlijk nog veel te jong en te zwak om te trouwen”.

Het wijfje ademde ietwat verlicht, nu het hoge woord er uit was.

Atmò wankelde een oogenblik, als duizelig van verbazing.

¹⁾ ni, afkorting van nini: grootmoeder, oudje.

— „Wat ?” stamelde hij beduusd. — „En ik kwam juist het verlovingspand brengen !”

Meteen opende hij het pakje en toonde haar de ring. Maar die rolde uit zijn vingers, over de vloer. Noodlottig teeken ! Atmò voelde het, met een schòk. Hij raapte de ring haastig op, en hief zich toen, toornig, overeind.

— „Wat ??? ! En jullie hebt in ons huwelijk toegestemd, Paq-Kasim en jij ! ?”

„We denken er nu ánders over”.

— „Maar daar neem ik geen genoegen mee. Ik wil Paq-Kasim spreken ! ! Die heeft m'n grootvader z'n wóórd gegeven !”

Doch meteen dacht Atmò aan Paq-Kasim's bedrog bij het kaartspel, dat hij toen als een onbeteekenend grapje had beschouwd. Maar nú begreep hij : zoo'n vent was in het gewone leven natuurlijk óók oneerlijk ! Een beroep op Paq-Kasim was nutteloos.

„Paq-Kasim is niet thuis, en hij is het trouwens heelemaal met me eens, omdat hij weet, dat ik het beste met Soewarti voor heb”, zei Boq-Warti snel, om te voorkomen, dat Atmò, in moorddadige drift haar voorzichtige zoon zou te lijf gaan. „Laat Paq-Kasim dus met rust. 't Is alleen door mijn raad, dat-ie van meening is veranderd”.

— „Zoo ? En hoe komt dat ? Wie heeft jullie omgepraat ?”
„Niemand. Maar we weten uit een wichelboek, dat de nep-toe's van Soewarti's naam en de jouwe niet bij elkander passen, en daarom mogen jullie niet samen trouwen. En naamsverandering is nutteloos. Je geboortenaam is en blijft de echte !” ratelde zij rad, om zijn kans op repliek af te snijden.

— „Onzin. Mijn naam kan ik afleggen als een kleed, en een nieuwe nemen”.

„Maar de kwade geesten”

— „Die kan ik door een flinke slametan met m'n nieuwe naam verzoenen. Nee, ni¹⁾, dat is maar een smoesje, daar steekt wat achter! Heeft soms een ander . . . een hogere toekon geboden? ” vroeg hij opeens de waarheid peilend in haar sluw vernauwde, telkens ontwijkende oogen.

„Dat gaat je niet aan”, verried zij zich, onwillig.

— „O, dus tòch”, zei hij verachtend. Dat oude wijf had haar dochter aan den meestbiedende verkocht, en daarvoor haar belofte aan hèm geschonden!

— „Zeg op, wie is het? ” vroeg hij bevelend.

„Zoodra ze beter is, trouwt ze met Mas Kartò, de schoon-zoon van de loerah”, verklaarde Boq-Warti hoog.

— „En die hééft al twee vrouwen. Waarom neemt die schurk nou óók nog m i j n meisje? ”

Het oudje wist niet wat te antwoorden, ging maar door met vlechten. De jongeman, die tandenknarsend vóór haar stond, had haar in elkaar kunnen trappen, dat valsche kreng; maar om haar leeftijd liet hij het na. O, als haar zoon Paq-Kasim hier was geweest, Paq-Kasim die medeplichtig was aan deze laagheid! Maar de lafaard hield zich schuil. En vond Soewarti dat allemaal goed? vroeg hij zich, vertwijfeld af. Had ze dan geen moeite gedaan, haar moeder en broer te vermurwen, en hèm, haar minnaar, trouw te blijven? Waarom had ze niet gedaan als hij, die zijn grootvader met veel moeite verbeden had, z i j n zin te volgen? Hield ze dan niet zoo van hem als hij van háár?

¹⁾ ni, afkorting van nini: grootmoeder, oudje.

En wanhopig vouwde hij het verlovingscadeau weer in de doeken, en wendde zich om.

Maar ineens stak Soewarti haar hoofdje, sierlijk gekapt, om een deurhoek tevoorschijn.

„Blijf in je slaapkamer!” snauwde haar moeder, beschaamd, nu zij op een leugen was betrapt. „Moet je nog zieker worden dan je al bent?” poogde ze nog verder het comediespel te redden.

„Ik wou nog even met Atmò praten, en zeggen dat het mijn schuld niet is”, zei het meisje met ingehouden huilstem, terwijl haar betraande oogen naar haar minnaar blonken.

„Ga weg, je hebt hier niets met dit gesprek te maken!” krijgde haar moeder, terwijl ze overeind strompelde, en naar een sprietige kamerbezem greep. „Moet ik je soms ranselen, ongehoorzame meid!”

Toen stoof het meisje, verschrikt, naar achteren.

Atmò sloop, verslagen, weg, en poogde zich vergeefs te troosten met het bitterzoete besef, dat Soewarti het niet kon helpen.

Na zijn verdwijnen schuifelde het oudje naar haar slaapvertrek, waar haar dochter languit op de grond lag te snikken. Zonder zich om haar te bekommeren haalde ze van haar ledikant, dat tot pronkbed voor de bruiloft moest dienen, de veelgatige klamboe en de spreij en sleepte die alle twee naar het voorhuis.

Hier zat ze tot laat in de nacht, bij het armzalig roode oliepitje, het muskietengaas en de spreij eigenhandig te verstellen, want dan kon ze het geld dat Mas Kartò had gegeven om een nieuwe klamboe te koopen zelf behouden.

De dagen rondom de trouwpartij vergingen Soewarti als een kwade droom. Ze leefde niet meer zèlf : ze werd geleefd door diegenen die macht over haar hadden : haar moeder, haar broer en Mas Kartò. Versuft en lusteloos deed zij wat men haar vroeg.

Maar de oude Boq-Warti was bedrijviger dan ooit, en ondanks haar anders zoo knorrige aard nu bizonder vroolijk wegens het voordeelig gewaande huwelijk van haar dochter. Ze had het druk met koken, bakken en braden, waarin zij werd bijgestaan door Soewarti, haar schoondochter, en alle oude en jonge vriendinnen uit de buurt. Een vette damp van klapperolie doorwalmde het huis en deed zelfs de voorbijgangers met opgestoken neuzen stilstaan en verlangend smakken naar de hier bereide smulfestijnen.

Onderwijl was nu alles klaar voor de bruiloft. Het pronkbed met de verstellde klamboe was met kleurige festoenen omslingerd, en stond in de geopende middenkamer gereed.

Zoo naderde de eerste receptie-avond. Huis aan huis, behalve bij Atmò, gingen Soewarti's neefjes rond met hun in pisangblad verpakte lekkernijen, eetbare cadeautjes om de dorpsgenooten uit te noodigen tot dit feest. Doch op die avond, twee dagen voor het huwelijk, ondervond de aanstaande schoonmama haar eerste teleurstelling. Volgens afspraak zouden toen zoowel de toekon, de eigenlijke bruidsgift, als de sasrahan, de extra-geschenken aan Boq-Warti, voor het afstaan van haar dochter, worden aangeboden. Maar

de bruidegom scheepte haar zoon, Paq-Kasim, onder fleemende excuses, af met vier rijksdaalders, en de belofte, dat hij overmorgen de rest van de vijf-en-dertig gulden zou betalen.

Ter vergoeding schonk hij evenwel Boq-Warti een grootere sasrahan dan zij verwachtte, want in het betreffende mandje zaten, onder het geel van pisangs en mangga's, onder blinkend tafelgerei en een kleurige sarong, vier mooie oorknoppen, twee voor het bruidje en een ander paar voor haar moeder. Wel waren ze van karbouwenhoorn, maar dan toch met echt goud ingelegd; althans, de gever verzekerde haar dit plechtig.

Dit cadeau nu deed het oudje de nog niet volledig betaalde toekon vergeten, en met naieve blijdschap prikte ze aan elke langgerekte lel zoo'n glimmend sieraad, om er trotsch, voor alle gasten, mee te pronken. En onmiddellijk moest haar dochter hetzelfde doen.

De avond daarna, vlak voor de trouwdag, hield men een tweede receptie, de midadarèni, een feest ter eere van de widòdari's of hemelnimfen, die het bruidspaar dan zouden komen bezoeken.

Daartoe zou men weer, net als bij de eerste keer een wajang-golèk-spel vertoonen, en wel bij gebrek aan plaats in Paq-Kasims eigen huis of tuin, zou dit gehouden worden in de ruime loemboeng¹⁾ van een der bureu. Invitatiegeschenken hoefden niet meer te worden rondgestuurd, want iedereen wist dat de gasten van de eerste avond ook welkom waren op deze tweede receptie.

¹⁾ loemboeng: rijstloods.

Om half acht zou de voorstelling beginnen, en tegen die tijd hurkte dan ook een gonzende menigte, nauw tegen mekaar gedrukt, op de leemen vloer van de schuur, die van binnen feestelijk was verlicht met brandende lampions. En daar de ruimte te klein was voor alle toeschouwers, waren er velen die daarbuiten, voor de guirlanden-omslingerde ingang, elkaar verdrongen om een staanplaats.

In het midden van de feestloods zat alvast de dalang, de vertooner, voor zijn primitief tooneel, een liggende, pas geschildre pisangstam. Achter hem, in een halve kring, zag men de gamelan-muzikanten, die juist hun hakkeborden met houten of metalen toetsen, hun bronzen bekkens, gongs en trommen gingen bespelen, weldra overstemd door een schelle, tweesnarige viool. De rest van de ruimte was in tweeën verdeeld. In de voorhelft, om het orkest en de dalang heen, zaten de mannen; in de achterhelft de vrouwen en meisjes rondom hun matjes met spijsen.

De gewone gasten hurkten op de vloer, maar aan de mannenkant, achter het orkest stond een eeretafel met stoelen voor den loerah, het verdere dorpsbestuur, en hun aller gastheer, den broer van de bruid. Al deze notabelen hurkten daar, op inlandsche manier, met gekruiste beenen boven op de zitting van hun zetels. Ook Mas Kartò zat daar temidden van zijn mannelijke gasten, ver van zijn bruid, die achter, bij de vrouwen vertoefde. Daar begon de bronzen prelude van de gamelan, eerst langzaam en zacht, daarna luider en sneller, en weldra gaf de dalang ¹⁾, een bebrilde grijsaard, met scherpe, snaaksche trekken, zijn orkest het teeken dat het wajangdrama aanving.

¹⁾ dalang: vertolker van een wajangspel.

De daverende muziek bedaarde weer, en hij haalde een paar vreemd gebouwde golèk-poppen, met spitse neuzen, slanke middels, en onwaarschijnlijk dunne, anatomisch foute armen en beenen uit zijn kist omhoog. Dit moesten twee goden verbeelden uit een oude Hindoesage, en hij liet ze, al reciteerende, tegenover elkaar bewegen. Zoowel aan de mannen- als aan de vrouwenkant klonken kreten van blijde verrassing. Vooral de tallooze kinderen onder de toekijk volgden de voorstelling aandachtig. De kleineren puilden met uitgestoken kopjes uit de draagdoeken van hun moeders, terwijl de groteren, meest jongens, tusschen de muzikanten waren doorgekropen en zich dicht om den dalang verdrongen.

En met zijn klankrijke, wisselende stem, die telkens andere karakters vertolkte, spon de verteller een web van vrome wijding en innig meeleven om zijn hoorders. Hij was de magiër, die de geesten opriep van al deze oud-Indische sagenhelden, opdat hun bovenmenschenlijke kracht en grootheid ook op de levenden kon worden overgeënt.

Ook Soewarti zag luisterend toe met een stil gezichtje en groote, open oogen, als in trance. Hoe vaak ze die verzen van den dalang had gehoord, ook nu weer tooverden ze een kleurige stoet van goden, koningen, vorstinnen, hemelnimfen en reuzen tevoorschijn. En dit heerlijk visioen bevrijdde haar kleine vogelziel uit de wreede kooi der werkelijkheid, zoodat ze ineens in een andere wereld leefde, waar alles vreemd en verrassend was, en zoowel de vreugde als de smarten véél feller. En hoorend naar het verhaal van een hemelnimf, die was overgeleverd aan een boëtò of booze reus, voelde zij haar eigen lot daarmee vereenzelvigd. Ook zij werd weldra verlost door een held, een tweede Ardjoenò die, dank zij de hulp des hemels, onoverwinnelijk was. En

hoe meer zij over hem mijmerde, des te meer geleeke hij op Atmò, haar minnaar dien zij moest verzaken. Nu dacht ze niet meer aan Mas Kartò, niet meer aan het gedwongen samenleven dat haar wachtte, nu voelde ze alleen het geluk van den droom.

Hoe anders was het met Mas Kartò, die nauwelijks lette op dit vaak geziene spel, en zich ontzettend verveelde bij deze eindeloos lange verhalen over onverslaanbare helden, en valsche, maar domme en laffe reuzen, die de dalang met onverstoorbare zingzang voordroeg. Ongeduldig zuchtend over dit voor hem zoo afgezaagde poppengedoe, schoof hij heen en weer op zijn zitbank, hunkerend naar een geschikt moment, om met zijn gasten te gaan dobbelen. De kleurige soe-sek-kaarten lagen al klaar op de tafel vóór hem, tusschen de borden met lekkernijen, en toen hij, voor de beleefdheid, een kwartier naar de wajang had geluisterd, stelde hij Paq-Kasim en zijn schoonvader den loerah voor, samen een partijtje te maken.

Weldra deden de anderen aan diezelfde tafel evenzoo, en speelden, eerst fluisterend, maar geleidelijk al luider en luider. Tegen het midden van de lakon ¹⁾ was de dalang haast niet meer te verstaan door het geratel van de dobbelsteenen en het gekijf van de opgewonden spelers om hem heen. De toovermacht der bezworen sagen-fantomen was verbroken: geen der notabelen luisterde meer, en spoedig deden de eenvoudige visschers op de grond het al evenmin, maar gaven zich over aan het keplèk-spel, waarbij telkens witgekalkte centen werden opgegooid. Zelfs de meeste vrouwen achter in de zaal waren aan het kaarten geslagen, terwijl hun

¹⁾ lakon: wajangdrama.

kinderen sliepen in hun slendangs, en slechts enkele simpele zielen, zooals Soewarti, en een paar nog wakende, oogknipperende jochies bleven het wajangdrama volgen, zoo goed zij konden.

Maar weldra nam de tooneelvertolker wraak door middel van zijn drie satirische poppen, die hij echter, volgens het volksgeloof, om rampen te vermijden, niet mocht laten optreden vóór middernacht. Doch daarná bracht hij eindelijk deze drie wanstaltige narren ten tooneele: dikbuik Sëmar, en zijn twee zoons de korte, nietige Nala Gareng en de rijzige langneus Pétroek.

Ineens herleefde aller belangstelling: een blij en zenuwachtig gemompel golfde door de menigte. Zelfs de notabelen stootten elkander aan, en legden hun kaarten en dobbelsteenen neer. Want men was algemeen benieuwd, wie de vertooner, in de zoogenaamde gesprekken van dit drietal, nu weer zou bespotten.

Eerst liet hij ze kluchtig klagen over het wreede leven dat zij hadden gekozen als volgelingen van den kuischen asceet en kluizenaar Sang Partò, alias Ardjoenò. Nu moesten zij, evenals hun meester, zich van vrouwen onthouden, en vooral Sëmar was hierover ontevreden. Woonde hij maar niet in die kale kluizenaarsgrot, was hij maar zoo rijk als toean Lucas, dan zou hij óók een heele harem verzamelen in zijn bijgebouwen!

Het publiek lawaaide van het lachen om deze platte, maar rake kwinkslag op den helaas afwezigen vrouwenjager.

Maar ook Mas Kartò kreeg van den droogkomeiken dalang een veeg uit de pan, en nog veel feller dan de vorige!

„Nee”, liet hij den nar Pétroek zoogenaamd door zijn neus-aals-een-augurk nasaleeren: „Als ik niet gezworen had een

ascetenleven te leiden, dan zou ik liever fatsoenlijk trouwen met zoo'n mooi jong vrouwtje als Soewarti. Naar ik hoor, is zij juist het bruidje geworden van zekeren Mas Kartò, haast net zoo'n leelijke vetzak als jij, vader Sëmar!

Maar hij heeft vrij veel geld, zoolang hij het tenminste van anderen leent!"

„Zoo ?? Is dat zijn tiende vrouw ?" antwoordde Sëmar. „Als ze maar niet op de loop gaat, zooals laatst zijn negende ega. Laten we hopen, dat hij er veel plezier van beleeft, en vooral : dat ze hem geluk aanbrengt bij het dobbelen!"

„Ja, anders moet hij nog meer leenen, en dan wordt hij nòg rijker — — — aan andermans geld!"

De hoorders brulden het uit van de pret bij deze grimmige quasi-dialoog, die de dalang met drieërlei verdraaide stem deed hooren. Ook Mas Kartò lachte pijnlijk en gedwongen mee, maar in zijn oogen flakkerde machteloze woede om het gekke figuur dat de dalang, een vriend van Paq-Kròmò en Atmò en dus zijn vijand, hem deed slaan! Als die wajang-vertolker niet krachtens zijn vak onschendbaar was, en bij het spel mocht spotten zooveel hij wou, dan zou hij hem straks, ná de afloop, graag een por willen geven! Maar dat ging onmogelijk: hij moest zich dus knarsetandend be-toomen! Om zijn wrok te verdooven, schonk hij zich nog eens in uit de groote en eenige karaf met jenever, een verboden drank die men hier teugde, Mohammed ten spijt, hoewel alleen aan de notabelentafel.

Na dit komische tusschen-tooneeltje ging de dalang weer door met het ernstige deel van de voorstelling: de vermoeiend-eenvormige vechtpartijen tusschen helden en reuzen, goede en kwade machten. De bruidegom stelde zich nu schadeloos voor zijn vernedering door luidruchtiger dan ooit het

spel met zijn dobbelgenooten te hervatten. Ook de andere gasten gingen, verveeld van het kijken en luisteren, weer over tot kaart- en keplèk-spel.

Maar plotseling zag Soewarti, vanuit de andere zaalhelft, haar bruijom scheldend en schreeuwend, met woedend-vertrokken, zweetglimmende tronie, opstaan van zijn bank. Zijn schorre stem sloeg over van de drank en hij beschuldigde een tegenspeler van oneerlijk spel. Gelukkig kwam de loerah dadelijk sussend tusschen beiden, en kalmeerde hem, waarna het bruidje, tot haar voldoening, zag dat Mas Kartò weer ging zitten kaarten.

Later in de nanacht, tegen vieren, begonnen de gasten een voor een op te staan, terwijl ze zooveel mogelijk lekkernijen van de slametan medenamen, de vrouwen in hun slendangs, de mannen in groote, bontgeruite zakdoeken. De grijze loerah verrees het eerst, zijn toegeknoopte bundeltje in zijn hand. Paq-Kasim poogde hem, met een beleefde grijns, nog te doen blijven, maar hij bedankte, en ging. Spoedig volgden de meeste anderen, allen gapend van vermoeyenis.

Maar Soewarti moest, ondanks haar hevige slaap, met blauwe wallen onder haar oogen, blijven waken, en de oude vrouwen om haar heen deden al kakelend hun best, haar bij haar volle bewustzijn te houden. Toch was zij even ingedommeld, doch haar moeder had haar haastig wakker geschud. Want een ontijdige slaap bracht ongeluk, werd er beweerd: net of ze nog ongelukkiger kon worden dan nu, door dit gedwongen huwelijk!

Zoo duurde het feest der widòdari's in heel zijn folterende lengte voort.

Maar van een bezoek dezer hemelnimfen ter zegening van

het bruidspaar merkte Soewarti niets: die waren zeker afgeschrikt door het dobbelgekijf van den bruidegom.

Eindelijk over vijven, daagde een bleeke morgenschemer in de open schuurdeur, en nu vervaalde het valsche licht van de weinige lampions, die nog bleven flakkeren.

En nog altoos praatte de oude, bebrilde dalang dóór. Hij had geen behoefte aan slaap, evenmin als zijn haast automatisch hamerende muzikanten, want ze waren gewend aan dit nachtwerk, en er tegen gehard door voortdurend eten en drinken en het rooken van opiumcigaretten.

Het tien-uur-lange wajangdrama was juist gevorderd tot het voorlaatste tooneel: het door elkander kampen van alle brave helden tegen hun gezamenlijke, booze belagers, en de gamelan maakte ineens een donderend kabaal met al zijn bekkens en trommen.

Toen stootte een der twee ceremoniemeesters, waarmee Paq-Kasim en Mas Kartò nog aldoor zaten te dobbelen, den laatste aan:

„Ajo, Mas, 't is tijd om je te kleeden voor de trouwerij!”

Men wankelde overeind, en weldra verdween de lichtelijk waggelende bruijom, ondersteund door zijn helpers, terwijl Soewarti hem met walging nazag.

Ook het bruidje zelf kreeg nu weldra bevel, zich terug te trekken naar haar slaaphok. Hier werd zij door de oude vrouwen: haar moeder en twee tantes, met gele boreh-zalf besmeerd, en haar gezichtje geblanket. Toen zij klaar was, hoorde zij aan de daverende finale van den gamelan, dat het wajangspel in het voorhuis ten einde was, maar wat slaap en rust na die vermoeiende nacht werd haar niet vergund. Want zij moest wachten tot haar bruijom was geweest naar

de langgar, het dorpsbedehuis, om daar, buiten haar bijzijn, hun huwelijk te laten voltrekken. Hierná zou de plechtige ontmoeting plaats hebben tusschen het pas getrouwde paar, waarvoor men, volgens het wichelboek, half twaalf had bepaald als de beste tijd.

Zoo zat Soewarti dus gedwee, eerst achter, later in het voorhuis, uren lang op Mas Kartò's wederkeer te wachten. Men had haar opgepronkt als een danseres: een goudkartonnen kroon en witpapieren bloemen prijken in haar blauwzwart haar, waaruit van voren, als bruidsoffer, een lok was weggeknipt. Maar inwendig verfoeide zij al die opsmuk; dat blanketsel dat haar wangen verstrakte tot een masker! Trilend van machteloze wrok hingen, vanuit de naakte schouderhoeken, haar armen langs haar lichaam, met de handen gekruist op haar schoot.

Eindelijk zag zij Mas Kartò op het dessapaadje verschijnen, gevolgd door vele vrienden, waaronder haar broer. De bruijom was in fonkelende feestdos, als zijn bruid. Zijn hoog opgestroopte, purpergestreepte sarong, liet zijn breede, geelbesmeerde schouders bloot, en hij droeg een blinkende gordel om zijn middel. Maar ondanks die praal bleef hij nog even wanstaltig, kort en dik als anders.

Hij kwam juist van de langgar terug, waar het huwelijk was gesloten zonder de bruid, en slechts in bijzijn van haar oudsten broer Paq-Kasim, haar wali, die den bruidegom ook thans vergezelde. Want als Mohammedaansche had Soewarti geen recht haar eigen leven weg te schenken. Dit mocht alleen haar oudste mannelijke bloedverwant, in dit geval haar broer voor haar doen, en die was het immers in alle handelszaken eens met haar moeder! Opnieuw woelde verzet in haar boven tegen die onrechtvaardige adat, maar zij onder-

drukte dit terstond, want wat kon zij, als onmondig meisje, daartegen doen?

Onderwijl had Mas Kartò het tuinhek opengestooten, en naderde hij het huisje.

„Sta op”, gebood Boq-Warti haar dochter.

Zij gehoorzaamde en daarop werd zij door haar moeder en de vrouw van haar broer den bruidegom tegemoet geleid. Halverwege stopte het oudje de aanstaande echtelieden ieder een gantal, een rolletje sirihbladeren in de hand, om naar elkaar toe te gooien, want wie de ander het eerste raakte zou later in het gezin de baas zijn! Zoo mikten ze dus elk hun projectiel. Soewarti, onverschillig, miste; de bruidegom trof haar wèl, maar onhandig genoeg, pal tegen haar voorhoofd. Daardoor viel haar bruidskroon op de grond, en ze moest zich bukken, om hem weer op haar kapsel te zetten.

De omstanders keken elkaar bedenkelijk aan, want dat voor-spelde ongeluk! Maar, als bij onderlinge afspraak, bogen zij zich snel naar de gevallen gantals, en bezagen die zorgvuldig, omdat uit hun ligging de toekomst van het paar was te lezen!

„Geluk! Geluk!” riepen ze om strijd, want hierdoor waanden zij het booze voorteeiken afgeweerd.

Vervolgens lei het oudje voor Mas Kartò's rechtervoet een rauw kippenei, dat hij stuk moest trappen met zijn toon, om de broosheid van het huwelijk aan te duiden, dat immers door één enkele luim van den man kon worden verbroken. Geoefend door zijn vele vroegere trouwpartijen, slaagde Mas Kartò dadelijk in die lastige kunstgreep, zoodat de eierschaal verbrijzeld werd, en de gele dooier zijn rechter-, maar ook zijn linkervoet bespatte.

Nu knielde Soewarti neer, bedwong haar walging, en waschte, als teeken van onderwerping, de met eiervocht besmeerde, en vuil bekorste voeten van haar heer gemaal in een klaargezette waterkom. Deze, al voor de zooveelste maal getrouwd, meesmulde als een kenner om die natte ceremonie; maar háár gezicht stond strak.

Toen zij oprees, pakte hij haar bij de elleboog, en willoos liet zij zich leiden over eenige hindernissen: over twee ver-
vaarlijke karbouwenhorens, over een miniatuurploegje en egje, een sawahdijkje, een bosje padi en een vischnet. Dit alles verzinnebeeldde, dat de vrouw den man moest bijstaan in zijn dagelijksch werk, hoewel zij, in de praktijk, er door-
gaans het zwaarste deel van droeg.

Eindelijk waren de twee over alle hindernissen heen, en bereikten, gearmd, het pronkbed in het middenhuis. Hierop nam het paar, na een wenk van Paq-Kasim, plaats, als bewijs, dat de bruidegom voortaan hoorde tot de familie van de bruid.

Terwijl zij gingen zitten, bezag Soewarti wezenloos de huwelijksattributen die op het laken lagen. Het waren twee aarden potjes, één met kopergeld, het andere met rijstekorrels, symbolen van overvloed hun beiden toegewenscht. Verder: een kam, een naaidoos, een spiegeltje, een medicijnzakje, en eindelijk, op een driehoek, een brandend olielampje, om het tweetal bij te lichten in hun verdere leven.

Het jonge vrouwtje had dit alles al zoo vaak bij anderen gezien, dat het haar leege vormen leken, zonder zin.

Opeens woei het huwelijkslampje uit. Alweer een onheils-
teeken, schrok Mas Kartò bijgeloovig, en mopperend gaf hij zijn bruidje daarvan de schuld. Doch Paq-Kasim, zijn nieuwe zwager, haalde het oliepitje weg, en stak het weer aan.

Daarop rees het trouwpaar weer van het pronkbed, en hurkte, vlak daarvoor, op een matje neer, waarheen ook de huwelijksymbolen werden verplaatst. Toen schepte Mas Kartò wat rijst en wat centen uit de aarden bakjes, en wierp dit Soewarti toe, die het werktuigelijk opving in haar zakdoek. Door dit teeken beloofde de bruidegom zijn vrouw behoorlijk te onderhouden, maar hij deed het achteloos, als een gewoontegebaar.

Onderwijl had de half-Arabische dorpspriester hadji Soeleiman, met zijn gierenprofiel en zijn vrome, groene pelgrims-tulband het voorvertrek betreden. Thans begon, onder zijn leiding, het gewijde bruiloftsmaal, een slametan uitsluitend voor de mannelijke gasten. Allemaal hurkten deze neer, aan weerszijden van een lange mat met dampende spijsen; de priester zelf aan het hoofdeind. Eerst prevelde hij, met zijn gebogen neus boven een walmend wierookvaatje, het gebruikelijke Arabische gebed om goddelijke bijstand. Daarbij plooide hij zijn magere, leerbruine gelaat zoo strak en heilig, dat de aanwezigen, hoewel ze zijn taal onmogelijk konden verstaan, allen veinsden aandachtig te luisteren.

Zoodra het bidden door een plechtig „Amin”, in koor door allen herhaald, besloten was, vielen de mannen, nu hun geest gesterkt was, des te gulziger aan op het stoffelijke: de dampende witte rijst en de velerlei bonte toespijs. Nadat ieder zijn bord had volgeschept, bracht hij met gretige bruine vingers de lekkernijen naar zijn mond.

De vrouwen bedienden quasi onderdanig, liepen bedrijvig heen en weer, maar hadden natuurlijk voor zichzelf, in midden en achterkamers, alvast de beste schotels klaargezet.

Bruid en bruidegom kregen op een presenteerblad in afzonderlijke schalen hun maal. Nu kneedde Mas Kartò, met zijn

groote, grove handen, drie balletjes rijst, en propte ze een na een tusschen Soewarti's lippen. Ook dit voeren was zinnebeeldig en hoorde bij het eeuwenoude ritueel, maar het maakte geen indruk op het vrouwtje dan dat ze zich bijna verslikte. Hoe heel anders, met hoeveel meer teederheid zou Atmò ditzelfde hebben gedaan!

Intusschen waren ook de vrouwen, vlak bij het matje van het bruidspaar, neergehurkt om te eten.

Mismoedig staarde Soewarti voor zich uit. Zij was de eenige stille tusschen al dat luid gebabbel of zacht gesmak. Heel die bonte bende vraatzuchtigen, met hun graaiende handen en happende muilen bekommerde zich, evenmin als haar familie, om haar toekomstig lot. Naast haar hoorde zij het smullen van haar man, en keek even, met weerzin, naar zijn gulzig kauwende kaken. Zijzelve nam zoo weinig mogelijk op haar bord; at zoowat niets en zweeg.

DIE avond zou, wederom in dezelfde loemboeng, een tandakpartij ¹⁾ worden gegeven, waarvoor Paq-Kasim, wegens het dansgeld dat de gasten hem dan zouden betalen, een flinke reclame had gemaakt. Zoo had hij met smeulende oogen en gnuivende lippen opgesneden over de mooie danseressen, die dan zouden verschijnen!

Dit gerucht bereikte nu ook reeder Lucas, die, als hun aller meerdere, zoowel Mas Kartò als den broer van de bruid eenige dagen had vrijgegeven voor het trouwfeest, en er zelf ook toe uitgenoodigd was.

De eerste en tweede avond was Lucas echter weggebleven, wegens de wajangspelen. In zijn zinnelijk materialisme voelde hij niet de ziel van dit bonte poppenbeweeg, en hij zag liever een korte, spannende film in een nabije stadsbioscoop, dan heele nachten op te offeren aan zulke lang-uitgerekte drama's in hoogdravende, literaire taal.

Doch op deze derde avond, de tajoeban ¹⁾, wenschte hij wèl te komen, want hij was dol op tandakken en dansmeiden. Juist probeerde de Indo om half negen ongemerkt zijn ruime, witgekalkte woning uit te sluipen, toen een weeke, doordringende stem hem staande hield, midden in de voor-galerij.

Hijgende kwam een dikke Soendaneesche vrouw nabij, gevolgd door een rank en rijzig meisje. Het waren Soelistri, zijn

¹⁾ tajoeban of tandak-partij: feest waarbij, op inlandsche wijze, de mannen kunnen dansen met daartoe gehuurde ronggèngs of dansmeiden.

huishoudster, met wie hij al twintig jaren leefde, en hun dochter Bé.

— „Wat is er ?” snauwde hij, boos omdat hij betrapd werd. „Waar ha jij cheen ?” brabbelde zijn bijzit in gebroken Hollandsch.

„Wat gaat j o u dat aan ?”

„Dacht jij, ik niet oeweten, sèg ! ? D jij haat nar die trouwerij van Mas Kartò. Tjies, toh niet arrdig van djou, so alleen te haan ! Waarom wij chier in die chuis, en jij uit ? ?”

„Ja, Pa, toch niet aardig !” beaamde het meisje, een zestienjarig Mulo-kind. „Wij hebben nooit 'es ontspanning, mogen nooit naar een feestje toe”.

„En jij haat altijd alleen uit, pfuipfen met meidèn. Tjies, toch niet mooi pfan djou ! D jij slechte pfaðer, slechte pfoor-beel pfoor djouw anak”, verweet de dikke vrouw.

— „Nee, jij bent een slechte moeder, als je niet bij onze kinderen blijft”, pareerde Lucas, die nog een viertal jongens en meisjes bij haar bezat.

„Ach, jij oeweet toh, sij slapèn ! En baboe Niti past er op, dus kan heen kwaad ! Tjoba, laat ons meehaan, één keertje marr ! Adoe, so leuk sèg !” deed ze ineens weer erg nederig en naief.

Ook de dochter keek haar vader smeekend aan. Ze had de teedere zwarte oogen en de donkergele huidskleur van haar moeder, maar de fijne gelaatslijnen van haar vader, met zijn vreemde faunenkop. Daarom was Lucas, hoe liefdeloos ook jegens zijn bijzit, niet altijd ongevoelig voor wat hun oudste dochter hem vroeg.

— „Vooruit dan maar”, zwichtte hij knorrig. — „Maar zijn jullie al aangekleed ? Want anders” En hij maakte een beweging van ongeduld.

„Ja, kijk maar”, zei Soelistri zegevierend, terwijl ze precies onder de lampenkroon ging staan, zoodat hij kon zien, dat zij zich alvast in haar mooiste costuum had gestoken. Zij droeg dan ook om haar welgevulde vormen een weelderig mauve baadje, met glimmende munten tot knopen en daaronder een stemmig donkere sarong. Twee zilveren oorbellen blonken beiderzijds van haar gewitte, veelgeploide wangen, en een parelsnoer omstippelde haar molligen hals. Ook haar dochter was keurig uitgedost in haar rose japon zonder mouwen.

— „Laat ons dan gaan”, besloot hij.

En hij ging hen voor, over het knerpende grint van de tuin, en daarna, op het donkere dessapaadje, boorde hij met zijn elektrische zaklantaren, die géél in het duister sneed, een doortocht.

Het meisje en haar moeder volgden zwijgend, op westersche wijze gearmd. In dit stille gebaar van verstandhouding lag een heimelijke pret, nu ze door lang zeuren hun zin hadden gekregen. Want ze vertrouwden Lucas niet alléén op dit bruiloftsfeest, wegens de verleidelijke ronggengs, die daar zouden dansen.

Soelistri kende namelijk, dank zij haar langdurig samenleven met den Armenischen Indo, zijn wellustige, verkwistende aard maar al te goed. Nog nooit had ze liefde of geluk bij dien man genoten. Ze was het gewezen pleegkind van een kinderlooze tante van Lucas, een Indo-Europeesche, die haar als verwaarloosd wezentje uit de kampong had gehaald, en opgevoed als een eigen dochter. Ze had lagere school gegaan, en daardoor even gebrekkig klipsteen-Hollandsch leeren praten als haar pleegmoeder.

Toen was hij — nu twintig jaar geleden — in hetzelfde huis

komen logeeren, had het vertrouwen van de oude vrouw misbruikt, en het Soendaneesche meisje dat ze liefhad als haar eigen kind, verleid en ontvoerd.

Daarna was hij met haar gaan samenwonen, maar al had hij de kinderen die zij kregen, geëcht, hij had haar nooit willen trouwen. Dit liet hij na, om vrijer te staan tegenover andere vrouwen, die hij nog altijd naliep. Hij haalde ze zelfs in huis, en onderhield in de bijgebouwen doorlopend een harem van jonge, mooie Javaansche meiden, waarvan hij telkens de oudgeworden exemplaren door nieuwe verving. Toch was hij te sluw en te egoïstisch, om veel onechte kinderen te verwekken, en er liepen slechts weinigen rond in de naburige kampongs, van wie dit beweerd werd. Hij keek nooit naar ze om, maar zijn goedhartige bijzit Soelistri stopte haar afgedankte mededingsters nu en dan wat geld toe voor die verspogen, vaderlooze stakkers.

Aanvankelijk voelde deze vrouw, gewend aan de veelwijverij van haar volk, Lucas' uitpattingen niet als een vernedering of bedrog tegen háár, en ze deed heelemaal niet jaloersch. Want zij bleef voorloopig zijn favorite, alleen háár kinderen liet hij echten. Maar op den duur ontdekte zij, dat hij hoe langer hoe méér aan zijn tijdelijke liefjes verspilde, zoodat haar eigen kinderen, die grooter werden en steeds meer noodig hadden, te kort kwamen. Bovendien was haar gestalte door vele bevallingen bedorven; zij was log en leelijk geworden en rimpelig in het gezicht. Daarom verwaarloosde hij haar tenslotte bijna volslagen, zoodat zij zelfs vreesde, heelemaal te worden weggestooten uit zijn huis.

Zij was dus blij hem vanavond, samen met haar dochter, te vergezellen, want mogelijk zou hij terwille van dit meisje zijn ontuchtige neigingen beteugelen.

Zwijgend bereikte het drietal de groote, bamboezen feestloods, waarbinnen weer kleurige lampions aan draden zweefden boven de vele hoofddoeken van de mannen vóór, en de weinige haarkapsels van de vrouwen achter in de zaal.

Daar tusschen in, aan de muurkant tegenover het gamelan-orkest, zaten bruid en bruidegom, te pronk op hooge stoelen. Onbewegelijk troonden zij daar met hun strakke, geelbesmeerde gezichten boven de drukke, babbelende gasten, die haast allen hurkten op den grond, behalve de notabelen aan hun tafel met banken.

Daaraan waren nog drie plaatsen vrijgelaten, namelijk voor toewan Lucas en zijn gezin. Want hoewel de vrouwen, op het bruidje na, strikt van de mannen gescheiden zaten, meende men toch voor de bijzit en de dochter van den half-Armeniër, die hier doorging voor een Hollander, een uitzondering te moeten maken.

Bij het binnenkomen van dit drietal stond Paq-Kasim, de gastheer, op, en trad ze met een beleefdheidslachje tegemoet om ze hun plaats te wijzen. Maar Soelistri, de Soendaneesche was toch per slot, ondanks haar plan om Lucas te bewaken, te verlegen, om tusschen de mannen te gaan zitten. Ze stamelde dus met een beschaamde glimlach haar bezwaren, en ging, tot groote voldoening van den opzichter, met haar dochter naar de vrouwenafdeeling.

Intusschen maakte Lucas in het voorbijgaan met Mas Kartò een praatje, en bekeek meteen, met brutale bewondering, het bruidje naast hem :

— „Knappe meid hoor, die nieuwe vrouw van jou”, prees hij luide. Soewarti huiverde even onder het kille fluïede van zijn wulpsche, groene oogen, maar sloeg weer snel de wimpers neer, tot hij was weggeslenterd naar de eeretafel.

Nog even bleef hij haar fixeeren, maar weldra werd zijn begeerte afgeleid door de twee ronggengs, die in een hoek van het lokaal hurkend haar beurt afwachtten. Hij keek ze scherp in de bleekgepoederde gezichten, herkende de mooiste nog van vroeger en gaf haar een knipoog, die dadelijk werd beantwoord. Onrustig hunkerde hij naar de aanvang van de tajoeban en hij zuchtte voldaan, toen de gastheer eindelijk den leider van het orkest, die de rébab hanteerde, daartoe het teeken gaf, en de muziek wat zachter werd.

Een van de ronggengs rekte zich lui overeind, en trad langzaam tusschen de mannen. Op een wenk van Paq-Kasim maakten allen dadelijk voor haar plaats om te dansen, en vormden, zittende of staande, een haag om dit open vierkant heen, want haar optreden was vooral voor de sterkere sexe bestemd. Al was de vrouwen het kijken niet verboden, toch stelden er maar weinigen belang in. Onder die enkele vrouwenhoofden die jaloersch tusschen de schouders van al die kerels heengluurden was ook dat van Soelistri, die vreesde voor de ontrouw van haar onwettigen man. Gevolgd door haar dochter schoof zij zich, zoo nauw zij kon, tegen de stoel van het bruidje, want hier hoopte zij het beste te zien. Onderwijl stond Mas Kartò op van zijn zetel daarnaast, en drong, hijgend van ongeduld, naar voren, want hij, als bruidegom, had recht op de eerste dans met de ronggeng. Deze was in een lichtblauw jak, dat van voren wijd was openge-sneden, zoodat haar bruine borsten, als rijpe, ronde vruchten verleidelijk tevoorschijn puilden. Toen al het mansvolk begeerig naar haar keek, lichtte ze haar breedte, weekrose danssijp van haar welvige schouders en blootgelaten armen, en drapeerde die telkens in andere lijnen voor haar gelaat.

Nu stapten de twee ceremoniemeesters, in hun deftig-blauwe, nauwsluitende jassen naar haar toe, en een van hen overhandigde haar een koperen presenteerblad. Hierop lei ze haar sjerp, netjes opgevouwen, en zóo met de schaal balancerend schoof ze met traag en hoekig rythme naar den bruijom toe, terwijl de beide ceremoniemeesters in eendere tandak-tred haar omcirkelden. Intusschen begon ze met roode sirihmond en zinnelijk trillende neusstem een opwekkingslied tot de dans te neuriën tegen Mas Kartò. Zoo naderde ze hem, eentonig zoemend, en bood hem het koperen blad met de danssjerp aan, terwijl ze dicht bij zijn knieën nederhurkte en haar twee geleiders, aan weerszijden, hetzelfde deden.

Toen zweeg de toch al zachte muziek; de bruijom vatte de slendang beet, en zei de ronggeng, welk lied hij wenschte voor zijn eerste dans.

Daarna tandakte de danseres terug naar haar beginplaats, doch thans alléén, want de ceremoniemeesters bleven naast den bruijom staan. Weer klonk de gamelan, thans luider en vroolijker dan zoeven, en Mas Kartò en de ronggeng dansten op elkaar toe.

Langzaam aan gingen, behalve haar handen, armen en lendenen, ook haar voeten tot aan de teenen toe bewegen, met een aanlokkende loomheid van gebaren. Geleidelijk schoof zij van haar plaats, en volgde daarbij angstvallig, op de tel af, de grillige, telkens wisselende cadans van trommen en bekkens, door wier doffe ondertoon de felle wijs van de rëbab, als een piepende zaag, hevig heensnerpte.

Midden in het dansvak ontmoette zij Mas Kartò, die, den slendang nog steeds in zijn handen, haar een slip ervan toewierp. En terwijl zijn beide vrienden om hemzelf, en de

ronggeng kwamen dansen, sprong hij plompweg om haar luchtig rankende gestalte heen. Want hij was te klein en te dik om behoorlijk te tandakken, en bracht het dus niet verder dan tot een dwaas gezwaai van zijn korte armen en beenen, wat bij haar sierlijk bewegen hevig vloekte. Het werd een parodie op dansen, en er zoemde een onderdrukt gegrinnik uit de menigte op, zoodat de ronggeng haar roode mondstreep verlengde tot een hoonende grijns.

Soewarti die op haar plaats was gebleven, en van haar hoge stoel alles had kunnen zien, wendde, beschaamd over zoo'n wanstaltige, onhandige bruijom haar oogen af. Hoe zou Atmò met zijn slanke lenigheid, al had ze hem nooit zien dansen, dit veel beter hebben gedaan!

Mas Kartò, die zich belachelijk voelde, wenkte haastig den leidenden muzikant, den vedelaar op de rëbab, om òp te houden. Toen, nagegrinnikt door zijn vrienden de ceremoniemeesters, en door spottende oogen als met spelden gestoken, schuifelde hij, groen van woede, naar zijn plaats. Daar werd hem tot troost, door een der helpers van den gastheer, een half bierglas met jenever aangereikt, welke zondige drank hij, trots het verbod van de Koran, smakkend naar binnen teugde. Ook de ceremoniemeesters kregen wat van deze nectar, maar slechts uit nietige bitterglaasjes, omdat ze geen bruijgoms waren.

Daarna begon de muziek opnieuw, en de dansmeid hernam haar loome, lokkende bewegingen. Thans wendde zij zich beleefdheidshalve tot den voornaamsten gast, toewan Lucas, die heelemaal vooraan zat. Met noodigende oogen bleef zij voor hem staan, en reikte hem een slip van haar slendang toe. De Indo greep de doek terstond, en danste weldra met hoekig lijnende gebaren, en onberispelijk rythme om

de neuriënde ronggeng heen. Blijkens de verrukking van zijn waaierende armen en beenen zat ook hèm, als zoon van een Javaansche, de tandaklust in het bloed.

Sierlijk was de samendans tusschen zijn wisselende bewegelijkheid en de trage arabesken waarin de danseres telkens haar slendang verplooid, met haar bloote, slanke armen, die blonken van gouden braceletten. En rond dit zwierende tweetal draaiden twee jonge, ranke Javanen als bijfiguren heen. Doch de gamelan versnelde zijn tempo, en met een daverend geraas van slagmuziek werd deze tandak beëindigd.

De gastheer reikte nu de ronggeng een koperen kom, bestemd voor geld, en zij knielde voor Lucas neer. Deze wierp een rijksdaalder in de bokor¹⁾ en hierbij glunderde Paq-Kasims heele gezicht, want dit royale begin beloofde een goed-rendeerende danspartij!

Weer kreeg de voornaamste tandakker, thans vooral tot beëlooning voor zijn financieele prestatie, een flink glas jenever, en de twee bijdansers, die niet betaalden, werden tevreden gesteld met halfgepulde bitterglasjes.

Na Lucas kwam zijn leeftijdgenoot, de vrij wat strammere loerah aan de beurt, en zoo achtereenvolgens, naar hun rang of stand, alle dorpsnotabelen, één voor één.

Ieder die gedanst had wierp zijn gave kletterend in de koperen kom van Paq-Kasim, en hoewel de grijns niet week van diens tronie, grinnikte hij des te breder, hoe grooter en waardevoller muntstuk er in geworpen werd. En na elke betaalde tandak plengde men weer rijkelijk jenever, zoodat de plechtige stijfheid van het begin van den avond allengs overging in een lossere geest van jolijt.

¹⁾ bokor: metalen kom, waar de gasten hun gaven in werpen.

Bovendien trokken de loerah, de andere leden van het dorpsbestuur en de modin¹⁾ tegen elven de een na den ander weg, zoodat van de „notabelen” alleen de levenslustige Lucas overbleef, die al een drietal dansen gedaan had. Nogmaals riep hij de ronggeng aan met bewonderende kreten, en zij smeed hem voor de vierde keer een welige franjezoom van haar slendang toe. Hij greep die in de eene hand, terwijl zijn andere, met wijd-uitstaande duim, een loos gebaar van omhelzen maakte, en zóó draaide hij, als met aarzelen verlangend, om haar heen.

Eerst was er een harmonische tegenstelling tusschen de bewegelijke manspersoon, die telkens met lenig knakken en strekken van zijn ledematen de dansmeid poogde te naderen, en de vrouw die hem voortdurend ontweek met een loome en coquette wiegeling van haar lendenen. Maar weldra trappelde de danser steeds wilder en zinnelijker. Ten laatste verdween alle schoonheid uit zijn standen en bewegingen: een grove, dierlijke passie doorschokte zijn lichaam, als bij een bezetene, die door wulpsche visioenen wordt gekweld. Hij draaide met bijna tastende handen beurtelings voor haar schoot, haar boezem en haar mond, en eindigde met een snuifzoen van zijn neus tegen haar wang. Een luid gejuich van het wellustig verhitte mannelijk publiek ! Ja, die toewan Lucas, dat was nog eens een kerel, die kon nog beter tandakken dan een echte Javaan ! Zoo verhoogde deze openbare cancan alweer zijn populariteit, hoezeer het een ander zou hebben beschaamd. Onderwijl verkondde een donderend fortissimo van bekkens en trommen, die de galvende tandakmeid overstemden, het einde van de dans.

¹⁾ modin : dorpsgeestelijke.

Lucas liet de slendang van de ronggeng los, fluisterde haar wat toe, en volgde haar, terwijl zij, tusschen de omstanders, een doorgang zocht.

Toen hij zijn geld in de bokor had gestort, sloop hij haar, schijnbaar argeloos, na, door de deur van de schuur naar buiten, waarna in het opengelaten vierkant alweer een nieuwe dansmeid optrad, met éven sterk gedécolleteerde boezem. De andere mannen keken den verdwijnenden reeder met bronstnijd ná.

Ook Mas Kartò, want als de adat hém, den bruidegom, het niet had verboden, dan zou hij dien toewan zeker vóór zijn geweest, en had zich, in zij n plaats, met die mooie ronggeng mogen vermeien !

Na Lucas' losbandig voorbeeld was het decorum onder zijn minderen totaal verdwenen. En nú, zonder dwarskijkers of buitenstaanders, toonden de anders zoo vormelijke, en schijnbaar ingetogen dorps-Javanen zich in hun ware aard van toomeloze primitieven.

Men schreeuwde de tweede ronggeng toe om een dansbeurt, en zonder te wachten tot zij een der mannen haar sjerp toewierp, verdrongen zich drie, weldra vier danslustigen om haar heen, ieder verlangend haar in de tandak te naderen. Natuurlijk werd slechts één bevoorrecht met een slip van haar slendang, maar dit verwekte jaloersche protesten van de anderen, die keven dat zij waren te kort gedaan ! Een dier zoogenaamde „misdeelden" drong zich zelfs in de plaats van den rechtmatigen hoofddanser, en terwijl hij de mollige dansmeid dicht omklemde, ontweldigde hij haar een klapzoen. Daarna trok hij zich weer terug, en wilde verder als bijdanser fungeeren, om den verdrongen hoofddanser voor de betaling op te doen draaien ! Doch nu

wenkte een der ceremoniemeesters de muziek te zwijgen, en onder algemeen hongeroep gelastte hij den baldadigen en arglistigen zoener, zijn bijdrage in de koperen bokor te werpen. Gelukkig was deze niet gewapend, zoodat hij tegenstribbelend toegaf, en er geen messengevecht ontstond, zooals anders vaak op zoo'n dorpsfeest. Daarna kreeg de verongelijkte en verdrongen hoofddanser gelegenheid tot een nieuwe tandak.

Intusschen klaagde de logge Soelistri, fluisterend geleund tegen de stoel van het bruidje, tot deze haar nood over Lucas' openlijke, beleedigende ontrouw. Soewarti voelde meelij met die dikke stumper; haar afkeer van den Armeniër, die haar zoo gluiperig had aangeloerd, werd verhevigd. Doch Mas Kartò verdedigde hem. De toewan had niets onzedelijks bedreven, want die meiden wáren er nu eenmaal voor het genot van de mannen. Maar Bé, het zestienjarig meisje, viel hem verbitterd in de rede:

„Bah, jullie kerels zijn allemaal beesten!”

Soewarti beaamde dit in stilte, want zij achtte haar vleezigen echtgenoot met zijn brute, zinnelijke kop, stellig tot hetzelfde in staat.

Mas Kartò echter lachte smalend, maar antwoordde niet.

Daar het bruidspaar echter thans, volgens het gebruik, niet langer behoefde te pronk te zitten, stond hij op, zweetend in zijn dikke, donkerblauwe jasje en ging heen, om zich in lossere kleeding te steken. Weldra deed Soewarti evenzoo, en Lucas' dochter en bijzit volgden haar, voor de gezelligheid.

Even later kwam de bruigom, in eenvoudige visschersstrui, terug, en voegde zich bij een stelletje verwoede kaarters, meest oudere mannen, die zonder veel belangstelling voor

de danspartij zich hadden verzameld aan de tafel der vertrokken notabelen.

Ook Soewarti verscheen opnieuw met Soelistri en haar dochter Bé, en daarop mengde het drietal zich onder de vrouwen, aan het andere einde van de feestloods.

Ondertusschen ging het tandakken voortdurend door, totdat ineens een woest gejubel de eerste dansmeid verwelkomde, die thans wederkeerde zònder Lucas, met wien zij zich zoo opvallend had verwijderd. Weldra draaiden nu beide ronggengs, ieder met haar hoofd- en bijdansers, in het midden van de schuur, ijverig omstuwd door de jongere mannen, terwijl de ouderen, evenals de meeste vrouwen, onverschillig doorgingen met dobbelen, onder het veelvuldig leegen en vullen der jeneverglazen.

Want behalve de dierlijke nijd der mannen om de twee eenige meiden in hun midden, hitsten ook drank en dobbelzucht de aanwezigen op tot onderling gekijf en rumoer, zoodat de tajoeban ontaardde tot een tierend bacchanaal.

Daarbij gedroeg de bruidegom zich voor zijn doen bizonder fatsoenlijk. Wel schreeuwde en keef hij bij het spel, maar dan toch niet harder dan de anderen, en aan het gedraai der ontuchtige dansers deed hij niet mee, omdat een ànder doel zijn vleezig lijf doortrilde. Eindelijk, tegen twaalf uur, stond Mas Kartò een beetje waggelend van de drank, van de dobbeltafel op, en zwaaide naar zijn bruidje toe. Zij schrok van zijn felle oogen, en wachtte hem met weerzin. Toen vatte hij haar bij de pols, en ze voelde, hoe haar hand in de zijne beefde. Daarop vertrokken de twee, gevolgd door Soewarti's moeder en schoonzuster, uit de lichte, luidruchtige dans- en dobbelschuur, door de stille duistere tuin, naar Paq-Kasims woning er naast.

Hier werd het bruidje, dat ineens nerveus begon te huilen, door haar schoonzuster en moeder, haar „troosteressen” naar het halfverlichte slaapvertrek geleid, waar het trouwbed klaarstond. Fluisterend en meesmuilend poogden zij, volgens de zede, Soewarti vóór te bereiden, alsof zij niet wist, wat komen zou.

Tenslotte, toen zij maar door bleef snikken, haalden de vrouwen den bruidegom. Hij trad binnen met een breede lach, en bleef met zijn bruidje alleen.

Een uur na de overgave lag Soewarti nog wakker, weenend zonder geluid, en staarde, met betraand gezichtje, door de klamboe heen, naar het roode oliepitje in de kamerhoek. Troosteloos luisterde zij naar het doffe boemboem van de gamelan, en het dierlijke krijschen van de dansmeiden en haar minnaars, dat àlmaar doorging in de naburige schuur. Náást haar snurkte haar man, bevredigd.

De volgende ochtend hield het bruidspaar met familie en gasten een feestelijke rondtocht door het dorp, die zou eindigen voor het huis van den echtgenoot.

't Was een plechtigheid-op-een-koopje. Ondanks het batig saldo van de danspartij, had de gierige Paq-Kasim geen traditioneele draagstoel voor de bruid, geen rijpaard voor den bruidegom, ja zelfs geen wagentjes gehuurd. Men moest dus lopen.

Voorop ging de bruid, gevolgd door haar vriendinnen, haar moeder en schoonzuster, wier bonte, zonnige parasols als aureolen cirkelden boven haar hoofd.

Atmò, die toevallig de trouwstoet tegenkwam, week beschaamd naar de kant van de weg, maar kon toch niet nalaten in het voorbijgaan naar Soewarti te kijken. Wat was

zij sierlijk, met haar witgepoederde gezicht en haar blinkende hoofdtooi, de purperen sarong hooggeplooid rondom haar prille, slanke meisjesfiguur. En dat had nu allemaal voor hèm kunnen zijn, deze triomf, haar als bruid door de dessa te voeren ! Ja, als haar moeder haar maar niet had verkocht ! En vol verbittering keek hij naar de oude Boq-Warti die, haar grijscharig hoofd verlegen van hem afgewend, achter haar dochter aan kwam schuifelen ! En terwijl de groep van vrouwen vroolijk snaterend, met ritselende sarongs langs hem ruischte, boorde hij zijn brandende pupillen diep in Soewarti's donkere oogen, die hoewel star van smart nu weeker smolten ! Stilstaand, zag hij haar aan tot zijn voorbij was, en lette nauwelijks op de rest van de stoet, die nu nader kwam. Daar bespeurde hij ineens de breede, weldoorvoede bruidegom, omringd door zijn vrienden, allen in hun deftigste, donkerblauwe baadjes en bruine sarongs. Zij waren, evenals de vrouwen vóór hen, in druk gesprek en gelach, en schenen zijn eenzame gestalte, aan de kant van de weg, niet op te merken. Totdat eindelijk Mas Kartò, het lawaaiig en blufferig middelpunt van dat troepje, hem zag. Hij bleef staan, en wees, luid hoonend, met een gemeene lach om zijn dikke, wellustige lippen :

„Daar heb je Atmò, mijn verslagen concurrent !”

Blazend van woede stootte de beleedigde op hem toe. Maar hoewel de buitenste mannen van het troepje voor zijn nadering weken, liepen er te veel vrienden om den bruidegom heen dan dat hij hem kon bereiken. Een sterke arm hield hem tegen, en hij zag den schoonvader van Mas Kartò uit een van diens vorige huwelijken : het machtige dorpshoofd. Deze snauwde, partijdig :

„Schaam je je niet, een trouwstoet in zijn heilige gang door

HET DANSFEEST.

de dessa te verstoren ! Vooruit, weg !"

Overwonnen, zijn hoofd gebogen onder schaamte en vernedering, sloop Atmò heen.

En verder trok de trouwstoet, naar Mas Kartò's huis, waar voortaan niet alleen Soewarti, maar ook haar moeder zou komen te wonen.

DRIE maanden waren verlopen, drie maanden van verkropte ellende. Mas Kartò's wichelboek met zijn gunstige voorspelling had gelogen : dit huwelijk bracht Soewarti géén geluk.

Eerst had ze eerlijk geprobeerd zich te schikken in de nieuwe toestand, en hoewel ze nog vaak aan Atmò dacht, beschouwde ze Mas Kartò als den eenigen, wien zij rechtens toebehoorde.

In de eerste twee maanden van haar huwelijk had ze hevig verlangd naar een kind, al was het dan ook van een man, waar ze niet van hield. Maar er was nog steeds geen belofte van moederschap : Soewarti's veertienjarig lichaam was nog te zwak en te onrijp, om te baren.

Welk een kwelling, wanneer haar medevrouwen haar hoon-den om haar onvruchtbaarheid, en er zich op beroemden, al in de eerste maand na hun bruiloft zwanger geworden te zijn !

Had zij maar een kind gehad, een eigen kind, dat uit haar dronk, en dat ze vertroetelen kon, om zichzelf daarmee te troosten !

Want voor haar man voelde zij niet de minste genegenheid, en dit besepte hij.

Toen dan ook zijn oorspronkelijke passie voor haar was uitgebrand, werd hij hoe langer hoe meer afgestooten door haar liefdelooze lijdzaamheid, en beschouwde haar voortaan

alleen als een nuttige slavin, evenals haar moeder. Want als zoodanig werden zij, tot Boq-Warti's teleurstelling, beiden gebruikt. Heel het huishoudwerk kwam op Soewarti en haar moeder neer. Haar twee medegemalinnen, de dochter, en de nicht van den loerah, voerden niets uit. Sarinah, omdat ze de oudste, en dus voornaamste ega was; Minah, onder voorwendsel, dat ze het zoo druk had met de twee kleuters, die van haar nicht, en van haarzelf.

Toen de oogst was binnengehaald, en het grootste deel aan den Chineeschen weekeraar, Mas Kartò's crediteur, was afgestaan, moest de rest van de rijstaren in het holle blok worden uitgestampt voor eigen gebruik. Maar noch Minah, noch Sarinah dacht er over dit te doen, of er zelfs toe mee te werken. Daar was Soewarti goed genoeg voor. Tot laat in den avond stond zij boven de uitgeholde boomstam rijst te stampen, en nooit kreeg zij daar dank voor.

Ook de zorg voor het eten kwam alleen op háár en haar moeder neer. Vóór Mas Kartò haar in zijn woning voerde, hadden Minah en Sarinah bijna nooit zelf eten gekookt, maar het meestal, uit pure luiheid, van een voorbijtrekkenden warong-venter gekocht. Nu Soewarti en haar moeder er bij waren, vond Mas Kartò het goedkoop, zijn nieuwe huisgenooten als keukenmeiden te gebruiken. Dit bespaarde heel wat huishoudgeld, en des te meer kon hij zelf besteden aan dobbelen. Maar ook hierin kon Soewarti haar vitterige medevrouwen niet tevreden stellen. Weldra klaagden zij beiden over het slechte eten, stookten Mas Kartò tegen haar op, en wisten hem over te halen, de oude toestand te herstellen. Alleen met dit verschil, dat hij nu elk van zijn gemalinnen geld gaf, om zelf eten van de warong te koopen. Maar omdat hij niet genoeg bezat, om vier tegelijk de kost te geven,

liet hij Minah en Sarinah volop smullen, terwijl Soewarti en haar moeder vaak het allernoodigste moesten ontberen.

Zoo kwam Boq-Warti tot de ontdekking, dat ze een slechte koop had gesloten, door haar dochter uit te huwen aan Mas Kartò, en zelf bij hem in te trekken. Hij bleek heelemaal niet rijk, maar verkwistend, en daardoor verkeerde hij voortdurend in geldnood. Weliswaar had hij de resteerende vijfen-twintig gulden van de bruidsgift, na herhaalde aandrang, eindelijk aan haar zoon Paq-Kasim uitbetaald, maar daarvoor nam hij kleinzielig wraak, door háár en haar dochter op alles te beknibbelen, zelfs op kleeding en voedsel.

Dit bleek haar ten duidelijkste op zekere dag, toen Mas Kartò thuis kwam van de veiling.

Zijn twee lievelingsvrouwen traden hem, luidruchtig snaterend, buiten op het voorerf tegemoet, Minah voorop, en Sarinah daar achter aangewaggeld, en gevolgd door haar bloote kleuters. Beide nichtjes lachten bizonder vriendelijk, zooals elken dag wanneer hun ega thuis kwam met een versch-ge vulde buidel. Om hem te behagen hadden ze haar mooiste, bont gebatikte baadjes aangedaan, en hun gladde, zwarte kondeh's waren nog keurig gekapt, wat makkelijk kon, omdat ze tòch niet hoefden te werken. Maar de jongste vrouw, Soewarti, met haar slordige, verwarde haren, en haar verschoten, zwart baadje en versleten sarong hield zich beschaamd binnenshuis. Evenals haar kromgebukte moeder naast haar was ze bezig de planken vloer te dweilen. Door het harde, grove ploeteren en de slechte voeding was haar toch al slank figuurtje sinds haar huwelijk ietwat vermagerd, ook al had ze haar vroegrijpe, vrouwelijke rondingen behouden. Haar mollig, ovaal gezichtje was versmald, en haar frissche, amberbruine tint wat doffer geworden. Toch was zij

nog mooi, niet meer gezond-mooi, zooals vroeger, maar van een teedere, broze bekoring. Maar Mas Kartò, die alleen door héél dikke vrouwen, zooals zijn favorieten, blijvend kon worden geboeid, vond haar nu te mager. Hij voelde spijt over dit huwelijk, verweet haar telkens haar lagere afkomst, ja zelfs haar onvruchtbaarheid, en verwaarloosde haar hoe langer hoe meer.

Ook nú zag hij niet naar haar om, maar opende zijn gordelzak, haalde twee halve guldens er uit, en gaf aan zijn favorieten, die hem inhalig omringden, er ieder een. De rest van zijn dagloon, nog twee heele guldens, dacht hij zelf te houden, om er mee te dobbelen met zijn kameraden. Doch ineens zag hij het ongelukkige, pruilende mondje van Soewarti, die, bij de drempel, droevig opkeek van haar werk, en nauwelijks durfde vragen om het geld, dat háár en haar moeder toekwam. Half onwillig haalde hij nog twee nikkelen stuiverstukken uit zijn gordelzak, en smeed die doorboorde munten — één voor Boq-Warti en één voor haar dochter — neer op de drempel, met een gebaar, als waren het bedelaarsters.

„Maar kang ¹⁾, dat is toch niet genoeg”, fleemde Soewarti bedeesd, terwijl zij een stap naar buiten trad, haar man naderbij.

— „Ga weg”, snauwde hij, en duwde haar opzij.

„Oewah, Mas, hoe kunnen we nou van vijf cent aan de warong ons maal doen?” waagde thans de oude vrouw te mopperen.

De twee mollige favorietjes negen, geniepig konkelend, hun

¹⁾ kang: oudere broer, ook aanspreekvorm van een vrouw tot haar echtgenoot.

hoofden tot elkaar, en de oudste, de logge Sarinah, hield treiterend haar pasgekrege halve gulden voor Soewarti omhoog, zoodat deze haar gezicht verwrong van wreede pijn.

— Kom, je hebt immers hetzelfde als zij, alleen met een gaatje er in!" grapte Mas Kartò ruw, Soewarti wijzend op haar nikkelen stuiverstukje, dat inderdaad even groot was als die zilveren halve gulden, maar in het midden doorboord. De twee lievelingsvrouwen lachten.

„Hou jij je geld maar, we kunnen er tòch niets van koopen!" barstte Boq-Warti beleedigd los. En meteen greep zij de schamele stuiver uit haar dochters hand, en smeed dit, mèt haar eigen muntstuk, voor den spotter op de grond.

— „Ondankbaar oud lijk!" siste haar schoonzoon nijdig. — „Als het jullie niet bevalt, ga dan maar weer korven vlechten, zooals vroeger. Want vergeet niet, dat ik jou en je dochter daarvandaan heb gehaald!"

En meteen draaide hij zich om, want een voorbijgaand venter had juist zijn bamboejuuk met etenskorven vlak voor het huis neergezet. Mas Kartò hurkte dus naast hem, op de tuingrond, om zijn maal te nemen, evenals zijn giegelende lievelingsvrouwen. Deze loosden, voor 't gemak, hun kleuters uit hun slendangs. Kaalhoofdig, hun bolle buikjes op waggelende beentjes, drementelden die dreumesjes om de manden heen en weer, tersluiks de spijzen besmoezelend met hun vuile vingertjes. Elk ventje kreeg van zijn moeder een pakje lèmpër, kleeftijst met visch of vleesch, in pisangblad verpakt. Toen Sarinah zag, dat haar jongetje deze lekkernij alleen op wou likken, berispte zij hem om zijn gulzigheid.

„Geef dat 'es gauw aan je vader!"

Waarop het jochie gehoorzaam het afgesabbelde restje in de linkerhand van zijn vader stopte.

Minah, die niet voor haar vleierige medevrouw wou onderdoen, stuurde ook háár zoontje, een iets kleinere bruine lilliputter, naar zijn papa, in wiens nog leege rechterhand hij een deel van zijn lëmpërpakje lei.

Zoo werd Mas Kartò door zijn tweetal spruiten met afgekloven kliekjes overstelpt. Eerst bekeek hij zijn volle handen, in twijfel of hij er boos om zou worden, maar tenslotte grijnsde hij, en at alles op.

Daar slenterde Paq-Kasim, Soewarti's broer, als toevallig voorbij, en bleef, met een gemaakte lach om zijn magere, driekantige tronie, naar dit tooneeltje staan kijken. Als een volleerd parasiet kwam hij wel eens meer, zoo tegen etens-tijd, langs het huis van zijn nieuwen zwager, zoodat deze dan, om het fatsoen, wel verplicht was, hem te tracteeren. Maar Paq-Kasim vleide hem altijd zóo slaafsch, dat de ijdele schipper, hoewel anders niet royaal, hem dit gaarne gunde.

Ook nu weer strooplikte de fleemerder :

„Wat een engelen van gulheid, die kinderen van jou ! Ze hebben echt een aardje naar hun vaartje, hoor !”

Onmiddellijk hapte Mas Kartò, en noodigde met minzame hoogheid zijn berooiden schoonbroer uit, te gaan zitten. Men schoof wat opzij, en Paq-Kasim hurkte neer in de kring, zonder te letten op zijn zuster en moeder, die vanuit het huis hem luid begroetten met vergeefsche wenken om hulp. Hoewel hij wist van hun vake ruzies met Mas Kartò trok hij zich hier niets van aan, want zijn zwager was voor hem altijd heel goedegefsch.

Spoedig had de schipper dan ook bij den venter een flinke voorraad rijst en visch voor zijn gast besteld. Deze nam het gretig aan, maar mompelde tevens dat hij het morgen terug zou betalen, omdat hij nu juist geen geld bij zich had. Zoo'n

belofte hield hij echter nooit, en Mas Kartò voelde zich, als wedonò-zoon te trotsch, hem het geschonkene terug te vragen, temeer daar hij Paq-Kasim, met zijn kruiperige beleefdheid, als zijn eenigen vriend beschouwde.

Hongerig en jaloersch ontwaarde Soewarti, hoe ze daar allemaal naar hartelust, met smakkende kaken, zaten te smullen, terwijl zij, en haar moeder mochten toezien. Wel had het oudje zoo juist, met steelsch gebaar, de twee stuivers, uit spijt over haar drift, weer van de drempel opgeraapt, maar wat konden ze dáárvoor krijgen? Ze vréésden den warongventer er naar te vragen; hij zou hen zeker uitlachen! Eindelijk zagen ze, hoe de dikke Mas Kartò en zijn magere kameraad verzadigd opstonden.

„Ga je mee dobbelen bij de chinees?” vroeg Paq-Kasim.
„Maar je moet me voorschieten, hoor, want ik heb geen cent op zak. Je krijgt het eerlijk terug!”

„Goed”, mompelde Mas Kartò.

Zoo vertrok hij met zijn gast; maar zijn twee favorietjes bleven nog aldoor zitten kauwen en snoepen, en voerden, vol moedertrots, telkens hun kinderen lekkere hapjes.

Toen zei de verstooteling wanhopig tot haar oude moeder:
„Wat een leven! Hoe houd ik het hier uit! De heele dag zwoegen en sloven, en dàn nog honger lijden!”

„Ja, en ik dacht nog wel, dat Mas Kartò zoo goed voor ons zou zorgen, maar dat valt me leelijk tegen! Daarom, laat ons weggaan!” beaamde het oudje.

„Maar waar moeten we dan naar toe? Weer terug naar Paq-Kasim, mijn broer?”

„Nee, die heult toch met Mas Kartò. Dan komt die kerel jou terughalen, en ranselt je half dood!”

„Maar wat dan?”

„We moeten naar een andere man, die ons te eten geeft !”
Op dat oogenblik passeerde, met afgewend gezicht, een jonge, frisch gebouwde visscher. Soewarti meende hem te herkennen, en volgde met vage bewondering zijn naakte, gespierde bovenlijf dat éven licht en geelbruin glansde als de koelit-langsëp ¹⁾ der aanzienlijken. Plotseling keerde hij zijn hoofd om, en keek haar aan. Het jonge vrouwtje voelde een schok in haar borst: het was Atmò !

Hij fixeerde haar met strakke oogen en onbewogen trekken, alsof hij niet wist wie zij was. Zou hij nog wat om haar geven of haar heelemaal vergeten zijn ? Neen, misschien hield hij nog wel van haar, en dééd hij maar zoo onverschillig, uit schaamte. Weldra liep hij, zonder groeten, verder, en Soewarti zag hem smartelijk na.

„Moeder, waarom hebt u mij niet met Atmò laten trouwen ? ?” prevelde zij met week verwijt, terwijl een waas van tranen haar oogen sluierde.

„Ja, kind”, erkende het oudje. „Dat was tòch beter geweest. Maar . . . wat niet i s, kan worden”, zinspeelde zij langzaam. Tersluiks bespiedde zij het expressief gezichtje van haar dochter, en zag haar hevige ontroering. En als een plotse vonk vloog in Soewarti's licht-ontvlamde ziel de suggestie : als zij eens vluchtte naar Atmò ! En terwijl haar moeder naar het achterhuis toeging, om daar stilletjes voor hun tweeën een potje rijst te koken, buiten medeweten van Minah en Sarinah uit de voorraadschuur gestolen, — zagen haar oogen overal Atmò's beeld, en dit gaf haar hoop en troost.

¹⁾ koelit langsëp: bleekgele tint als van een langsëpschil. Deze huidskleur geldt voor het kenmerk van de adel.

Avond. Een hemel van bloed en vlammen boven een oliegladde zee.

Langs de onttakelde masten der booten waadde een stoet van plompe karbouwen door de ondiepe stroommond naar de dessa-oever, stalwaarts. Achter de kromme horens van een zoo'n beest zat een naakte herdersknaap, en het schaduwbeeld van rund en berijder schoof traag langs de laaiende hemel voorbij.

En in de monding bleven alleen de stille booten.

Maar dieper het land in, werd de troebelgroene rivier doorklaterd van plassende, badende menschen, met hun natte, naakte lijven als blinkende klei. Beide geslachten stonden daar fatsoenlijk in afzonderlijke groepen: hier mannen en jongens, verderop weer vrouwen en meisjes.

Dit was het uur, dat Lucas, de opzichter, gewoon was om tusschen het water en de achterkant van de visschershutten rond te slenteren, en dan tersluiks te loeren naar al wat baadde en vrouwelijke vormen toonde. Sommigen zag hij vaag bewegen achter een regenput, maar zoodra ze hem bespeurden, doken ze angstig weg.

Maar vooral aan de rivierrand had hij veel te gluren. Zoo ontwaarde hij, op zekere plek achter Mas Kartò's huis, in dit duisterend avonduur, een verwarde wemeling van donker glanzend vleesch: bloote kinderen en halfontkleede moeders. Daartusschen twee vrouwen, die lawaaiig over het water gebogen hun kleeren waschten. Hun lange borsten hingen bloot en slap over hun slordig vastgebonden, sarongs, die buik en dijen bedekten, en ze leken zich bijna aan te bieden met hun luid geschreeuw en gelach.

Hij wendde zich af, en zag, niet ver van deze twee, het nevelig contour van een slank en lenig wajangfiguurtje, met

teer gebogen schouders en armen, en de sarong kuischelijk omhooggesnoerd ter bedekking van de boezem. Haar maagdelijke, bijna schuwe gebaren trokken hem veel meer aan dan de luidruchtige onbeschaamdheid der andere twee, en zoo stond hij stil om haar te fixeeren. Als geschonden door wie haar begluurde in haar avondbad — dat zij, hoewel géén vroom-Mohammedaansche, nog voelde als een ritueele reiniging — plonsde zij iets verder voorover in het sluierende water. Toen hij nog steeds, nieuwsgierig, zonder haar in de schemer te herkennen, bleef staan, vluchtte ze bedeesd, met snelle, zwierige sprongen, de oever op, naar huis.

Nu wist hij opeens, wie het was: Mas Kartò's jongste en derde vrouw, die hij slechts eenmaal, op haar trouwpartij, gezien had. En terwijl hij zich in het donker verder haastte, naar een afspraak met een kampong-liefje, dacht hij nog steeds begeerig aan haar ranke gestalte terug.

Ook Soewarti had geraden, wie haar moest hebben beloerd: toewan Lucas, de vrouwenjager, dien zij nog erger verafschuwde dan haar eigen man.

Huiverend, niet alleen van de avondkoelte, droogde zij zich af in het donkere achterhuis, waar de oude Boq-Warti, in berusting neergehurkt, haar klaagde dat zij geen eten meer had, noch voor haarzelf, noch voor haar dochter. Ziek van honger en vermoeidheid zocht toen het jonge vrouwtje haar kamertje, schoof de gazen bedgordijnen op zij, en lei zich te rusten. Maar hoe ze ook poogde te slapen, verwarde klanken hielden haar wakker. Ze opende haar zware oogleden en stond weer op. Door de reten van het tralieraam, nog niet gesloten door het nachtluk, zag ze, hoe buiten de schemering bleef dúren, hoewel de zon al lang onder was. Ergens in het loover school een gele glimp van de pas ont-

bloeide, volle maan, die alles omwaasde met zijn blauw en gelijkmatig licht.

Schelle, joelende kinderstemmen rumoerden overal, ook in Mas Kartò's tuin, want in zoo'n heldere maannacht mocht de heele dorpsjeugd buiten blijven spelen zoo l ng ze wou. Soewarti luisterde naar die geluiden, en, zelf nog een veertienjarig kind ondanks haar vroege dwanghuwelijk, mijmerde ze met weemoed over de kortelings verloren vreugde van haar kindertijd. Ineens, achter de tralies van haar venster, als in een kerker, snikte ze het uit, en wierp zich nogmaals, wanhopig, op haar bed.

LATER op die avond, toen de langgesteelde petrolielampjes al blonken in het voorvertrek, kwam Mas Kartò thuis, met een zware, booze stap. Driftig gebarend noodde hij Paq-Kasim, die quasi bescheiden buiten in het blauwe maanlicht draalde, binnen. Weldra slenterde deze, onverschillig, over de drempel, een brandend strootje tusschen de dikke lippen van zijn magere kop. De heele middag hadden ze samen in het Chineesche speelhol van de nabije stad omgehangen : eerst gedobbeld, toen gekaart, even geslapen op een harde bank, en toen opnieuw gespeeld. Maar steeds had Mas Kartò, dom en waaghalzig, het van den slimmen Paq-Kasim verloren ; steeds had deze hem tot onvoorzichtige zetten verlok, en zoo gewonnen, dat hij hem het geleende geld alweer van zijn buit had terugbetaald. Nu wenschte de schipper in zijn eigen huis zijn verlies weerom te winnen.

Hij was dus in een kwade luim, en loosde die, door tegen Boq-Warti te razen :

— „Nooit is de vloer hier schoongeveegd als ik gasten krijg ! Vooruit, vlug de bezem, alle rommel weg, en dan een mat er over !”

„Ongeluk !” mompelde het oudje bijgeloovig. „’s Nachts vegen maakt de geesten boos, zoodat ze de dieven helpen, je te bestelen !”

— „Welnee, dat gebeurt alleen als je het vuil naar buiten bezemt”, snauwde Mas Kartò, die als alle jongere dorpelingen iets minder leed aan demonenvrees dan het oudere geslacht.

— „Vooruit, dan veeg je het maar in de kamerhoek !”

En toen het oudje binnensmonds bleef mopperen, werd hij hoe langer hoe ongeduldiger, haalde een sapoe-doeq ¹⁾ achter een kast vandaan, knelde zijn schoonmoeders knokige hand in de zijne, en dwong haar met de sprietige bezem eenige streken te vegen. Daarop liet hij waar weer los, en zij gehoorzaamde hem, hoewel nog pruttelend, want ze was bang voor zijn harde knuisten, en de straf der geesten zou immers haarzelf niet treffen, maar den huisheer ! Vluchtig veegde ze dus over de planken vloer, smeed een strooien mat neer, en plaatste een lamp daarop !

Dadelijk nestelden de twee luie lievelingsvrouwen van Mas Kartò, die haar met geen vinger hadden geholpen, zich op de vloermat. Naast hen hurkten de mannen neer, en nu haalde Mas Kartò, uit zijn gordelzak, een klapperdop die tot beker diende, en waaruit twee dobbelsteenrollen rolden. Zoo begonnen ze met hun vieren te spelen.

Boq-Warti deed niet mee, maar legde zich in het achterhuis neer op haar matras, waar ze gewoonlijk sliep. Maar weldra werd ze opgeschrikt door de schorre stem van haar schoon-zoon :

— „Sëtëroep !” ²⁾

Ze sprong overeind, goot telkens een bodemvol klapperstroop in vier vervuilde, ongelijke glazen, en vulde ze aan met water uit een bruine, buikige aarden kruik.

— „Sëtëroep !” bleef haar schoonzoon ongeduldig schreeuwen tot het oudje, terwijl ze hiermee bezig was.

Maar intusschen klonk van buiten de eentonige stem van een palmwijnventer :

¹⁾ Sapoe-doeq (ook sapoe-adoeq of ëdoeq) = kamerbezem, vervaardigd uit de harige vezels van de arèn-palm. ²⁾ Sëtëroep. = stroop.

„Legèn — legèn !”¹⁾

„Oewàh, geen stroop, liever legèn !” snerpde Minah, met haar hoog, aanstellerig stemmetje. Allen beaamden dit, zoodat Mas Kartò den venter aanriep, en deze voor het open voorhuis stilhield.

Toen dan ook de oude Boq-Warti aan kwam strompelen met de vier pasge vulde glazen, die ze bij Mas Kartò neerzette, stootte haar schoonzoon ze lompweg omver, waardoor de stroop over de vloer stroomde.

— „Nee, dàt lusten we nou niet meer”, snauwde hij wreed.

— „Je hebt ons zóó lang laten wachten ; nou willen we palmwijn ! Breng gauw nog wat glazen er bij”.

„A doe !” mompelde het oudje, inwendig woedend over haar vergeefsche werk. Maar ze dribbelde gehoorzaam naar het achterhuis, en kwam weldra terug met vier nieuwe, leege glazen.

Onderwijl had de wijnverkooper het juk van zijn schouders getild, haalde de lange, met vocht gevulde bamboestaak, die aan de eene kant bengelde, schuin opzij, en goot de palmwijn daaruit in de glazen. Daarna dronk de gastheer met zijn twee favorietjes en zijn dobbelvriend, en het kwam niet in hem op, om het oude menschje, dat zóó voor hem sloofde, ook te tracteeren.

Toen hij de drank had betaald en de venter was verdwenen, hervatten zij hun spel. Maar hoewel hij zoo pas, in het begin van de avond, geluk had, nu niet meer. Zijn gezicht zwol gedurig dikker en donkerder op van speeldrift en woede om zijn verlies, terwijl zijn oogen uit hun kassen puilden van spanning, als de dobbelsteen uit de beker rolden.

¹⁾ legèn: palmwijn.

Zijn makker Paq-Kasim zag toe, met een grijnzende scheur tusschen zijn kaken die grooter werd, naarmate het hoopje geldstukken vóór hem groeide. Maar als Mas Kartò hem even aankeek, trok hij weer een strakke tronie, om diens razernij niet te tarten.

De schipper had al gauw geen cent meer over, en moest herhaaldelijk leenen van Sarinah, de eenigste van zijn vrouwen die wel eens won. Eindelijk was zij óók al blut, naar ze beweerde, en toen tastte Mas Kartò vergeefs in zijn gordelzak naar iets dat hij in kon zetten.

Boq-Warti, die juist de vuile glazen weg kwam halen, vermaande hem nu zacht, om uit te scheiden. De wekker in de kamerhoek wees immers al bij elven, en morgen moest hij al om half drie op, om uit te varen met de boot, die de séro leegen zou. 't Was dus meer dan tijd, om te gaan slapen ! Maar Mas Kartò, in de roes van het spel, versmaadde die raad met ruwe hoon. Hij zou spelen zoolang hij verkoos : geen ouwewijvenpraat kon hem dat beletten. Eerst moest hij het verlorene van die dag, wel twaalf gulden in 't geheel, terug winnen. En met een plotse, misdadige inval stelde hij Paq-Kasim nòg een dobbelpartijtje voor, met de gouden kabajaspeld van Soewarti, zijn derde vrouw, als inzet.

„Ach, kassiàn, Soewarti slaapt !” jammerde haar oude moeder. Ook Paq-Kasim voelde inwendig meelij met zijn zuster, en hij zei, dat hij er alleen om dobbelen zou, als de eigenares het goed vond.

— „Zij hééft niets te willen, ze moet gehoorzamen”, schreeuwde Mas Kartò.

En nog luider, terwijl hij dreigend opstond :

— „Wáár is Soewarti ?”

Paq-Kasim kromp ineen, te laf en te berekenend om het voor zijn zuster op te nemen tegen dien pootigen bruuut.

Alleen Boq-Warti smeekte nogmaals, wanhopig :

„Ach kassian, laat m'n dochter slapen ! Ze voelt zich zoo zwak van de honger ; laat 'r toch met rust !”

En ze poogde haar schoonzoon tegen te houden.

Maar ongeduldig duwde hij haar opzij, en stortte zich in het nauwe slaaphok van Soewarti. Bij het rossig walmende, bijna gedoofte oliepitje zag hij haar liggen op haar ambèn¹⁾, waar zij pas was ingeslapen. Hij schudde ruw haar armen, zoodat zij wakker schrok, en dwong haar, op te staan.

— „Wat wil je ?” vroeg zij verward, met groote oogen, en loshangende, zwarte haren.

Toen gelastte hij haar, met zijn grove wijsvinger drukkend op haar kabaja, zoodat zij het voelde tegen haar weeke borst :

— „Hier die speld !”

Soewarti staarde hem angstig aan, met smartelijk vertrokken mond. Die gouden knospeld op haar baadje was een poesaka, een heilig erfstuk van haar grootmoeder van vaders zijde, dat die haar vóór haar dood had gegeven. Nooit zou ze die afstaan, aan niemand, en allerminst aan een man, die haar mishandelde ! Zij bleef hem zwijgend aanzien, en schudde langzaam van neen.

— „Hier die speld !” herhaalde Mas Kartò op steeds barscher toon, terwijl hij dreigend op haar toekwam.

„Ik wil niet”.

Toen scheurden zijn grove knuisten het kleinood met geweld van haar baadje, zoodat de flarden er bij hingen. Soewarti probeerde het met haar smalle handjes terug te

¹⁾ ambèn = rustbank, bed.

grijpen, en zoo ontstond een worsteling. De forsche, breede man sloeg het tengere vrouwtje met zware vuisten op haar hoofd, en duwde haar in een hoek van het kamertje, zoodat zij kermde van de pijn.

„Dief, dief!” riep ze hem toe.

— „Ik steel niets, jij bent mijn vrouw, dus alles van jou is ook van mij. En als ik jouw speld wil, heb je mij te gehoorzamen”. En meteen gaf hij, beestelijk wreed en laf in zijn woede tegen een weerlooze vrouw, haar een flinke trap tegen haar onderbuik, zoodat zij neersmakte, met een snerpende gil. Daarop stootte hij de deur open, en keerde, zwaaiend met de doekspeld, in het voorhuis terug. Vandaar klonk een verward geschreeuw van de vrouwen. Minah en Sarinah, anders zoo jaloersch, beschimpten hem luide, minder uit meelij, dan wel uit vrees, later net zoo mishandeld te worden. Maar boven allen uit jammerde en huilde Boq-Warti, die de vuile glazen van schrik uit haar hand liet rinkelen, en wanhopig toe kwam snellen.

„Kassian, m'n kind! mijn kind! O, die schurk heeft haar vermoord!” riep ze snikkend, en stormde binnen de kamer van Soewarti, die daar languit lag op de vloer, in zwijm. Met de uiterste inspanning van haar oud, zwak en verwrongen lichaam tilde ze haar dochter op bed. Daarna sloot ze de deur, haalde, nog steeds kreunend, uit de hoek van het vertrek een aarden schotel met houtskool, en brokte er een paar stukjes wierook op uit. Toen stak ze dit alles aan, en weldra brandde het op met een witte walm van bedwelmende zoetheid. Die zou de booze demonen des doods wel verdrijven, meende zij, zoodat haar bewustelooze dochter zou blijven leven.

Intusschen nam in de nevenkamer Mas Kartò's dobbelvriend,

bang ook slaags te raken met dien woesteling, en dan zijn speelbuit te verliezen, afscheid met een korten groet. Zonder naar zijn zuster om te kijken verdween hij.

De schipper kon dus dien avond niet meer dobbelen om het gestolen kleinood, dat nog aldoor fonkelde in zijn brute, dikke vingers.

— „Dan verkoop ik de speld aan de Chinees van het speel-huis”, mompelde hij eindelijk, en borg het zegevierend in zijn gordelzak, terwijl hij dacht aan het geld dat hij er voor zou krijgen, gèld, om mee te gokken!

Zijn vrouwen, evenals hij gekalmeerd, maar nog vol geheime verachting, hielden zich alsof ze niets hoorden. Beiden, beu van het grondig bedorven spel, gingen luid geeuwend en waggelend van vermoeidheid elk naar hun eigen kamer, om te slapen. Mas Kartò volgde deze nacht Sarinah, en nam het wekkerklokje mee.

Eindelijk, toen alles lag te ronken in huis, zag het oudje, met veelgevouwen hoofd boven haar dochter gebogen, dat ze weer bijkwam. Ze opende haar oogen, en kreunde opnieuw, want in haar hoofd, in haar buik, zoowat overal voelde ze een kneuzende pijn. Haar leege maag maakte haar duizelig, en de mufte, weeë wierookgeur, binnen de gesloten bedgordijnen, deed haar hijgen naar adem.

— „Ik voel me zoo ellendig!” zuchtte zij zwakjes.

„Laten we dan vluchten!” ried haar moeder, op de rand van het bed gezeten.

„Ik heb het uitgerekend: het is vannacht een gunstige tijd!” Want allang tevoren had ze, door getallenwichelarij, het beste tijdstip daartoe bepaald, want tegen de wil der geesten zou ze dat nimmer wagen.

„Vluchten?” weifelde Soewarti nog even.

„Ja, want we verhongeren hier. Hij slaat jou alle dagen, en nou steelt hij ook nog je kabajaspeld!”

„U hebt gelijk: wèg van hier, nu meteen maar!” antwoordde haar dochter, en rees met nieuwe veerkracht overeind.

„Nee, niet nú, hij slaapt veel te licht. Als hij ons hoort weggaan, en hij krijgt jou te pakken, timmert-ie je half dood! Nee, liever wachten tot straks, als hij uit varen is!”

„Maar waar moeten we dan naar toe?? Toch niet naar Paq-Kasim??”

„Nee, die zou jou morgenvroeg aan Mas Kartò terugbezorgen. Hij kruipt immers voor zijn lieve zwager, en wil

zijn eigen moeder en zuster niet meer kennen ! En dat alleen omdat hij van Mas Kartò profitéért ! Nee, van hèm valt niets te hopen !"

„Maar wie zal ons dān willen helpen ! ! ? ?"

Even zweeg de oude, schijnbaar peinzend. Toen siste ze geheimzinnig :

„Atmò ! Hij is een brave kerel, hij zal ons tegen Mas Kartò beschermen !"

Soewarti beaamde terwijl zij haar fluisterstem verhief tot een hunkerend hijgen :

„Ja, Atmò ! !"

Doch na een poosje, weer weifelend :

„Maar zou hij het wagen, mij een getrouwde vrouw in huis te nemen ?"

„Ja, als hij nog werkelijk van je houdt !"

„En als hij weigert, nog beleedigd van vroeger ? U vond hem immers niet rijk genoeg voor mij ; waarom wilt u hem nú gebruiken als laatste toevlucht, nu mijn huwelijk met die ander is mislukt !"

„Hij zàl niet weigeren. Ik vraag 'em vergiffenis, en zal hem net zoolang smeeke tot hij toegeeft ! Dus — afgesproken, straks naar Atmò !"

„Maar hoe moet dat dan ? Dadelijk om half drie vertrekt Mas Kartò, en als we een kwartier later uit huis ontsnappen, is Atmò al weg. Je vergeet, moeder, dat hij net als Mas Kartò, om drie uur in zee moet."

„Geen bezwaar", smoesde Boq-Warti, met een sluwe plooi om haar verdroogde sirih-mond.

„Ik heb de wekker een uur voorgezet. En dan treffen we Atmò stellig thuis".

„Ah”, glimlachte het jonge vrouwtje, vol bewondering voor die list.

— „Stilte daar”, klonk toen ineens, uit Sarina's kamer, de gemelijk grommende stem van Mas Kartò. De beide vrouwen krompen van schrik tezamen. Had hij het verstaan? Maar neen, wat verwenschingen, het kraken van een bed, waarin een zware man zich omwentelde, en toen weer, als tevoren, zijn snurken, grof als het knorren van een varken.

„Gelukkig, hij slaapt. Ga jij nu ook maar wat rusten. Ik blijf liever wakker om te wachten, dan kan ik meteen je goed voor je pakken. Kijk, ik heb het mijne al klaar”, fluisterde het oudje, en wees op een bundeltje, dat dichtgeknoopt in een doek op de vloer lag.

Soewarti, moe van alle emoties, tuimelde languit neer op bed. Intusschen zocht haar zorgzame moeder haar armoedig boeltje van verwaarloosde jonge vrouw bijeen. Dat waren een paar kleeren, een fleschje klapperolie, een doosje bedak, een half-tandelooze kam, en een klein, gebarsten spiegeltje. Het oudje bond alles in een ouwe sarong tezamen, en lei het klaar naast haar eigen bundeltje. Een kleedingstuk, een nieuwe, net gestreken kabaja had ze er uit gehouden. Ze vouwde het om de rand van het bed, en zei tot haar dochter, die nog niet sliep :

„Hier, dat moet je aandoen, stràks, als we weggaan !”

Toen hurkte ze op de vloer, en doofde het oliepitje.

Door de reten van het houten tralieraam vloeyde blauwe maneschijn naar binnen, die, langzaam aan, de heele kamer vulde. Soewarti kon er niet van slapen, hoe ze ook haar oogen toekneep. Eindelijk sloeg ze de wimpers open, en zag een blanke, bolle maan, gestreept door venstertralies. Het leek hier wel een gevangenis ! Was ze maar buiten dit

gehate huis, in vrijheid ! Hunkerende onrust hield haar wakker, deed haar luisteren naar alle geluiden.

Ergens in de verte bonsde, arm aan tonen, maar rijk aan wisselend rhythme, nu snel, dan traag, een gamelan-orkest, zeker van een feest dat van avond tot morgen zou duren. Maar dwars door het lage boemboem van die oermuziek priemden krekels hun schelste sopranen, een grillig koor, dat nu eens afnam, dan weer groeide tot een macht van dreigende duivelgeluiden. Nooit had ze op die nachtelijke klanken gelet ; nu lieten ze haar hopen en vreezende ziel niet rusten. Maar hoor, daar was één doffe, duurzame ondertoon in dit alles, één stem die haar kalmeerde : de groote, eeuwige zang van de zee. Toen ze nog klein was, galmden de golven haar in slaap, en ook nu verdoofden ze haar denken.

Maar haar sluimer was kort en onrustig. Telkens had zij een verwarde nachtmerrie, waarin Mas Kartò worgend haar keel toekneep. Dan schrok zij weer wakker en hoorde met bonzend hart, de donkere melodie van de nachtelijke ronde, dan zag ze, langs haar raam, de roode lampen van de wakers boren door de blauwe maannacht. Zij speelden een lied van vreemde, klepperende klanken. Het leek wel een dooden-dans van knokige skeletten, die, slaande op hun magere flanken, al luider daverend nadertraden. Maar telkens weer verstierf hun spokendeun, als weken ze voorbij, naar een andere wereld. Dan dommelde zij weer even in, tot de doodelijke angstdroom en de somber tokkelende ronde zich herhaalden.

Eindelijk schokte het geratel van een wekker haar voorgoed uit de slaap. Ze keek haar moeder in de slimme, waaksche oogen. Beiden hoorden Mas Kartò, bij zijn ontwaken, grommen en morren als een onwillig beest, tot hij het treiterend

geraas van zijn wekker had gesmoord. Toen : het verward gestommel van zijn opstaan, zijn trage schuifelen uit het slaapvertrek, en eindelijk het dichtslaan van de achterdeur van het huis.

Na zijn heengaan werd het weer rustig, en hoorde men niets dan het vredige snurken van Sarinah en Minah. De twee favorieten sliepen ditmaal vaster dan anders, daar de oude Boq-Warti, zooals ze haar dochter later vertelde, hun hoofdkussens met het slaapverwekkend stuifmeel van de ketjoeboeng had bestrooid.

Voorzichtig, met ingehouden adem, gleed Soewarti uit bed. Op de tast — want haar spiegel was ingepakt — bolde ze het loshangend, blauwzwart haar weer op tot een kapsel. Toen rukte ze, nog woedend over de mishandeling, haar gescheurde baadje van haar witte koetang of corselet, waaruit haar bruine borstjes half tevoorschijn welfden. Haastig hulde zij zich in de nieuwe, blauwe kabaja, die ze, bij gebrek aan beter, met een haarspeld sloot. Tenslotte plooidde het oudje een gele, gazen sluier om het donkere hoofd van haar dochter, en bekeek haar even met een sluwe lach van welgevallen. Toen greep ze haar bundeltje, en mompelde : „Kom, 't is tijd”.

Juist was de ronde, van kwart voor twee, met een vage roffel, in de verte vermoord, toen Boq-Warti en haar dochter, beklemd van kleinheid, naar buiten slopen, in de wijde nacht.

De bolle maan hing, als een groote, gele kalebas, te blinken aan het zenith. Maar blauw weerspiegelde haar licht, als in tintelende splinters, aan het oppervlak der rivier. Blauw was ook haar weerschijs op de bladeren der lage pisangstruikjes

en steile klapperpalmen, waartusschen de hutjes van het dorp verscholen lagen.

Langs het kleipad vol van fonkelende modderplassen naderden de vrouwen, elk met haar pakje opzij, in haar draagdoek, het huisje van Atmò. Door het open tuinhek van spitse bamboestaken ging het oudje, scheef gebogen onder haar last, haar dochter voor. Zij klopte aan de gesloten deur. Geen antwoord. Zij trommelde wat luider. Een verwarde kreet, een geeuw, (gestrijk van lucifers) Een grendel kreunde, en de deur week open.

Een jongeman stond voor hen, half naakt, met koperglanzende borst, en een brandende olielamp in de hand. Zijn verbaasde, knipperende oogen herkenden de mooie, ranke Soewarti en haar rimpelige, wanstaltige moeder. Beiden hadden vreemde, verwrongen gezichten, waarover het rossig licht een bloedkleur verfde. Een oogenblik stond hij zwijgend, overstelpt door dit wonder: Soewarti, die hem laaghartig was onttroggeld, ineens in zijn huisje!

Toen, met saamgewrongen handen, en smeekend ineengeskrompen gestalte, schuifelde het oudje hem nader, met een nederig-kermend:

„Salamán!”

Soewarti zelve poogde met afgewend gezichtje achter haar moeder weg te kruipen.

„Wat willen jullie?” stamelde hij eindelijk, verrast.

Daarop ging het oude vrouwtje, hakkeland van beschaamdheid om dit late, zonderlinge bezoek, aan het vertellen. En zoo hoorde Atmò, half meewarig, half verontwaardigd, hoe die grove, brute Mas Kartò die tengere Soewarti had mishandeld, en haar zelfs met geweld haar kabajaspeld van het lijf had gescheurd, alleen om het te verdobbelen. Maar het

ergste was — vond Boq-Warti — dat haar schoonzoon haar liet verhongeren. Zijzelf was al een oude vrouw, maar Soewarti had behoorlijk voedsel nodig. En zij stroopte de mouwen van haar dochter op, om te toonen, hoe haar polsen waren uitgeteerd, zoodat Atmò hoe langer hoe meer meelij voelde met dit half-verhongerde jonge vrouwtje, dat zij n vrouw had kunnen zijn! Toen, tot slot, verhaalde Boq-Warti, hoe ze om al die grieven eindelijk waren gevlucht — naar hèm, hun laatste hoop op redding!

Bij die woorden vlamde in Atmò's oogen een plots oplaaiende wrok tegen dit oudje, dat hem eens in zijn liefste wensch had gedwardsboomd! Maar het was wreed, om ook Soewarti hiervoor te laten boeten, en hij bedwong zijn lust tot weigering. Toch voelde Boq-Warti iets afwijzends in zijn houding, en zij vervolgde fleemend:

„Nak¹⁾ Atmò, ik heb er berouw van tot aan m'n zevende nageslacht²⁾ dat ik Mas Kartò als schoonzoon boven jou verkoos! Toch deed ik het niet uit slechtheid, maar omdat ik dom was! Hij loog ons allerlei mooie praatjes voor, en ik liet mij overbluffen! Daarom smeeken we jou, nak, als je nog iets voor Soewarti voelt, geef ons dan kost en onderdak! Bij Paq-Kasim, m'n zoon, kan ze niet terecht, want die levert haar weer aan Mas Kartò uit. En ik ben maar een arme weduwe, en weet niet aan geld te komen voor mijn kind. Ik kan haar toch niet de straat opsturen, als een slet! Daarom, red ons, laat ons hier bij jou overnachten!”

Atmò zette zijn lamp neer, in stille tweestrijd. Daar stonden

¹⁾ „Nak”: verkorting van „anak” = kind, jongen.

²⁾ Gewone frase om hevig berouw uit te drukken („Koelò tobat kongsi toeroen pitoe”).

die twee vrouwen nog steeds, deemoedig voorovergebogen, vóór hem en hij keek van de eene naar de andere. Het afzichtelijke oudje, met haar wilde, grijze kop als van een vogelverschrikker, wekte weerzin bij hem op, want ze had hem eens bedrogen. Wrange verwijten welden hem naar de lippen, maar meteen onderdrukte hij ze, toen hij zag naar Soewarti. Want zij kon het immers niet helpen, wat haar moeder had misdaan!

Hoe vreemd en heerlijk was het haar weer te zien, op dit nachtelijk uur! Dit mooie, veertienjarige vrouwtje met haar smal, ovaal gezichtje en hooge voorhoofd deed hem aan als een dèwi, een bovennatuurlijk wezen, dat plots verscheen, om hem gelukkig te maken! Hoe prachtig (contrasteerde) haar gele, gazen sluier tegen het blauwe baadje (rond) haar welvig bovenlijf! Blijkbaar had zij, hoe arm ook, zich zoo mooi mogelijk gekleed, om hem te behagen. En nog altijd waren haar handjes wanhopig ineengewrongen, en keken haar donkerbrandende oogen hem smeekend aan. Nog nóóit had hij haar zoo mooi gezien als nú, en hij voelde heel zijn vroegere liefde herleven. Wel had hij, na zijn versmade aanzoek, niet lang, (romantisch) om haar getreurd, want hij was nog jong, levenslustig, en te veel mensch-van-het-oogenblik, — maar nog vaak had hij naar haar verlangd. En nu kwam zij zoomaar vanzelve tòt hem — — —

En toch aarzelde hij, om, tegen de „adat”, een getrouwde vrouw, zoolang zij nog niet wettig van haar man gescheiden was, in huis te nemen. Want daarmee laadde hij zich de nimmer falende wraakzucht van den bedrogen echtgenoot op de hals, en moest hij er op rekenen, eens aan vergiftiging of sluipmoord te sterven.

Terwijl hij nog stond te weifelen, trad de oude Paq-Kròmò

stompelend tevoorschijn. Hij was pas wakker geworden door het gepraat, maar had alles dadelijk begrepen. Met wantrouwig stekende oogen monsterde hij de vrouwen, die vergaten hem te groeten. Atmò keek zijn grootvader zwijgend aan om raad. Deze schudde het hoofd, smakte ontevreden met de tong, en fluisterde snel :

„Maar het is toch tegen de adat om een getrouwde, nog ongescheiden vrouw in huis te nemen ! Denk aan de wraak van haar wettigen man !”

„Ach, wat kan mij Mas Kartò schelen !” verwierp Atmò spontaan en luid. Want hij voelde, uit zijn oude, jaloersche wrok een felle verachting groeien voor zoo'n ellendeling, die uit lage dobbelzucht dit goddelijk wezentje verwaarloosde ! Dan maar liever de tyrannieke adat getrotseerd, ook al zou men hem daarom verfoeien, en algemeen schelden als een verbasterde ! Als hij maar dit mooie vrouwtje mocht behouden, dat als een radeloos vogeltje, bij hem haar toevlucht zocht !

En, ineens besluitend, alsof het zijn huis was, en niet dat van Paq-Kròmò, noodigde hij met hartelijk handgebaar de twee naar binnen. Zijn grootvader mopperde iets tegen, te verbluft om openlijk te weigeren, maar Atmò hoorde het niet.

Aarzelend schoven de vrouwen naar binnen, en gluurden schuw in het rond. De hut, met leem bevloerd, had drie nauwe, ineenlopende kamertjes, anders gescheiden door gordijnen, maar nu stonden ze open. Het achterste hok was de slaapplaats van Atmò, het middelste van Paq-Kròmò. De jongeman en zijn gasten zetten zich neer op een mat in het voorvertrek. In een hoek vol potten en pannen bewoog een flakkerend houtvuur, waarboven een snorrende ketel hing te dampen.

Behagelijk snoven de vrouwen de geur van koffie in.
„Kom eerst wat eten en drinken”, hoorden ze tot hun groote vreugde hun gastheer zeggen.

En met een greep in de hoek van de kamer haalde hij een portie in pisangblad verpakte roode rijst met visch tevoorschijn ! Eigenlijk had hij het voor zichzelf gekocht, om straks wat mee te nemen, als hij om drie uur 's nachts in zee zou steken, maar nu gingen zijn gasten natuurlijk voor. De vrouwen aarzelden, en weigerden, uit bescheidenheid, maar hun gretig brandende oogen verrieden duidelijk hun honger. Toen hij dan ook aandrong, gaven zij toe, vouwden het pisangblad ongeduldig open, en graaiden met gulzige vingers in de roode rijst.

Daarna maakte hij, half opstaand, een gebaar naar de koffieketel, maar de oude vrouw voorkwam hem moederlijk :

„Dat is immers geen mannenwerk!”

En quasi-meewarig, maar inderdaad met verborgen koppelzucht :

„Toch náár hè, om zoo eenzaam te leven, zonder een vrouw die voor je zorgt ! Wacht maar, jongen, nu wij hier zijn, zul je het goed bij ons hebben”.

De eenmaal afgewezen minnaar zweeg, maar ook hij beloofde zich een stralende toekomst, nu Soewarti opnieuw in zijn leven was gekomen.

Intusschen had de grijze Boq-Warti handig eenige kopjes opgesnord, schonk er een vol, mengde er suiker in, en bood het met een beleefde grijns aan Paq-Kròmò, die zwijgend en critisch om het drielal heendraaide. Maar de oude man weigerde kortaf, en verdween toen morrend naar de middenkamer. Daarop gaf zij het volle kopje aan den jongeman, die het voor de gezelligheid aannam, en bediende haar

dochter en zichzelf. Dorstig slurpten de vrouwen van de heete dronk. Ook Atmò dronk mee, maar hij morste bij menige slok, omdat hij zijn oogen niet van Soewarti af kon houden.

Eindelijk, toen zijn gasten waren verzadigd, ging hij ze, met een lichtje door het donkere middenhok vóór naar de achterkamer, en wees hun beiden zijn bed om te slapen. Hijzelf had het niet meer noodig, hij moest tòch zoo dadelijk gaan váren.

Weer weifelden zij eerst uit beleefdheid, maar sloegen ook nú tenslotte toe. Stamelend van schaamte dankten zij hem, en Soewarti zag hem met oogen vol warmte aan. Hij had haar nog wat willen zeggen, maar wist niet wat, en zweeg toen maar, verlegen. Toen reikte hij haar moeder de lamp, en de vrouwen sloten, in hun nieuwe slaapvertrek, het gordijn achter zich toe.

Nog een poosje hoorde hij hun kleeren ritselen, en zag hij de ranke schaduw van Soewarti bewegen op het verlichte doek, doch weldra doofden zij de lamp, en leek alles daar donker. Intusschen stond hij bij het flauwbrandend vuur in het voorhok, kleepte zich voor zijn tocht in trui en korte broek, en stak de nog resteerende pakjes rijst als proviand in zijn zak. Kort daarop hoorde hij, verbaasd, een regelmatig ademruischen uit de achterkamer, en hij begreep dat de vrouwen nu al slapen, zeker van oververmoeidheid.

Maar zijn grootvader lag, nog wakker, te woelen op de krakende rustbank in het middenhok.

„Atmò”, fluisterde hij heesch. En toen de ander nadertrad:

„Dat loopt slecht af”.

„Waarom?” schrok de jongeman.

„Zooeven, vóór zij kwamen, droomde ik van twee perko-

toets, een grijze en een bruine, die uit de tuin van een ander ons huisje binnenvlogen. Ze streken neer op je schouder. Maar toen je ze in een kooi wou zetten, fladderden ze weer weg".

„Wat wil dat zeggen?" vroeg Atmò peinzend. Want hij hechtte evenzeer aan voortekenen. Trouwens, allen die ademen in het geheimzinnige zielsklimaat der tropen, gelooven aan het bovennatuurlijke.

„De bruine tortelduif is Soewarti, de grijze haar moeder. Maar pas op voor dat ouwe, valsche kreng! Ze heeft je ééns bedot, om een hogere huwelijksgift. En nou gebruikt ze jou alleen als onbetaalde kostbaas, tot ze genoeg van je heeft! En dan die Soewarti! Wat is dat voor een vrouw, die 's nachts van haar eigen man naar een ander fladdert?? Vandaag zoekt ze jou, morgen misschien een derde! Stuur haar liever terug!"

„Om te verhongeren? Mas Kartò geeft haar immers geen geld genoeg om te eten!"

„Zie je wel: gèld, gèld! Dáárom alleen heeft Boq-Warti jou als schoonzoon geweigerd, dáárom liet ze den schipper in de steek, en dáárom stuurt ze later misschien haar dochter van jou naar een ànder, die haar méér geeft!"

„Onmogelijk, grootvader".

„Luister", en zijn oude, beverige stem vaag als van een geest was het eenige dat leefde in het donker. „Luister, ik op mijn jaren heb meer ervaring van liefde dan jij. Neem dit van me aan: hoe jonger en hoe mooier vrouw, des te minder kun je d'r vertrouwen. Dan zijn ze zoo onzeker als de zee, en even bedriegelijk onder een gladde, lieflijke huid".

„Maar Soewarti niet", dacht Atmò, maar hij sprak niet verder tegen.

Zijn hart was nog jong, en hij deelde niet de zwarte argwaan van zijn grootvader omtrent vrouwenliefde. Hij hield zoo innig veel van Soewarti, dat hij over háár niet wilde twijfelen. Even schoof hij de voorhang van de achterkamer opzij, boog zich boven het bed, en bezag met bewonderende glimlach de slapende jonge vrouw, op wier gezicht, vanuit het venster, een smalle reep maanlicht viel. Daar lag zij, met warre haren, en halfbloote, rhythmisch deinende borsten, bloesemend mooi naast haar leelijke, verwelkte moeder. Nog steeds verlangde hij haar tot zijn vrouw, en al was het ééns mislukt, mogelijk zou hij later Trillend aarzelden zijn handen haar aan te raken, maar hij vond het niet betamelijk haar te wekken, vooral niet, nu zij daar zoo doodmoe lag te slapen, uitgeput van honger en pijn.

Opeens, met een verliefde, gulle ingeving legde hij een gulden, zijn heele verdienste van de vorige dag, bij haar voeteind neer, om haar althans een behoorlijk maal te gunnen aan de warong.

Daarna, zijn hevige hunkering overwinnend, trok hij het gordijn voorzichtig toe, en sloop, op zijn teenen, de deur uit.

HAASTIG ploeterden zijn bloote zolen door het kleverig kleipad langs de rivier, tot de bamboes weken en hij het open strand bereikte. Hier, onder wijdvaneene palmen, die zeewaarts wuifden met glinsterende bladervingers, blonk, ergens op het blauwe, maanbelichte zand, een eenzame, gevallen kokosnoot. Het leek een afgehouden menschenhoofd, het gezicht van een doode, dat hem aanzag. Atmò huiverde, in ijzig voorgevoel, maar wrong het van zich af. Toen keek hij weer naar de zee: die lag strak en stralend, en de monding evenzoo. Zwarte silhouetten staken daaruit omhoog: het waren de prauwen, vanwaar een verward geroep weerklonk, want zij lagen zeilree, om de séro's der maatschappij, drie uur ver in zee, tegen zonsopgang, te leegen. Even zochten zijn oogen de majang, waarop hij altijd meevoer; maar zij lag niet meer op de plek van gisteren. Zijn verliefdheid had hem zeker doen talmen; hij had zich verlaat. Zou de boot al zijn uitgevaren? Dan miste hij zijn dagloon, dat meestal een gulden, soms wel een rijksdaalder bedroeg; en dan zou hij Soewarti en haar moeder tòch niet kunnen onderhouden.

Even stond hij stil, en tuurde, zoekend naar de zee, eenzame zwarte gestalte aan het wijde, blinkende watervlak waarboven de maan, als een reuzige spin van vuur, haar web van stralen weefde. Maar hij zag aan die glinstrende kim géén zeil: geen boot had nog de monding verlaten.

Terwijl hij zoo in spanning stond, hoorde hij een dof geklots,

al luider en luider naderen over de stroom. Gelukkig, het was de prauw waarop hij diende. Als een vaag en donker gevaarte, met een flauw rood lampje van voren, voer zij langs de oever. Zwarte gedaanten aan boord maakten gebaren van herkenning.

„Hé, Atmò, hoe kom jij zoo laat? Moeten wij soms het werk alleen doen?“, hoorde hij Mas Kartò verwijtend schreeuwen. Toen waadde hij snel door het even, rimpelig, ruischende water, en bereikte de boot, waar zijn medevisschers juist al bezig waren het zeil te hijschen en overdwars te spannen. Zoodra hij ze daarmee geholpen had, blies de zoele landwind, die 's nachts hier waait, in de bolle, vierzijdige lap, en de prauw dreef de zee in.

Daarop legden zich alle mannen — behalve die aan het roer zat — weer te rusten. Weldra lagen zij, vermoeid van deze ontijdige nachtwoak, lang uit neer binnen de kleine, holle boot als in doodelijke verstijving. Moeizaam tastend en struikelend koos Atmò tusschen de verspreide lichamen der visschers een leeg plek om zich neer te strekken. Maar onrustig en slapeloos woelde hij op het nattige hout. Zijn vreugde, dat hij nu een vrouw had gevonden, voor wie hij straks flink wat dagloon zou verdienen, was hem te machtig. Ondanks zijn gesloten, eenzelvige natuur had hij wel kunnen juichen en schreien van geluk! Toch moest hij het binnen zijn borst versmoren, want al zijn medevisschers rond hem ronkten. Maar zelfs den stuurman die waakte kon hij het niet vertellen, want die zou hem zeker veroordeelen, daar hij had gezondigd tegen de adat. Eindelijk, overbewust als hij werd, probeerde hij niet langer te rusten, maar ging recht overeind op de roeibank zitten, met zijn rug naar den aldoor zwijgenden stuurman toe, en staarde in vreemde visioenen, over

het water. Onderwijl had een wolk de maan verhuld, maar hoewel de nabije golven donker werden, bleef een verre strook van de zee, onder de einder, bevloerd met licht. En uit die blinkende vlammen daagde hem telkens de teedere gedaante van Soewarti, als een stralende sprookjesfee, en een groot geluk beving hem.

Na twee uur varens, om vijf uur in den morgen, toen de maan al onderging als een purperbladige lotusbloem, die bloeide over het donkere, westelijke water, kwam in het oosten de séro in zicht. Deze leek van de verte een hek van staketsels, midden in het water. Aan het eene einde stonden zij dicht opeen, maar naar de andere kant weken zij steeds wijder uit elkaar. Van naderbij bleek deze fuik een reeks van driehoekige kamers, die elk waren omheind met bamboematten, maar verschillende wijdte van mazen hadden. In de wijdst gemaasde kamer nu zwommen visschen van alle grootte het makkelijkst binnen, en van hier uit kwamen zij door een nauw-toeloopende deur in een smaller gemaasde kamer, en zoo steeds verder tot in de smalst gemaasde of laatste afdeeling, boenoean of moordhol geheeten. Daaruit konden zij moeilijk meer ontsnappen, want de weg terug was voor hun visschenintellect onvindbaar. Gewoonlijk krioelde het daar dan ook van visschen, en ook nu bleek dit het geval. Intusschen had de prauw de fuik bereikt, en de stuurman stond op van zijn plaats om de zeilboot te meren. Tegelijk kwam de djògò, de bewaker van de fuik, blij, na een etmaal van eenzaamheid te worden afgelost, uit de lage donkere opening van zijn huisje tevoorschijn. Dit was boven op de fuik gebouwd, een tweevlakshoek van loodrechte bamboematten, met een platje er voor, tusschen de laatste

en voorlaatste kamer van de fuik. Binnen dit bouwsel was net ruimte genoeg voor één man om er in te liggen, — en nu de waker er uit was, bleven daar in het schemerdonker een opgerold net, en wat graten en schubben van een vorig vischmaal ordeloos achter.

De waker trad op het bootje toe, wisselde met den stuurman een doffe, korte groet, greep het touw dat deze uitsmeet, en bond het om een der bamboepalen van de fuik.

De meeste mannen aan boord waren onderwijl ontwaakt, of werden met stompen en schreeuwen wakker geschud. Alleen Mas Kartò, die zijn nacht had verdubbeld en verraasd, en minder dan de anderen had geslapen, bleef nog vadsig neergestrekt, onnoozel snurkend als een beest. Atmò was op het punt, hem wakker te trappen, en hem in het gezicht te slingeren, dat hij Soewarti liet verhongeren en dat zij uit zijn huis was gevlucht. Maar hij hield zich in, om de andere visschers, en wees hun slechts met een smalend gebaar op den slapende.

„Die droomt zeker nog dat hij thuis ligt, bij zijn drie vrouwen”, grinnikte Paq-Kasim, de spotvogel van de troep, terwijl hij nader trad met zijn mager, droogkomiek gezicht. Alle mannen lachten, behalve Atmò.

„Ajo, djoeragan, lang slapen is niet gezond!” toeterde Paq-Kasim familiaar zijn vriend-en-meester vlak boven het oor, terwijl hij hem hardhandig trok aan zijn groote teen.

Toen schrok Mas Kartò, dom beduusd, met knipperende oogen wakker, rekte zich lui uit op het harde hout, en zag verbaasd, dat de boot al gemeerd lag.

„Als de meester dut, dan luieren de knechts”, vleide Paq-Kasim grijnzend, om zijn vrijmoedigheid, Mas Kartò te wekken, weer goed te maken.

Terstond sprong de schipper overeind, hervond zijn houding van critisch toeziend meerdere, en, terwijl hij zelf in de boot bleef, commandeerde hij zijn matrozen :

„Haal het net”.

Doch dit bevel was al niet meer noodig. Uit zichzelf waren de mannen, langs de smalle bamboestaken, die de bovenrand der kamer-heiningen vormden, gebalanceerd naar het platje, waar het wachthuisje was, en sleepten het net daaruit naar buiten. Gezamenlijk vouwden zij het uit, tot het dezelfde driehoekvorm als elk der kamers kreeg, en tilden het op, boven het voorlaatste séro-vak. Even gluurden ze, benieuwd naar de vangst, in de grauwe diepte. Hier zagen ze, bij de aldoor blankere dageraad, hoe het wemelde van glinsterende visschen, waarvan de grootere de kleinere met glinsterende beten poogden te verslinden. Dat beloofde een rijke oogst voor de maatschappij, en ook voor henzelf een hoog dagloon, wanneer al dit levende, blinkende zilver van de zee in klinkende rijksdaalders zou zijn omgezet! Voorzichtig lieten zij het driehoekige net, thans tot een trechter uitgezakt in het water. Zoodra het diep genoeg was, trokken ze het weer strak, zoodat het precies de vorm kreeg van het séro-vak, en in staat was om alle visschen er uit te zeven. Daarna heschen zij, onder zwaar gezwoeg, het net telkens een stukje verder omhoog, terwijl ze zichzelf voortdurend aanvuurden met de eentonig-deunende bidspreuk :

— „La ilaha Allah il Allah !”

Mas Kartò, de djoeragan, hielp hen uit de verte, niet met zijn handen, maar met luide, overbodige bevelen.

Eindelijk hadden ze het heele net weer boven water. Razend spartelende visschen in doodsangst, van alie vorm en kleur, dansten op de zwarte mazen, en poogden vergeefs aan het

vijandige element : de lucht, te ontsnappen. Maar snel schepte een der mannen heel de vangst op in een klaarstaande mand, en leegde die weer in een wijde, diepe bak, in het midden van de boot.

Onderwijl was een blinkende zon door de wolken gebroken, en nu schitterden alle schubben bont dooreen van parelmoeren, maansteenblauwe, en zilveren glanzen. En toen een zéér blauwe visch in de bak viel, haalde Atmò hem er uit, voor zichzelf, en streeelde onwillekeurig zijn schubben, want de kleur deed hem denken aan Soewarti's baadje.

„Hé, wat voer jij daar uit met die visch ?” spotte de grappenmaker.

„'t Lijkt wel, of je bezig bent een wijf te aaien”.

„Hij heeft nog niet eens een vrouw”, gromde Mas Kartò grijnzend, blij zijn superioriteit te toonen, daar hij zelf er al drie had getrouwd.

Bijna was Atmò in woede tegen hem losgebarsten, maar opnieuw hield hij zich in, alvast met een lachje van leedvermaak over de schande, die dien praler weldra zou wachten.

HOOGER en heeter steeg de zon over de lila zee, en zengde het strand tot een vlakke van vuur. Maar er was nog blauwe, koele schaduw onder de bladerkroon van een klapperpalm. Daar school Soewarti, voor de hitte beveiligd, naast haar moeder gezeten, en zag de prauwen binnen de riviermond varen, en de een na de ander ankeren. Weldra hoorde zij ook het gewirwar van schreeuwende koelies, die hun lading losten, om zich heen bewegen. Maar het kon haar niet schelen: zij speurde alleen, of de prauw van Atmò en Mas Kartò eindelijk aan de kim verscheen. Vele koelies, die langs haar heen, twee aan twee hun korven torsten naar de loods, keken haar dan ook bevreemd aan. Want zij dachten, dat zij haar man bij zijn thuiskomst halen kwam, en dit deed zij anders nooit, daar zij immers — wat allen wisten — de verschoppeling was onder diens vrouwen! Maar niet om Mas Kartò was zij hier gekomen, maar om Atmò, en vooral, om niet onbeschermd in het huisje van haar minnaar te blijven. Want mogelijk had deze onderwijl, uit spijt over zijn gastvrijheid en herleefde wrok over haar vroegere ontrouw, alles aan haar wettigen man verklikt, zoodat die haar weer terug zou komen halen. Daarom was het beter, dat zij zich hier zelf vertoonde, en Atmò openlijk welkom bood, om zoo duidelijk haar voorkeur te doen blijken. Dat zou hem zéker vleien, en een twist tusschen beide mannen onvermijdelijk maken!

Terwijl zij daar nu wachtende zaten neergehurkt, slenterde

toewan Lucas, de leider van de visschers-kongsie, herkenbaar aan zijn bruine, breedgerande stroohoed, op het strand heen en weer, om de manden visch te tellen, die van de landende prauwen werden gelost. Zoodra hij echter de twee vrouwen in de verte, van opzij zag zitten, werd hij nieuwsgierig, en hij slofte schijnbaar argeloos op hen toe, om ze met kenners-oogen te bekijken. Zoo naderde hij dan Soewarti, en begluurde tersluiks haar bijna maagdelijke slankheid, die hij, de vorige avond, achter Mas Kartò's huis, had zien baden. Maar zij merkte niets, zij tuurde alleen naar de einder.

Daar dook ten laatste Atmò's prauw tevoorschijn, en voer met zijn grauwe, half vermolmde romp de riviermond binnen. De stuurman wierp het anker uit, en de visschers waaronder Atmò, rolden het bultige zeil om de scheeve ra. Op het zien van haar geliefde stootte Soewarti haar moeder aan, en beiden sprongen overeind. Haastig traden ze nader, ieder met een draagdoek bol van lekkernijen die ze voor Atmò's gulden hadden gekocht, hoofdzakelijk voor hemzelf. Om zijn aandacht te trekken fixeerde het jonge vrouwtje hem strak, met groote, glanzende oogen. Wat stond hij daar stoer en vierkant geschouderd, in zijn zwarte trui en broek. Mas Kartò, kleiner, naast hem, was juist bezig hem met bevelend gebaar op een resteerend mandje visch te wijzen, toen beide mannen de vrouwen zagen. Atmò lachte verzaligd, maar een uiterste beduusdheid overtoog de grove tronie van den djoeragan, toen hij het oogenspel bespeurde tusschen Atmò en zijn eigen vrouw, die hemzelf negeerde.

— „Hé, wat beteekent dat ?” vroeg hij eindelijk zijn mededinger verbaasd. Deze gaf geen antwoord, maar bleef, verrukt als tevoren naar Soewarti staren. En opeens begreep Mas Kartò, dat die twee, vroeger bijna getrouwd, het nog

steeds met elkaar hielden, en door dit brutaalweg te toonen maakten ze hem voor aller oogen te schande ! Hij stond paf, als door een ontploffingslicht verblind, tezeer overbluft om nu al ruzie te maken met den roover van zijn eer. Bovendien moesten nog vijftien manden visch aan wal gepikold worden, en toewan Lucas, daar op het strand, zou zeker niet dulden, dat zijn knechten in hun diensttijd vochten in plaats van te werken. Hij veinsde dus niet te zien, hoe de giegelende vrouwen telkens met Atmò smoesdaen, als deze, gevolgd door een andere koelie, weer een volle vischkorf aan een lange staak naar de loods bracht.

Eindelijk, nadat heel de vangst was gelost, voelde Mas Kartò, die aan boord geholpen had, zich vrij, evenals zijn medeminnaar op het strand. Hij stapte dus aan wal, en riep hem aan, om rekenschap te vragen. Doch Atmò deed net of hij niets hoorde, en wandelde kalmpjes naar de twee vrouwen. Met haastige dribbelpassen van woede beende nu de dikke schipper achter hem aan, zèlf weer nageslopen door den nieuwsgierigen Armeniër.

— „Atmò, Soewarti, wat is dät ?” vroeg de vernederde echtgenoot.

Geen van beiden antwoordde. De djoeragan poogde nu zijn vrouw te grijpen, maar deze school weg achter de forsche, hoekige figuur van Atmò, die haar met zijn armen beschermde. Toen, in een heesche explosie van eindelijk-ontladen haat, begon het oude vrouwtje, trillend over haar heele magere lichaam :

„Vrek, dobbelaar, je verspeelt al het geld dat Soewarti toekomt ! Ze wil jouw vrouw niet langer zijn ! Je laat ons alleen als meiden voor je werken, en tot dank van den honger verrekken ! Daarom, nou je het tòch vraagt, we zijn wegge-

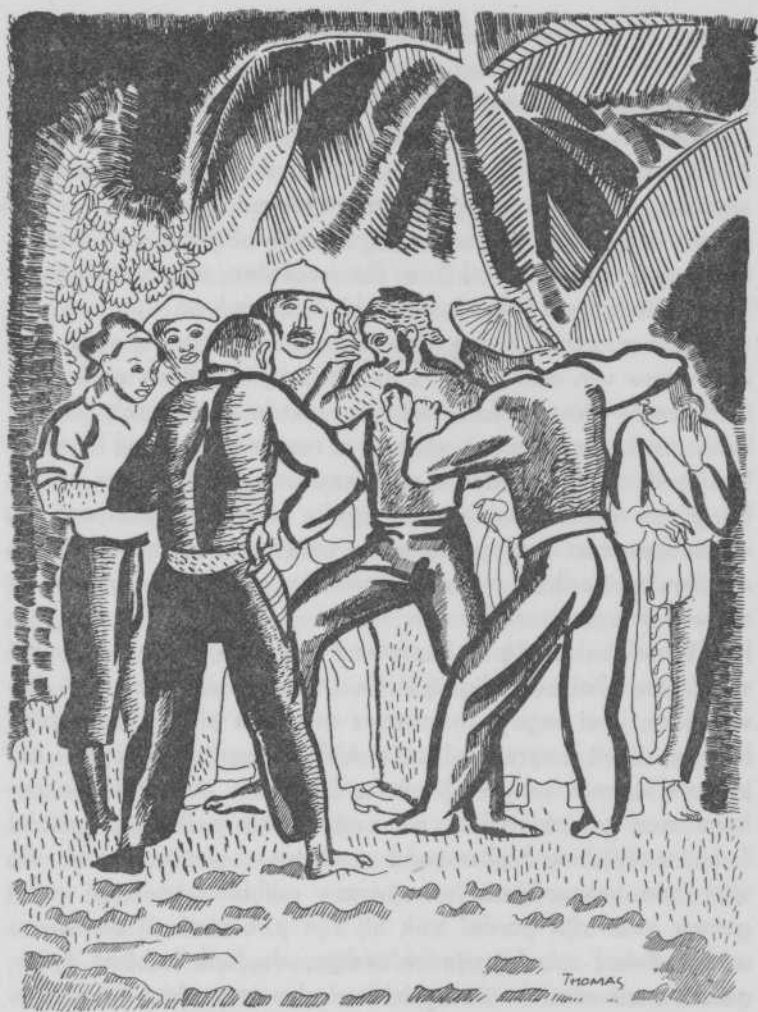
loopen uit je huis ! En als je nog een greintje rechtvaardigheid voelt, dan ga je van haar scheiden, zoodat zij kan hertrouwen met een man, die haar behoorlijk te eten geeft.

„Bovendien heb ik het oudste recht op haar, Mas !” viel Atmò haar giftig bij. „Jij hebt indertijd Soewarti van mij afgetrosgeld door jouw hoogere toekon !”

Even zweeg de schipper, op zijn tanden bijtend van verbijs-terde razernij, want hij kon die verwijten niet weerleggen. Toen, alleen tegen Atmò, voer hij hoonend uit :

— „Tjèleng, asoe (varken, hond), zijn dàt jouw streken, om een vrouw van een ander 's nachts weg te lokken en in huis te halen ? ! Nou, ik kan wel zien, dat je geen echte Javaan bent, maar een bastaard, vermengd met blanda-bloed ! Asoel !” Een onderdrukt gegrinnik van leedvermaak ging op uit de kring van mannelijke omstanders die zich intusschen om het viertal gevormd had ; want allen waren jaloersch op de iets minder bruine huid van dien mooien jongen, waardoor hij de wijven zoo aantrok.

Het bloed balde Atmò hamerend naar de slapen. Zou het waar zijn, die belediging ? En ineens herinnerde hij zich vroegere, veel vagere insinuaties over zijn afkomst. Maar hij had ze nooit begrepen, nooit willen begrijpen, omdat het immers leugens waren ! Maar nu ? ! Al die ellendelingen om hem heen geloofden het : dat bewees hun treiterend gelach ! Toen, ineens, werd alles rood en zwart voor zijn oogen, die wijd opengesperd uit hun kassen puilden, en met woest gebaar naar zijn gordel trok hij zijn piso-blati uit de leeren scheê. Zeker zou hij zijn belediger de buik hebben open-gereten, als niet de Armenische Indo en andere toeschou-wers tusschen beiden waren gekomen, en hem het wapen uit handen hadden gerukt.

Toen, ineens, werd alles rood en zwart voor zijn oogen.....

— „Wou jij mij vermóorden ? !” vroeg Mas Kartò sarrend, meenend dat hij de sympathie der meeste aanwezigen had.

— „Ik moest jou je darmen uit je lijf hebben gehaald, mannetje, jij, die mij m'n vrouw afsteelt !”

En zich ineens tot Soewarti wendend :

— „En jij gaat nou onmiddellijk met me mee”.

„Nee, nee”, gilte het vrouwtje angstig, en verschool zich opnieuw achter Atmò, terwijl haar moeder, hysterisch krijschend als een tooverheks, wederom in een helsch gescheld tegen haar schoonzoon losbrak.

Intusschen had Atmò zijn kalmte herkreken, zette zich schrap om Soewarti te beschermen, en hield zijn tegenstander met felle, starre oogen in bedwang. Hierdoor gemagnetiseerd, stond de vrij wat kleinere Mas Kartò als verstaand. Zijn gordelmes, waarvan hij het gevest al greep, liet hij langzaam los, te laf om Atmò verder aan te vallen. Toen sloeg de stemming onder de toeschouwers, bedrogen in hun hoop op een bloedige steekpartij, om tot een gemompel van meelij met het bevrijde vrouwtje en afkeuring voor haar beul. Doch deze dreigde, met een laatste poging tot flinkheid :

— „Neem haar maar mee, ellendeling, maar nooit laat ik mij wettig van haar scheiden, ze zal slechts je slèt zijn, en niet je vrouw ! En je zult niet lang plezier van haar hebben, dàt zweer ik je !”

Daarmee draaide hij zich òm, door zijn vriend Paq-Kasim, Soewarti's broer, vergezeld. Ook het andere mansvolk trok af, in groepjes naar de loods.

Atmò stond nog even alleen, raapte toen het hem ontnomen dolkmes van de grond, en stak het weer in zijn scheede. Niemand had het hem weerom durven geven, niet uit afkeer, maar omdat hij had gezondigd tegen de zeden. En hij wist,

voortaan zouden alle dorpers hem angstig mijden. Maar dat deerde hem niet; ja, hij had zelfs een trotsch plezier in zijn verstooting om zóó'n mooie vrouw!

Thans vroeg hij Soewarti en haar moeder, even te wachten; en ging achter de anderen aan, naar het betaalhok om zijn loon. Hij was de laatste die aan de rij kwam, en toen hij zijn lang-verbeide gulden kreeg toegeschoven, stond achter hem, alleen in de overigens leege loods, toewan Lucas, hatelijk grinnikend.

„Wou je van dät geld een vrouw onderhouden?” spotte hij. De jonge visscher mompelde blijmoedig van ja, en verdween, gevolgd door het slanke vrouwtje en haar moeder. Jaloersch keek de kongsileider hem na.

XIII GROOTVADER WAARSCHUWT OPNIEUW.

ZOO ging Atmò dan, nog heerlijk gekwetst door de pas-ervaren beledigingen, de vrouwen voor tot binnen zijn bamboehuisje. De vroeger nooit geboende leemen vloer dweilden zij nu schoon, en ruimden alle overvloedige rommel op. Tegen de gevlochten wanden hingen zij waardelooze, naar hun meening prachtige platen op, meest reclamepapier-tjes. Hiermee, en ook door hun vroolijk gebabbel, brachten zij lang ontbeerde gezelligheid in zijn huisje, waar hij zich vroeger, met ouden Paq-Kròmò alleen, vaak zoo eenzaam voelde.

Maar hoezeer hij die verandering ook waardeerde, toch wroette in hem een wreede onrust omtrent zijn afkomst. Hij zocht zijn grootvader om hem alles te vragen, maar zag hem noch op het voorerf, noch binnenshuis. Hij liep dus om het hutje heen, en vond hem eindelijk, tusschen struiken verscholen in de achtertuin, aan de oever van de groene stroom. Daar zat de grijze Paq-Kròmò gehurkt, wat zilverblinkende vischjes te schrappen en van schubben te ontdoen, die hij wegsmeet in het vloeiende water.

„Grootvader”, overviel hij hem, „is het wáár, dat ik de bastaard ben van een blánke vader ?? Ze hebben mij er mee beledigd, en het heele dorp gelooft het. Maar het zijn toch leugens, nietwaar ? Ik ben er immers veel te bruin voor !! ?” De oude man zag, bevend van ontroering, op van zijn werk. Zijn dunne, verdorde lippen trilden, want dat was de vraag, waarvoor hij al zoo lang had gevreesd. Wel, als allen het

wisten, en ook Atmò, waarvoor het nog langer te verbergen?? „Luister, mijn oogappel”, suste hij. „Jij bent geen volbloed Javaan, maar je vader was ook geen zuivere blanke. Hij was zelf de bastaard van een Hollandsch fuselier, zelf een verstooteling, en daarom kreeg je moeder Niti, mijn eenigste dochter, meelij met hem, en bewees hem liefde. Maar hij verliet haar, je moeder stierf, en toen hebben je grootmoeder en ik jou opgevoed”.

„Dus dan had Mas Kartò toch gelijk”, siste de jongeman, doorschroeid van schaamte en toorn om zijn onwettige afkomst, in twee geslachten herhaald. En opstuiwend:

„Maar..... wie is m'n vader? Zijn naam wil ik weten, de schoft!”

„Waarvoor? Hij is nu — dóód”, verklaarde Paq-Kròmò langzaam, met dalende stem.

„Dood?” herhaalde zijn kleinzoon dof, terwijl de flikkering van drift in zijn oogen doofde.

— „Ja, gesneuveld op een expeditie. Ik hoorde het van twee inlandsche soldaten, van dezelfde compagnie. Dus laat het verleden rusten”.

Atmò zweeg, overtuigd, want zijn haat tegen dien liefdeloozen vader was opeens vervlogen. Toen gekalmeerd, vertelde hij zijn botsing met Mas Kartò.

„Pas maar voor hem op!” waarschuwde Paq-Kròmò.

„Oewàh, 't is een lafbek. Hij dorst daarnet niet eens te vechten”, smaalde zijn kleinzoon.

„Maar — zou hij me soms kunnen aanklagen voor de rechtbank?” vroeg hij ineens met een vage vrees, dat hij zich krachtens de onberekenbare wetten der blanken had schuldig gemaakt aan vrouwenroof.

„Neen, want Soewarti is toch vrijwillig naar je toegekomen?

Voor de blanda's ben je dus onschuldig, maar niet volgens de Javaansche adat. Je hebt Mas Kartò's eer geschonden, door zijn vrouw in bescherming te nemen. Daarom kan hij het heele dorp tegen je opstoken: steken ze niet je huisje in brand, dan zal men je plagen door de stille kracht. Wie weet of ze geen betooverde „toembal” 's nachts in onze tuin begraven, om je een ziekte of ongeluk te bezorgen! Kassian, m'n kind, wat een ellende staat je te wachten!”

„Is dat niet af te weren, bijvoorbeeld door een slametan?”

„Ja, maar bied eerst Mas Kartò een schadeloosstelling aan, om hem te bewegen tot een scheiding. Pas daarna kun je wettig met Soewarti trouwen. Maar is ze dat wel wáárd? Ze is mooi, maar je hebt er tot nog toe niets dan narigheid van gehad. Eerst je verbroken verloving, en nou die ruzie met Mas Kartò, die ze opzettelijk heeft uitgelokt, want elke knappe vrouw ziet graag dat mannen om haar vechten! Pas dus òp —” Juist kwamen Boq-Warti en haar dochter ieder met een bord vol versnaperingen.

„Daar, dat was nog voor jou, Atmò. We hebben het, zoo net aan het strand, vergeten je te geven. Smul er maar lekker van. En je grootvader óók!” bood Boq-Warti, en lei, evenals haar dochter, een schotel vol saté-stokjes, ketoepat en wat dies meer zij op het gras.

„Nog van j o u w gulden”, grijnsde Paq-Kròmò wrang tot zijn kleinzoon, terwijl hij, met vluchtigen blik, het ouwe wijf schuin aankeek.

„Grootvader, niet zoo hard!” protesteerde Atmò, terwijl hij Soewarti's tengere polsen pakte, en haar op zijn schoot trok, in het gras. Toen nam hij een saté-stokje, voerde haar, zooals een bruijom zijn bruid, en na het oppeuzelen van de halve vleeschomhulling kloof hij zèlf het overige af.

Bij dit tafereel nu keek Paq-Kròmò iets vriendelijker, ja zelfs bewonderend naar Soewarti. Maar dit maakte het jonge vrouwtje verlegen, zij rukte zich los uit Atmò's greep, sprong overeind, en rende, met ruischende sarong naar huis.

Atmò stond op, wou haar achterna, maar zijn grootvader hield hem tegen. Hij reikte hem met magere, bloedlooze vingers een papieren pakje, en zei, teeder bezorgd :

„Wacht, hier heb je een djimat, om je te bewaren voor àl het kwaad ! Dit ding heeft mij en jou, zeven jaar geleden, gered van die krokodil, en mij al die tijd beschermd”.

Atmò stak het dankbaar bij zich, en voelde zijn laatste restje vrees door die rampenwerende amulet nu geheel verdwijnen. Bovendien had hij thuis, in een holle bamboepoot van zijn ambèn, zijn primitieve spaarpot, wel voldoende geld opgespaard, dat hij Mas Kartò om zou kunnen koopen om zijn derde vrouw openlijk te verstooten. Met dit voornemen stapte hij vroolijk neuriënd op zijn huisje toe.

NA afloop van de loonuitkeering was Mas Kartò, krom van schaamte en wrok, naar huis gestrompeld.

Hierbinnen moesten allereerst zijn twee trouwgebleven vrouwen het ontgelden. Toen zij, elk met een kind op de arm, hem koelweg kwamen vertellen, dat Soewarti was wegge-loopen, gaf hij hun heftig van alles de schuld, en vierde lafhartig zijn woede tegen hen bot. Hij begon Sarinah met ruwe vuisten tegen haar logge, zwakke lijf te stompen, en wou haar zelfs trappen, maar Minah plaatste zich tijdig voor haar in doodsangst gillende nicht, om haar te beschermen.

Zij weerde zijn stooten af, zoo goed zij kon, en schold :

„Wou je ons ook misschien het huis uit plagen, beest-mensch?? Dan ga ik naar m'n vader, de loerah !”

„En ik naar de mijne, de hadji !”

Die bedreiging maakte indruk : hij raakte uitgeraasd, en besepte zijn dwaasheid, om deze twee vrouwen-van-beteren-huize onrechtvaardig te mishandelen, en mogelijk óók te prikkelen tot een vlucht. Dit zou hem een nieuw schandaal bezorgen, en een strenge bestraffing door het toornige dorpshoofd ! Hij bezon zich dus, erkende ongelijk, en poogde zijn kijvende vrouwen en hun huilende kinderen te sussen.

Om het weer goed te maken door gulheid, riep hij een passeerende saté-venter aan. Weldra zette deze zijn schou-derjuk met lekkernijen aan elke kant voor de drempel van het voorhuis neer, en bestelde Mas Kartò, als een zorgzaam

huisvader, drie porties rijst met saté-stokjes, alles verpakt in pisangblad.

Weldra zaten allen, met smakkende, kauwende kaken, gehurkt in een kring, met de aldoor minderende spijzen in hun midden.

Toen zij waren verzadigd, en Mas Kartò daardoor volkomen kalm was geworden, dacht hij na, wat hij doen moest, om Soewarti terug te krijgen, en vroeg zijn vrouwen er naar. Zij dachten er over na, want hoewel jaloersch op hun jongere mededingster, wilden zij haar toch, uit luiheid, om haar diensten in huis niet missen. Opeens gaf Sarinah, haar mond met de zwarte sirih-tanden tusschen twee kauwen openend, hem de raad :

— „Ga 's nachts, als Atmò slaapt, naar zijn huis : steek hem dood, en haal Soewarti terug !”

Dit eenvoudige plan tot sluipmoord sloeg bij den haatdragenden gluiperd in. Toch aarzelde hij :

„Maar als het uitkomt !”

„O, wij zullen je voor de rechtbank niet verraden”, beloofde Sarinah solidair.

„Nee, geen moord, want dan komt de veldpolitie van de blanda's er achter. Vraag liever mijn vader om hulp. Voor hem zijn ze allemaal bang”.

Dit gebeurde.

Na weinige minuten trad Mas Kartò in de baleh-dessa, het raadhuis, dat er uitzag als een wijde, naar alle zijden open loods. Hij trof het : juist was een vergadering van de dorpsraad afgeloopen, en terwijl de andere vier leden opstonden van hun stoelen en vertrokken, stapte hij naar den loerah, die daar nog alleen zat aan zijn tafeltje. Hij vond hem gebogen boven zijn paperassen, die hij door zijn brilleglazen poogde

te ontcijferen. Het waren de aantekeningen van zijn tjarik of dorpssecretaris, aan wien de loerah al het schrijfwerk listig overliet, daar hijzelf ternauwernood lezen kon. Maar daarom controleerde hij hem wel, of liet dit anderen doen. Toen Mas Kartò aankwam keek hij op : een nog jonge, vijftigjarige kop met scherpe, actieve trekken en al grijzend haar dat opzij onder zijn hoofddoek uitstak.

— „Wat staat hier ?” vroeg hij zijn schoonzoon, die stamde uit de prijajistand, en dus beter overweg kon met het alfabet dan hij, opgeklommen en verrijkte dorpeling.

Mas Kartò legde het hem uit, met nauw bedwongen ongeduld. Toen begon hij, onder booze gebaren, te vertellen over Soewarti's vlucht, en Atmò's onwil, om haar uit te leveren.

— „Tegen de adat, maar niet strafbaar voor de landraad”, antwoordde de loerah met een fijne glimlach.

„Zouden we Atmò niet kunnen beschuldigen, dat hij Soewarti met geweld uit mijn huis heeft gesleurd en daarna verkracht?” suggereerde Mas Kartò sluw, die als zoon van een weggejaagde wedònò alle inlandsche knepen van rechts-verdraaiing kende.

De loerah vertrok zijn mond tot een spottende grijns.

Ook hij had wel eens meer, met omgekochte getuigen, een onschuldige voor de landraad aangeklaagd, als er in een rechtszaak per se „ketrangan” of opheldering werd gevraagd, en hij met zijn politietalenten een goed figuur wou slaan. Maar dit was àl te onwaarschijnlijk. Wel wilde hij zijn schoonzoon helpen, maar niet bij het Hollandsche bestuur zijn naam van tamelijk rechtvaardig dorpshef verliezen.

— „En de vrouwen zelf dan?” wierp hij tegen. — „En Sarinah en Minah, die natuurlijk ook niemand hebben zien binnenkomen?”

„Ja maar ze slapen. Dus dat bewijst niet, dat Atmò er niet geweest is”.

— „Neen, een valsche aanklacht is te gevaarlijk. Ik weet wel een beter middel om Atmò te dwingen Soewarti uit te leveren”. Opeens betrad de dorpsbode of kebajan de overigens leege loods, en de loerah hield zijn woorden in, bang dat ze werden afgeluisterd. Toen fluisterde hij zijn schoonzoon iets toe met een listig lachje, waarop deze goedkeurend knikte. Zoo spraken ze dan, zachtjes mompelend af, diezelfde avond al hun vrienden en familie te mobiliseeren, om naar Atmò's huis te trekken, en hem daar, onder lawaai en bedreigingen, tot toegeven te dwingen.

Intusschen zat Lucas, thuis gekomen van de veilingsloods, in zijn voorgalerij, driftig te wippen op een schommelstoel, en poogde zijn onrust al rookende te verdooven. Juist kwam zijn huishoudster, heupwiegend in haar ruischende, te nauwe sarong, hem, gediensig als altijd, een kop koffie brengen. Hij keek haar aan, zijn lippen critisch gekruld, en vergeleek haar logge waggelgang met de ranke, lenig loopende Soewarti.

„Wat is er?” vroeg Soelistri, angstig verwonderd over zijn loerend groene oogen.

„Niets”, snauwde hij. Maar er was wèl wat: haar goedigdomme ziel, haar dikke lichaam, met de verlepte mond en wangen stond hem tegen. Een felle begeerte naar Soewarti's jong ovaal gezichtje met de fijne kin en vurige oogen kwam in hem boven, en haar beeld liet hem niet met rust.

Maar hoe kon hij dit vrouwtje, nu in Atmò's macht, hier in huis lokken? Hij dacht na over een eenvoudige, niet-opvallende list, maar er schoot hem niets te binnen. En hij peinsde verder: als het niet kon op een natuurlijke wijze, bestond er dan geen magisch middel? Want als Aziaat van vaders en moeders zijde geloofde hij vast aan verborgen krachten.

Wacht, dat boek over zwarte magie!

En haastig veerde hij van zijn stoel overeind, naar een lage, kreupele kast aan de muur, waar een paar planken, maar half gevuld met boeken, zijn heele bibliotheek uitmaakten. Daaruit haalde hij een langwerpig, beduimd boek tevoor-

schijn, getiteld „De geheime Javaansche leer”, en doorbladerde het ongeduldig. 't Was een bijgeloovige warboel in omslachtig en verindischt Hollandsch, maar hem scheen het de hoogste wijsheid. Maar nu leken al die vreemde namen van geesten, van hemelen en hellen, hem een doolhof van zwarte letters, en gaven hem geen enkele duidelijke wenk. Als hij eens naar den doekoen ging om raad? Hij was er al eens eerder geweest, óók voor een middel om een vrouw in zijn macht te krijgen, en met goed gevolg. Hij knipte zijn nikkelen horloge open : kwart voor elf, dus nog tijd genoeg voor het eten.

En meteen besluitend, zette hij zijn bamboehoed op het hoofd, en ging.

Langs allerlei nauwe binnenpaadjes, tusschen bamboeheinigen en stekelige cactushagen, bereikte hij, door af te snijden, snel, in 't midden van de dessa, de groote steenen woning van hadji Soeleiman. Daarnaast, in de bamboezen langgar, het dorpsbedehuis, placht de hadji, ¹⁾ tevens geestelijke, huwelijken te sluiten of te ontbinden, en het visscherskroost de Koran te leeren nadreunen in onbegrepen Arabisch. Achter het woonerf van den priester lag, blinkend onder de zon, een wijde, langwerpige vischvijver, waaruit hij, evenals uit zijn geestelijk ambt en zijn praktijken van woekeraar, ruime winsten wist te hengelen. Maar bovendien trok hij een flinke bijverdienste uit zijn naam van wonderdokter en toovenaar, en waarlijk bezat hij zeldzame telepathische gaven, ondanks zijn geldzucht verworven door jarenlange beoefening van ascese en meditatie. Doch zijn vermogens tot wilsover-

¹⁾ Hadji : hij, die de „hadj” of pelgrimstocht naar Mekka heeft volbracht (een der plichten van den Moslim, die de groote massa echter zelden kan vervullen).

dracht en gedachtenlezen golden bij de bevolking voor toovenarij, en ook Lucas zag in den hadji een magiër, vooral nu nijpende begeerte hem deed hunkeren naar een wonder, naar de hulp der demonen

Hij stapte dus de stoep op van de openstaande voorgalerij, waarboven, van de rand van het dak, overal kooien met grijze perkoetoets of zegenbrengende duifjes neerhingen, zoodat de binnenkomende op moest passen niet zijn hoofd te stooten. Tegen een der witgekalkte muren van dit voorvertrek hing ergens een omlijste teekening van een leeuw, vernuftig samengesteld uit allerlei Koranspreuken, in grillige kronkellijnen dooreengeslingerd. De Armeniër, die de weg hier kende, liep door naar het midden, schoof het groene gordijn met goud-geborduurde Javaansche letters opzij, en kwam zoo in de schaduwdonkere, raamlooze kamer daarachter. Daar brandde in een der hoeken een houtvuur, terwijl een doordringende reuk van kruiden de ruimte vulde.

Met een bescheiden, onderdrukte roep diende hij zich aan, en na eenig wachten zag hij den half-Arabischen, half-Javaanschen hadji, lang, mager, met een haviksneus en een breede, groene tulband verschijnen. Zijn wimpers neerslaand voor diens felle oogen begon hij in eerbiedig Kròmò ¹⁾.

¹⁾ Kròmò: hoogjavaansch, de taal die men gebruikt tegen ouderen, hooger-geplaatsten, of gelijken die men wil eeren of minder goed kent. Daartegenover staat het hier sterk van verschillende Ngòkò of laagjavaansch, dat tot jongeren, minderen of bevriende gelijken wordt gesproken. In de dessa's bezigt men als eerbiedstaal, in plaats van het meer beschaafde Kròmò, gewoonlijk het boersche Madyò of Kròmò-désò, een middentaal tusschen hoog- en laagjavaansch. Lucas wil dus hier, door in 't Kròmò te spreken, den doekoën tevens toonen, dat hij méér is dan de gewone dorpelingen, die doorgaans deze voorname stadstaal niet beheerschen.

„Ik nader u aarzelend. 't Is voor een vreemde zaak”.

„Gaat het weer om een vrouw?” vroeg de doekoen, die Lucas, in al zijn doortrapte wellust-intriges, kende als een vaste klant.

„Ja”.

„Wie?”

Even gluurde Lucas angstig om zich heen, of niemand hem kon beluisteren. De ander schudde geruststellend van neen, en toen begon hij, fluisterend, over Soewarti's vlucht, hoe zij van haar man was weggelopen naar iemand dien hij hield voor haar minnaar.

„Naar Atmò”, vulde de hadji aan, blijkbaar al volkomen ingelicht over dit laatste dorpsnieuws.

„Juist. En daarom, verschaf mij goena-goena ¹⁾, om Soewarti, al is ze nog in Atmò's macht, naar mij toe te trekken”.

De hadji zag hem strak, en quasi-berispemd aan.

„Zij is de vrouw van een ànder, toewan. Wat u wilt, is dus ontucht, en volgens de Islam verboden. En dan een oud man als u!” vermaande hij op strenge, boetpreekende toon.

Lucas herinnerde zich, dat Soeleiman de vorige maal ook zoo huichelachtig braaf begonnen was, en diende hem van dezelfde repliek als toen.

„Maar ik ben geen Mohammedaan, en u weet, ik betaal u altijd contant”.

Vooral het laatste argument sloeg in.

„Inggih, bendòrò ²⁾, dat is waar”, zei de hadji nu wat vriendelijker, om zijn klant niet te verliezen. En met verholten ironie :

¹⁾ tooverkruiden.

²⁾ Ja, heer.

„U is geen wong-Islam¹⁾ en het gaat mij dus niet aan, wat u blijkbaar doen mag volgens uw christelijk geloof. En waarschijnlijk leeft de vrouw, die u begeert, toch al in overspel met een minnaar ; er is dus niet veel aan bedorven”.

En zoo dacht hij er inderdaad over. Dat daardoor Mas Kartò's wettige band met Soewarti voor de tweede maal geschonden werd, kwam er minder op aan. Hoewel de Koran het huwelijk hooghoudt als iets heiligs, van God gewilds, zag hadji Soeleiman, met zijn cynische wereldzin, het meer als 'n dierlijke noodzakelijkheid. Bovendien vond hij er geen voordeel in, om verbintenissen, die hij zelf had ingezegend, ook in stand te houden. Integendeel, hoe meer echtparen er uit elkander gingen, des te meer verdiende hij aan scheidingen en mogelijk aan nieuwe trouwerijen. Een zekere losheid van zeden was dus in zijn belang, en daarom had hij geen bezwaar tegen Lucas' plan.

„Dus ?” vroeg deze, in spanning.

„Goed, u krijgt het toovermiddel, maar daarvoor moet ik heel wat obat²⁾ bereiden, en dat kost gèld”.

De hadji maakte een tellende beweging met zijn spitse vingertoppen. De ander haalde twee rijksdaalders tevoorschijn, en liet ze, een na een, luid klinken tegen de tegelvloer, ten bewijze van hun echtheid.

„Daar, dat is voor uw moeite”.

Zwijgend stak de hadji de zilverstukken met magere grijphanden onder zijn gordel. Daarna liep hij driftig heen en weer door het vertrek, maakte met armen en vingers vreemde gebaren, en prevelde bezweringen als tegen on-

¹⁾ Mohammedaan.

²⁾ medicijn.

zichtbare geesten. Plotseling bleef hij stilstaan boven het vuurtje in de hoek, met zijn rug naar den bezoeker toe, zoodat zijn zwarte, grillig bewegende schaduwbeeld tegen de rossig flakkerende achtergrond afstak. De ander vermoedde, zonder het te zien, dat hij bezig was kruiden te branden onder voortdurende toovenaarstaal.

Eindelijk keerde de doekoen zich om, en zag met zijn stekende oogen den Armeniër zóo doordringend aan, dat deze onwillekeurig achteruitschrok. Met een opengevouwen pisangblad in zijn rechterhand kwam hij op hem toe.

„Hier heb ik een poeder bereid, dat u moet mengen in uw badwater. Bewerk u daarmee minstens éénmaal per dag, en Soewarti zal uw bekoringskracht niet kunnen weerstaan: ze zal u zien als een mooie jongeman, al bent u ook grijs en over de vijftig. Bovendien zult u onkwetsbaar worden voor de wraak van haar tegenwoordige minnaar”.

„Hoe? Zal Atmò mij dan willen doden?” vroeg de ander verschrikt, terwijl hij het pisangblad met poeder aannam en toevouwde.

„Natuurlijk, als hij Soewarti verliest, zal hij zich willen wreken. Maar deze goena-goena¹⁾ zal u beschermen. Zoodra hij zijn mes tegen u trekken wil, zal zijn hand verlammen en de scherpte van zijn wapen verstompen en verroesten, nog eer hij het in uw hart kan stooten. Maar terwijl u dit middel gebruikt, moet u telkens de volgende rapal²⁾ prevelen”. En hem naderend, fluisterde hij den Armeniër wat half-geradbraakt Arabisch abracadabra in het oor, dat de ander fluisterend herhaalde.

¹⁾ Tooverij.

²⁾ Tooverspreuk.

„Maar hoe nu met Mas Kartò?" vroeg Lucas tenslotte. „Hoe moet ik maken, dat hij Soewarti vergeet?"

De tovenaars zweeg een wijle, en sloot de wimpers, alsof hij peinzend naar binnen zag. Toen, ze weer openend:

„Probeer hem om te koopen, maar geef hem meteen iets te drinken met hetzelfde poeder. Dan kunt u zelf Mas Kartò onschadelijk maken. Voor Atmò zal ik wel zorgen".

Hierbij boorden zijn oogen nogmaals in die van Lucas, en er rimpelde een bovenmenselijke glimlach om de dunne mond van den telepaath. De reeder huiverde, want men fluisterde angstig in de dessa, dat deze doekoen op verre afstand, door strakke wilsuitstraling, niet alleen zieken wist te genezen, maar ook gezonden ziek te maken, ja zelfs dood te bidden. Anderen beweerden weer, dat hadji Soeleiman werkte met stille handlangers, waardoor hij heimelijk medicijn of vergif in het eten deed strooien van degenen, wien hij redding of verderf had toegezworen, maar Lucas geloofde alleen het eerste gerucht.

Hij dankte dus den gewaanden magiër, machtig in het goede en kwade, voor zijn bewezen of toegezegde tooverdiensten, en vertrok, eerbiedig buigend.

ZWOEL woog de avond. Twee schaduwen raakten elkaar in de zwarte nis van een open voorhuis, twee gelieven in minnarij verloren.

In de maanlooze schemer van de tuin blonken, als met eigen licht, nog witte bloemen. Het waren tuberosen ¹⁾: hun adem rook bedwelmend zoet.

Toch zweefde er iets naars door de lucht. Vleermuizen vlogen, als zwarte spoken, aan de vale hemel piepend voorbij, en telkens verschrikte het hoonend lachje van een hoornuil de twee.

„Er dreigt kwaad”, fluisterde Soewarti bang.

Hij, evenzeer beklemd, stamelde iets om haar kalm te stemmen. Plotseling naderde een verward geschreeuw. Ze konden geen woorden onderscheiden, maar ze voelden het: dit was de ondeelbare massa van zwarte, domme vooroordeelen: de „adat” der dorpelingen, die zij geschonden hadden en die zich nu kwam wreken.

„Varken, hond, bastaard!” werd er gescholden.

Atmò lachte smalend en stelde Soewarti gerust.

„Wie scheldt, is bang om te vechten”.

„Hé, halve blanda! Waar ben je met je slet?” klonk nu luid de stem van Mas Kartò.

Angstig klemde het beleedigde vrouwtje zich vast aan haar liefste en lotgenoot, die, nu het gevaar hem uit vele oogen tegenloerde, zijn moed had herwonnen.

¹⁾ Hier: sědap malēm of „geur van den nacht” genaamd.

„Kom naar buiten, lafaard, en we zullen je tjintjangen!”
brulde de heele troep.

Die uitdaging liet Atmò niet over zich heengaan. Om te toonen dat hij durfde, trok hij zijn mes, en ging zoo, heel alleen, zijn vijanden tegemoet.

Daar trad uit hun midden de strenge, statige figuur van den loerah. Nadat hij de rest van de bende al vaak tevergeefs het tieren had verboden, slaagde hij er thans in, ze te doen zwijgen.

„Stil, mannen, ik wou met Atmò spreken”.

En tot zijn schoonzoon, die zich woedend naar voren drong:

„Nee, jij bent niet kalm genoeg, laat mij die zaak bemiddelen”.

„Wat wilt u?” vroeg Atmò eerbiedig, want hij achtte den loerah als een bekwaam bestuurder.

„Lever Soewarti uit aan haar wettigen man, dan zal niemand je verder lastig vallen”.

„Neen”.

„Bedenk je goed. Ik sta hier niet alleen als vertegenwoordiger van mijn schoonzoon, den djoeragan, maar ook als hoofd van de dessa. Ik kan jouw grootvader, en dus ook jou, het aandeel in de dessagrond ontnemen, omdat jullie hier de vrouw van een ander huisvest!”

Even weifelde Atmò, want hij wist dat het dorpshef in zijn gebied vrijwel almachtig was. Dat hijzelf geen sawah kreeg, liet hem koud, maar het deed hem pijn, dat de oude Paq-Kròmò zou moeten boeten voor zijn daad.

Daar trad ineens de grijsaard zelf op stramme beenen naar voren, en zei tot den loerah:

— Neem gerust mijn grond af. Atmò mag niet terwille van

mij van Soewarti afstand doen, want hij ziet in háár zijn levensgeluk”.

Allen zwegen, getroffen door die opofferende houding.

Tenslotte zocht Atmò naar een schikking, waarbij ook zijn grootvader niet te kort zou komen.

„Luister, ik wil Soewarti naar het huis van haar broer laten gaan, mits Mas Kartò onmiddellijk daarna de scheiding uitspreekt, en schriftelijk bevestigt. Ik ben bereid, hem vijf en dertig gulden schadeloosstelling te geven, net zooveel als hij voor de toekon heeft betaald”.

Doch Mas Kartò weigerde trotsch, en deed vooral beleedigd wegens Atmò's gegronde wantrouwen.

„Nooit. Ik laat me geen voorwaarden stellen. Dacht je dat ik mij door een van mijn koelies liet dwingen om te scheiden!?”

Weer viel de loerah hem bij, weer vermaande hij Atmò streng, Soewarti onvoorwaardelijk te laten gaan.

„Naar zoo'n beul, die haar mishandelt en laat verhongeren?” klonk het hoonend antwoord. „Wacht maar, vroeg of laat, als hij al zijn geld verdubbeld heeft, zal hij uw eigen dochter óók zoo trappen en slaan, net als Soewarti!”

Het dorpschoofd zweeg, innerlijk overreed. Want Minah en Sarinah hadden hem juist op weg hierheen, stilletjes geklaagd, dat Mas Kartò ook hun tweeën begon te mishandelen, zonder ontzag voor hun afkomst.

Daarom wendde nu de loerah zich tot den djoeragan :

„Neem zijn aanbod maar aan”, ried hij fluisterend.

Maar Mas Kartò weigerde nogmaals, koppig.

Ongeduldig smakte het dorpschoofd met de tong.

„Dan bemoei ik mij er niet meer mee. Maak maar zelf jullie zaken uit”.

Hierbij keerde hij zich om, en vele omstanders volgden hem.

Paq-Kròmò trachtte nu zijn kleinzoon mee te trekken, om een nieuwe vechtpartij tusschen hem en Mas Kartò te voorkomen. Maar Atmò bleef, anders leek het net of hij vluchtte, en hield nog steeds het geopende dolkmes in zijn hand. Een oogenblik stond Mas Kartò tegenover hem, aarzelend of hij hem aan zou vallen.

Maar zijn vrees was hem te sterk. Hij spuwde verachtend op de grond, en ging heen, zonder een woord.

Paq-Kasim, achter hem, sloot zich bij hem aan, en ook Minah en Sarinah die op een afstand hadden staan wachten, stapten hem na. Zwijgend liepen ze naar Mas Kartò's huis, en vlak voor het verlichte deurvak fluisterde Paq-Kasim troostend tot zijn slechtgeluimden zwager :

„Kom, trek het je niet zoo aan! Laat Soewarti toch stikken. Al is ze ook mijn bloedeigen zuster, ik beschouw haar niet meer als zoodanig. Ze is het heusch niet waard, dat je zoo-veel drukte om haar maakt!”

En met een schalksche knipoog zijn rechterduim naar Minah en Sarinah wijzend:

„Heb je aan twee zulke knappe wijfjes dan niet genoeg? Waarom dan te kniezen? Zoek liever wat afleiding. En . . . weet je wàt : ga met me mee naar de stad, naar den dobbelchinees ! En . . . als het spelen je verveelt, zijn er nog wel andere pretjes daar in de buurt !”

Hij doelde op de vele ronggengs, die woonden rondom het speelhol. De twee vrouwen keken elkaar bedremmeld aan.

— „Maar kang, je hebt bijna geen geld. Blijf liever thuis !” vermaande Minah fleemend, bang dat hij alles zou verspelen. „Wah”, smaalde hij. „Ik heb immers Soewarti's gouden speld!” En meteen liet hij de mopperende vrouwen voor zijn woning staan, en verdween met zijn dobbelvriend in het donker.

EVEN later zond Lucas, in zijn heete verholen begeerte naar Soewarti, zijn oppasser naar Mas Kartò's huis, om den schipper bij zich te ontbieden. Op de tijding, dat deze juist was vertrokken naar het Chineesche speelhol, besloot hij hem achterna te gaan. Hij gebod dienzelfden bediende — tevens stalknecht en palfrenier — terstond zijn bendie in te spannen. Weldra reed hij, zelf dit tweewielig wagentje besturend, er van door, terwijl zijn helper achter op de aanhang stond.

In de stad gekomen stapte hij af in een vuil, donker steegje, in de Chineezebuurt, liet het rijtuig daar achter onder bewaking van zijn djongos, en sloop door allerlei smalle gangetjes naar zijn doel. Voor het verlichte deurvak van haast elk krot dat hij langs kwam, stond een witgepoederde slet, cigaret op de roode lippen, hem te lokken. Maar hoewel sommigen nog een jochie op hem afstuurden om de uitnoodiging te herhalen, hij bezweek ditmaal niet, maar haastte zich naar het geheime speelhol. Dit perceel, de gewone trefplaats van dobbelaars en kaarters, en tevens een stille arakstokerij, leek van buiten gezien de onschuldige schutting van een tuin, schijnbaar zonder opening in de saamgespijkerde planken. Maar op één bepaalde plaats weken deze, zoo men er op drukte, terug, en de Armeniër, die dit wist, drong zonder moeite binnen. Tastend door de compacte nacht stapte hij over balken, oudroest en andere hindernissen naar de roodverlichte ingang van een loods. Daarvóór stond

een inlandsche knaap in verrafelde lompen, op wacht. Eerst wou hij naar binnen, om te waarschuwen voor bezoek, mischien wel van de politie, die nog steeds geen inval had gedaan. Maar zoodra hij Lucas herkende, achtte hij dit onnoodig, en grijsde hem vriendelijk toe, onder het ophouden van zijn hand, waarin weldra een geldstuk gleed.

Binnen het halfdonkere hol, waar een rossig petrolielampje brandde, stond een speeltafeltje, waaromheen, op bamboebanken gehurkt, omwolkte door cigarettensmook, eenige vage mansgedaanten zaten. Een ervan bleek Mas Kartò.

Paq-Kasim, zijn parasiet, had hem in de steek gelaten, zoodra hij hem, door een gewoon dobbelpartijtje, voldoende geld had afgewonnen; maar de schipper, bezeten door speelzucht, was hier gebleven. Toen had de Chineesche waard, die een verboden bank hield, hem overgehaald, nu zijn geluk te beproeven bij het „tsap dzi ki” of twaalf-kaarten-spel. Eerst liet hij hem, als lokmiddel, een paar keer winnen, maar later niet meer.

Toen Lucas binnenkwam, zat de schipper dan ook gebogen boven de speeltafel, waarop, onder de petrolielamp, een kartonnen plaat lag, verdeeld in twaalf vakken voor de inzetgelden. Rond hem kromden zich drie dunne, verschrompelde singkè's. De minst magere van dit drietal, met een zekere glans van beginnende welvaart op zijn gezicht, was natuurlijk de baas van dit hol. Zijn grove tronie met de hoekige koonen en de slimme spleetoogjes grijsde onophoudelijk, daar hij, bijgestaan door zijn rasgenooten, dien stommen visscher steeds deed verliezen.

Juist trok de kroegbaas één uit een twaalfstal kaarten, die bedekt en uitgespreid op tafel lagen, en ieder overeenstemden met een bepaald vak van de speelfiguur. Hij hield de

gekozen kaart in de hoogte, en riep af, wie deze keer gewonnen had.

Alweer was Mas Kartò het niet, alweer verloor hij een kwartje aan inzet, terwijl een van zijn medespelers, die met succes vijf cent had gewaagd, tienmaal deze som kon opstrijken. Wanhopig zuchtte de Javaan. Het kwam nog niet in hem op, dat de twee Chineesche inzetters, die om beurten wonnen, handlangers van den bankhouder waren, en dat de kaarten, hoewel schijnbaar bedekt, van buiten gemerkt moesten zijn, zoodat de baas kon laten winnen, wien hij wilde.

Lucas, die dit al vaak had vermoed, maar zonder eenige zekerheid, sloop naderbij, zoodat zijn lange, zwarte schaduw het hokje haast geheel overdonkerde. Hij liet tersluiks de Chineesche kaarten — van binnen rood of zwart, — door zijn handen glijden, maar kon aan hun buitenkant, versierd met lila arabesken, geen teeken of inkeeping bespeuren. Toch ried hij Mas Kartò, met fluisterende argwaan :

„Schei uit, ze laten je vanavond leelijk verliezen ! Hoeveel ben je al kwijt?”

„Al tien kwartjes”, mompelde de schipper mismoedig.

„Kom dan liever met mij een spelletje dobbelen ; dan tracteer ik op tjioe”.

„Dàt graag. Maar eerst moet ik mijn verlies terugwinnen”, antwoordde Mas Kartò koppig.

De Armeniër haalde onverschillig zijn schouders op, en bestelde, met gul gebaar, twee glazen tjioe matjan of sterke Chineesche rhum bij den kroegbaas. Deze stond meteen, gedienschtig, op, zette de drank op tafel, en smoesde toen, even grinnikend, met zijn vrinden, blijkbaar over den onnoozelen Javaan, die juist óók een andere kant uitkeek. Op dàt moment mengde Lucas gauw, in een der dampende glazen,

wat poeder uit het tooverpakje. Het loste onmiddellijk op, en zoodra Mas Kartò hem weer zijn gezicht toewendde, bood de Armeniër hem het glas aan, waarvan het vocht dezelfde bruine kleur had behouden. Gretig slurpte de Javaan, gehard in het zondig alcoholgebruik, een prettig prikkelende teug van deze drank, die zooals altijd, zijn speelzucht verhoogde. „Ziezoo, laten we nu weer doorgaan”, stelde hij de Chineezzen voor, en opnieuw legden de drie gokkers ieder geld in de vakken van de speelfiguur.

— „U ook, toewan?” fleemde, vriendelijk grijnzend, de bankhouder tot den reeder. Maar Lucas, hoewel een geregeld dobbelaar in dit speelhol, bedankte wijselijk. Van dit streng verboden hasardspel, dat de waard maar zelden, in zéér klein gezelschap dorst te doen spelen, moest hij weinig hebben, te sluw als hij was, om zich weerloos te laten villen. Toch schoof hij een stoel aan, en keek belangstellend toe, over de schouder van Mas Kartò.

Deze hief herhaaldelijk het glas aan de mond, om zich moed in te drinken, maar tevergeefs. Hij verloor maar steeds, en de drie stapeltjes zilverstukken, bij zijn tegenspelers en vooral bij den waard, groeiden stadig aan. Telkens loerde de schipper er naar. Zouden die drie hem bedriegen? Maar hij snapte niet hoe, en juist dät maakte hem razend. En een helsche begeerte, nog verhevigd door de alcohol, flitste uit het wit van zijn wentelende oogen.

O, geld! geld! had hij maar geld! Maar neen, na elke nieuwe trekking van de kaart moest hij zijn inzet afstaan aan den kroegbaas, terwijl die twee inhalige singkè's bijna altijd wonnen. 't Was om gek te worden. En zijn handen trilden in radeloze onrust.

Opeens, toen de helpers van den waard verrezen, en deze

éven naar hen opzij keek en de wimpers knipte, griste Mas Kartò stiekem een gulden van diens geldhoop weg. Maar de kroegbaas mèrkte dit, en zag duidelijk, hoe de Javaan met sluiksch gebaar het zilverstuk onder zijn gordel wou stoppen. — „Geef hier die gulden, gemeene dief!” schreeuwde hij uit, en wilde Mas Kartò te lijf.

Maar deze, „maloe” gemaakt, nu hij in bijzijn van anderen op zoo'n laagheid was betrapt, sprong ijlings overeind, trok zijn piso blati, en stortte, met fonkelend lemmet, om de tafel heen, op zijn beschuldiger toe.

„Ik een dief? Nee, jij! jij hebt de heele avond valsch gespeeld, en mij afgezet met die twee vrienden van je!” krijschte hij heesch, terwijl hij thans meteen zijn verkropte wrok van bedrogen echtgenoot, die hem de heele dag al kwelde, los liet barsten tegen den verkeerde. En met een woeste zwaai van zijn armen duwde hij een stoel in zijn weg opzij, en maaide tegelijk de speelfiguur, met geld, kaarten en glazen van tafel, zoodat het scherven rinkelde. Dreigend naderde hij den Chinees, die schreeuwde om hulp. Maar de twee andere singkè's, slappe, magere mannekens, keken slechts toe, te bang om tusschen beiden te komen. Vloekend en scheldend deinsde de kroegbaas achteruit tegen een muur in een hoek, waar hij struikelde over een stoel, zoodat hij het steeds náder mikkende mes van den Javaan onmogelijk meer kon ontwijken.

Toen sprong Lucas, die eerst met een lach van leedvermaak had toegestaard, hem te hulp; omklemde den woesteling plotseling van achteren, en ontwong hem het gevaarlijke wapen. Nu schoten ook de waard en zijn twee makkers toe, en met zijn vieren overweldigde men den hijgenden en tegenspartelenden Mas Kartò.

— „Politie, politie !” schreeuwde de kroegbaas tot zijn vrouw, een logge Chineesche matrone die juist aan kwam waggelen.

— „Roep de politie en zeg dat die vent me heeft willen berooven en vermoorden !”

„Wacht even ! berg eerst je speelfiguur en je stookketel van de arak in veiligheid ; anders word je zelf beboet !” waarschuwde Lucas met een ironische grijns.

— „O, dat heb ik er graag voor over, als die schavuit maar voor een jaar of tien in de „boei” komt !” hernam de waard.

Doch zijn vrouw bleef bedremmeld staan, aarzelend of ze volgens zijn bevel de politie zou halen of niet.

Intusschen werd Mas Kartò kalmer ; hij verweerde zich niet meer tegen de mannen die hem vasthielden, en zweeg, nadenkend. Het vooruitzicht van een eenzaam donker hok met vier kale muren en een bultzak vol ongedierte joeg hem angst aan. En met de plotse stemmingsomslag van zijn lichte dronkenschap smeekte hij jammerend :

„Toewan Lucas, help mij, red mij uit de gevangenis !”

De Armeniër gaf hem een bemoedigende wenk, en zei nogmaals tegen den waard en diens vrouw :

„Wacht nog even met de politie !”

En tot den schipper, dien hij, als zijn ondergeschikte, nimmer bij zijn adellijke titel aansprak :

„Kartò, geef die gulden terug !”

De Javaan, thans even losgelaten door vier paar handen, haalde gehoorzaam het gestolen geldstuk uit zijn gordelzak, en reikte het aan den Chinees.

— „Maar ik maak er tòch een rechtzaak van, en ik roep ú tot getuige !” verklaarde deze verbitterd.

„Geduld, geduld, laat mij eerst wat met hem praten”, suste

Lucas, naar Mas Kartò wijzend. „Hij is wat overprikkeld vanavond ; huiselijke zorgen ; en hij hoopte ze in het spel te vergéten, nietwaar, Kartò?”

Daarna wendde hij zich fluisterend tot den schipper, en troonde hem mee naar een hoek van het vertrek, terwijl de waard, geholpen door zijn handlangers, het geld en de kaarten opraapte, maar af en toe zijn beide gasten wantrouwig begluurde.

„Luister, Kartò”, begon Lucas. „Ik zal, wegens onze ouwe vriendschap, niet tegen je getuigen, ja, zelfs zorgen dat er heelemaal geen aanklacht tegen je komt ; maar op één voorwaarde !”

„O, vraag me wat u wilt, als ik maar niet in de gevangenis kom !” zei Mas Kartò haastig, terwijl zijn trekken zich half ontspanden.

„Ik begrijp je drift tegen die Chineesche haaien, en bovendien — je bent nog een beetje overstuur wegens Soewarti's ontrouw ! Maar kun je werkelijk zoo slecht buiten dat vrouwtje, dat je haar graag terùg wilt hebben??!” Mas Kartò keek hem met groote oogen aan, verwonderd, wat dit met zijn roof- en moordaanslag van zooeven te maken had. Tenslotte antwoordde hij, tegen zijn wil openhartig door de alcohol :

„Nou — eigenlijk gaf ik de laatste tijd niet zooveel meer om Soewarti, want we hadden tòch altijd herrie. Maar 't is om de eer, toewan ! Atmò heeft mij doodelijk beleedigd, nog veel erger dan die Chinees, en ik heb spijt dat ik hem vandaag nog spaarde. Maar ik zal hem nog wel krijgen : hij zal sterven, wacht maar !”

En zijn doffe, donkere oogen vonkten ineens wraakzuchtig op, zoodat Lucas hem dadelijk sussend moest vermanen :

„Je vergeet de gevangenis, of nòg erger : de strop !”

„Nee”, prevelde hij suggestief, en boog zijn bovenlijf tot vlak bij Mas Kartò's oor, opdat de nieuwsgierig naderende kroegbaas er niets van op zou vangen.

„Nee, dan weet ik een veel béter middel om je op Atmò te wreken. Wat zou je er van zeggen, als een ander hem Soewarti afstal, en haar in bezit nam?

„Zou je daar niet in genieten?”

Mas Kartò protesteerde weifelend :

„Maar . . . dan zou toch mijn schande hetzelfde blijven !”

„Vind je 't dan noodig voor je éér, Soewarti terug te nemen??” vroeg Lucas hoonend.

„Nee, nooit ; die slet ! Ik haat haar !”

„Dan kun je onmogelijk eenige wrok hebben tegen zoo'n tweede man, die Atmò dwarsboomt ! Integendeel, je zult hem dankbaar moeten zijn !”

Mas Kartò keek den reeder vragend en wantrouwig aan, onzeker waar hij heenwou.

„Ja — eigenlijk — hebt u gelijk”, aarzelde hij. „Maar wáárom — wáárom zegt u dat zoo??”

Even, een ondeelbaar moment, drongen Lucas' oogen in die van den Javaan, of ze diens eigen wil uit hem wegzogen.

„Welnu, d i t is mijn voorwaarde”, zei de reeder langzaam.

„Ik zal zorgen dat j ij vrij blijft uit de gevangenis, als jij mij... Soewarti afstaat”. Mas Kartò rilde, overrompeld, maar knarsetandde tevens. Al had hij veel laags, hij voelde het als min en onmannelijk, om hierop in te gaan ; máár — hij was in de macht van dien halven satan ! Lucas had meer geld dan hij, kon de zaak met den Chinees volkomen sussen ; of ànders : tégen hem getuigen, en maken dat hij, voor wie weet hoe lãng, verdween in een vunzig, donker hol !

En waarom zou hij eigenlijk vast houden aan het bezitsrecht van zoo'n vrouw, die hem tòch niet meer toebehoorde? Het was twisten om een leeg vischvijver!

„'t Is goed", mompelde hij berustend. En zijn oogen doofden weer uit, moe als hij was na al die dobbel- en vecht-eroties, en bedwelmd door rum, en mogelijk ook — door het heimzinnige poeder.

Een sluwe, zegevierende lach spleet Lucas' gelaat in tweeën. Hij was tevreden boven verwachting, dat hij Mas Kartò zoo gauw onschadelijk had gemaakt.

„Dàt is nou 'es verstandig van je. Zònder Soewarti is het voor jou trouwens veel goedkooper; twee vrouwen kosten je al genoeg, en nú hou je ook méér over om 's avonds een spelletje te doen. En in de gevangenis — is dobbelen uitgesloten! Máár —" vroeg hij voor de zekerheid, „zul je dan nooit tegen mij mokken??"

„Nee", zei Mas Kartò, met neergeslagen wimpers, heimelijk beschaamd over zijn eigen eerloosheid.

„Hoeveel heb je vanavond in het geheel verloren tegen die Chineezers?"

Mas Kartò noemde de som en Lucas stelde hem terstond het dubbele ter hand.

Daarna bekeek hij aandachtig de jas van den schipper, en zei: „Hé, heb jij niet eens een horloge? Ook niet aan je pols?" „Verdobbeld — eergisteren".

„Nou dan krijg je van mij een nieuw, zilveren horloge met een compas aan de achterkant. Een rechtgeaard zeeman kan daar niet buiten; hij moet voortdurend letten op tijd en windstreek!

„Heb jij er nog nooit zoo een bezeten??"

„Nog niet, toewan", beaamde de Javaan met zijn pafferig,

schijnbaar apathisch gelaat, waarin alleen, opeens, de oogen smeulden van verholen hebzucht.

„Alsjeblieft dan, ik heb toch een ander thuis!”

En de Armeniër haalde zijn in waarheid nikkelen compas-horloge uit zijn bovenzak, maakte de ketting met de geweldige tijgerklauw los van zijn hoogste knoopsgat, en lei het in Mas Kartò's gretig grijpende hand.

„Wees er voorzichtig mee, 't is echt zilver”, loog de gever gewichtig, want bij dit zwakke rosse licht was het toch niet te controleeren. En nogmaals de afspraak bezegelend door deze vermomde omkooperij :

„Dus jij gunt mij Soewarti volkomen, en ik zorg dat jij op vrije voeten blijft!”

En zonder meer op het antwoord van den Javaan te letten, richtte de reeder zich nu, luid en autoritair, tot den Chineeschen kroegbaas :

„En nou jij ! Hoor eens even, khè, jij hebt zèlf, door je afzetterij en geknoei bij het spelen, deze brave, goedvertrouwende man — hij wees op Mas Kartò — zoo driftig gemaakt ! Daarom ben je voor zijn moordaanslag voldoende schadeloos gesteld door je schandelijk hooge dobbelwinst ; en ik denk er dus niet over, in je voordeel te getuigen. Deze zaak wordt dus in de doofpot gestopt, en de politie zal hier niets van te weten komen, anders zal ik eens een boekje open doen over je verboden dobbelbank en stiekeme arakstokerij !” dreigde hij. En tot Mas Kartò :

„Ga jij maar naar huis, hoor !”

De Javaan sloop heen, ondanks zijn vernedering blij er zoo van af te komen, en zijn toch al verloren vrouw te hebben verruild tegen twee rijksdaalders, een compas-horloge en — de vrijheid.

Even zweeg de Chinees overbluft, bang als hij was er zelf in te vliegen. Daarna lamenteerde hij, met klagelijk gebaar van zijn beide opengespreide handpalmen.

— „Maar ik heb schade, banjak roegi, toewan! Die kerel heeft twee glazen gebroken, en u — hebt de rekening van de rum nog niet eens betaald!”

„O, is het anders niet??”

Lucas liet twee guldens, een na een, tegen de tafel klinken.

„Is het zoo genoeg??”

De waard beaamde dit, nog een beetje morrend, maar toch verdwenen de munten in zijn holle hand.

Toen groette de Armeniër hem bizonder minzaam, met een sluwe grijns over zijn tronie, en vertrok, terwijl zijn lange apenarmen langs zijn lichaam slingerden.

ONDERWIJL zat Atmò, bevrijd van zijn vijanden, naar hij waande, gehurkt op de drempel van zijn huis „saron”¹⁾ te spelen. Hij tokkelde op de metalen toetsenrij eentonige pantoens in mineur, en zong, evenals het jonge vrouwtje naast hem, mijmerend mee. En ze keek hem aan met een verliefde glimlach toen hij het lied der visschers van die streek vibreerde:

„Hemel en zee zijn mijn vorstlijke woning
wanneer mijn boot over 't water streeft.

Maar enkel thuis, in mijn hut, ben ik koning
naast een vrouw, die mij liefde geeft”.

't Was al laat, en zij waanden de nacht voor hun tweeën alleen. Want grootvader sliep, en Boq-Warti waakte onmerkbaar bij een houtvuur in het voorhuis. Uit de dessa klonk niets dan het krieken van de krekels, heesch en valsch tegen Atmò's melodieën in, en heel soms, maar nu verder weg dan in de vooravond, het macabere lachen van de hoornuil. Maar de gelieven hoorden alleen elkanders stemmen, zij merkten alleen het mooie om hen heen. Hun liefde groeide met de geur der witte tuberosen, die almaar milder en lieflijker roken, hoe later het werd. Ook Atmò's liederen werden steeds wilder bewogen, en eindelijk lei hij zijn houten hamer neer op het stavenbord en omarmde Soewarti. Opeens klonken krakende wielen van een wagen, die, on-

¹⁾ Saron: klein hakkebord bestaande uit 6 tot 7 metalen staven dat ook gebruikt wordt bij de gamelan.

duidelijk in het duister, stilhield voor het huisje. Een man sprong van de aanhang af. Zijn haastige stap kwam over het erf geschuifeld, terwijl het rijtuig weer verder reed. Atmò richtte zijn „Ever-ready”-zoeklamp op de vreemde gedaante, en herkende den bediende van Lucas. Deze gebod hem, namens zijn baas, diezelfde nacht in zee te steken, om één etmaal lang het staketsel, daarginds in het water, te bewaken. Daarna verdween de onheilsbode weer in het rondomme donker.

De jonge visscher vermoedde niets van Lucas' list, die hierachter stak, maar toch vond hij het ellendig om Soewarti, die hij nauwelijks had verworven, al die tijd te moeten missen. — „Maar ik moet gehoorzamen”, zuchtte hij, — „Hij is mijn baas, en ik ben maar een arme koelie”.

In zijn stem klonk de vage wrok van den overheerschte tegen zijn vreemde meesters, en Soewarti viel hem, half klagend, bij. Om voor zijn afvaart nog een laatste samenzijn te smaken, gingen zij opnieuw, naast de vergeten saron, voor het bamboehuisje zitten, de armen om elkanders middel gesnoerd. Zwijgend staarden beiden naar de sterren, die pinkelden aan de paarse hemel, waartegen, fluweelig zwart, een boom-silhouet was afgeteekend.

— „Soewarti”, begon hij eindelijk, — „als ik daarginder zit op zee, in het huisje midden op het water, met steeds de groote hemel boven mij, dan zal ik 's avonds staren naar het gesternte daarginds!”

En hij wees naar het zuiderkruis, viervoudig fonkelend als een stel briljanten, terwijl Soewarti stil bleef luisteren.

— „En beloof mij nu, dat jij daar ook, elke avond, naar toe zult kijken, en daarbij denken aan mij!”

Soewarti weende van ja, en borg haar hoofdje teeder stree-

lend aan zijn borst. Opeens trok een groote, zwarte wolk langs de hemel, en doofde alle sterren uit. Toen beving een vage, troebele vrees den jongeman voor wat er, als hij ver weg was, met haar gebeuren zou.

— „Zweer mij voor eeuwig trouw, zweer dat je mij nooit bedriegen zult met een anderen man”, fluisterde hij heesch en angstig.

Even keek zij hem, bij de bruine glans van het houtvuur in het voorhuis daarachter, verwonderd aan.

Toen herhaalde zij langzaam :

„Ik zweer”.

— „Trek een kruis op de Aarde !” ¹⁾ eischte hij, want dit was een der heiligste eeden bij zijn volk.

Zij stond op, stapte in de tuin, richtte zich naar het noorden, en buigend, schreef ze met dunne vinger in de vaag beschenen grond een streep naar zich toe, om de hoeders van Noorden- en Zuidenwind tot getuigen te roepen.

Toen, verrijzend, wees ze op de duistere wolk die voor de sterren was geschoven, en, om haar eed te versterken, vervloekte zij, in geval van trouwbreuk, zichzelf met de straffen van Hemel en Aarde :

„Zoo ik jou ooit bedrieg, dan mag Allah mij nederbliksemen door gindsche donderwolk, dan mag de Aarde zich voor mij openen tot een graf !”

Daarop trok ze, dwars door de eerste streep, een tweede, van West naar Oost, zoodat de hoeders der winden thans

¹⁾ In dit kruis als eedsteeken, hierboven verklaard als tooverfiguur tot het aanroepen der vier windhoeders (Lokapala) zien anderen echter het bekende christensymbool, dat zonder goed begrip door de half-animistische Javanen zou zijn overgenomen.

alle vier, als bemiddelaars van Aarde en Hemel, haar heilige eed hadden bijgewoond.

Even flakkerde een dreigende flits van omhoog, met een plots en spokig licht over haar gelaat.

Even beefde de grond, zoodat Atmò kromp van schrik. Huiverend zagen de twee elkander aan.

Waren dit toornige wenken van Hemel en Aarde?

Of—maar doodgewone natuurverschijnselen: het vake weerlicht in de nachten van de Oostmoesson, het veelvuldig beven van de vulkanische bodem?

Onderwijl was de oude Boq-Warti, die eerst, uit koppelzucht, de gelieven samen alleen had gelaten heimelijk naderbij-geslopen. Zoo had ze alles beluisterd en bespied.

„Waarom vertrouw je m'n dochter niet?“ keef zij verwijtend.

„Bovendien, i k blijf toch op haar passen, als je wèg bent!?

En je grootvader toch ook? Waarom dan bang voor niets?“

En weer met een lijmige, zinnelijke grijns:

„Ga liever deze laatste uren samen slapen!“

Soewarti kwam gehoorzaam binnen; haar minnaar volgde.

Beiden legden zich neer op de baleh-baleh, in eerste en

laatste hartstochtelijke omstrengeling, terwijl de oude vrouw,

schijnbaar bescheiden, zich verwijderde.

ZOODRA de mannen van de laadprauw 's ochtends vroeg de séro hadden geleegd en de visch aan boord geladen, staken zij weer in zee, en Atmò bleef eenzaam achter, op het platje voor zijn wachthok, midden in het water.

Vaal was de zonlooze morgenhemel, vaal de wijde woestijn der golven, en een kil gevoel van kleinheid en alleenzijn beklauwde hem. Om zich daarvan los te slaan zocht hij bezigheid. Hij stroopte dus de trui over zijn hoofd, de broek van zijn beenen, en dook, vierhoekig-naakt, onder het watervlak van de eerste séro-kamer, om die grondig na te zien. Nu was dit vrij gevaarlijk, daar alle deurtjes van kamer tot kamer na het leegen weer waren opengezet, en er intusschen weer nieuwe visschen, mogelijk haaien, waren binnengezwommen. Doch hiervoor onverschillig bleef Atmò, uitstekend duiker, steeds een vier sekonden onder water, om tot op vijf meter diepte na te speuren, of de bamboeheiningen nog in orde waren. Telkens kwam hij weer hijgend en proestend boven, telkens dook hij weer elders, als een glimmende bruinvisch, het grauwe water in. Deze arbeid voor de kongsi herhaalde hij, geduldig, wel vijf uur lang. Eindelijk, toen hij drie kamers nauwkeurig genoeg had onderzocht, klom hij, hongerig van het werken, met een pas gevangen vischje op het platje. In de hoek van de hut ontstak hij een vuurtje van wat rotanbladeren en roosterde zijn vangst daarboven, tusschen twee stokjes. Weldra was het vischje gaar, en hij verslond het gretig, op de graten na, die hij wegwierp.

Onderwijl was het licht door de wolken gebroken, en brandde al bijna in het zenith. Om zijn nog wat natte lijf te drogen, legde hij zich languit in de hevige zonnegloed. Hier poogde hij zijn gemiste slaap van de vorige dag in te halen.

Maar thans, nu hij werkeloos lag, hield de gedachte aan Soewarti zijn oogen wakker. Mijmerend staarde hij over de wijde zee, en de dubbele zigzaglijning van de fuik, waarboven zeezwaluwen wemelden in zwierige dwarrelvlucht. Maar plotseling keek hij scherper toe : dáár stoven de vogels uiteen voor een groote, blauwgrijze vischarend, die schuin omlaag schoot, en onderdook in een der sérovakken. Even later kwam hij weer boven, met een vischje in zijn kromme snavel ; klepperde zijn zware, druipende vleugels droog, en vloog heen met zijn buit, in het eindeloze blauw. Dit alles ging zóó snel, dat Atmò, hoewel hij de fuik moest bewaken, die brutale roof niet had kunnen beletten.

Was dit een ongunstig teeken, dat wees op Soewarti? dacht hij met vreemde angst. Zou zij, die zich aan zijn bescherming had toevertrouwd, hem óók worden ontrukkt, evenals dat vischje door die arend ?

Neen, dwaasheid, al dat gepieker ; het was geen voorteeiken, maar een toeval, dat niets met hun beider levens te maken had ! Hoe zou zoo'n mooi lief vrouwtje haar eed van trouw kunnen breken?! Bovendien, nog vierentwintig uur, dan zou hij haar weerzien.

Doch hoewel anders het nietsdoen hem, den Javaan, nooit verveelde, leek nú de tijd hem eindeloos lang. Telkens stak hij weer een strootje op, en poogde zijn ziel te bedwelmen door rook, om maar niet aan haar te denken.

Maar tevergeefs, hij kòn niet anders.

Traag vergleden de uren, traag ook voor háár, aan de wal.

Eindelijk verzonk haar eenzaamste dag.

Van het achtererf van Atmò's huisje, waar zij hurkte in het gras bij de rivier, zag zij de westereinder in bonte avondtooi. De saamgeweven wolken wapperden als één geweldige, zwaaiende vlag van blauwe, roode en zwavelgele banen. Ineens weken zij opzij en lichtte de zon als een vuurballon tevoorschijn boven water en strand. Zij blonk weerom in iedere druppel van de zee als een wemeling van vele, vlam-mende oogen. Maar dadelijk, na die laatste praal, verdronk en doofde zij onder de golven.

Niets liet zij na dan een breede, purperen streep aan den einder. Daarboven donkerde heel de holle hemel, en ook de vlakke zee daaronder, tot egale, paarse avondrust.

Daar voer ineens, langs de rij van starre, stille masten, een smalle, donkere kano binnen de nu flauwgeplooiden stroommond. Een oude, magere gedaante schoof zwart en bizar tegen de rood-en-lila hemel, en waadde aan land, vlak naast Soewarti.

Het was de oude Paq-Kròmò, die, vromer Islamiet dan zijn meeste dorpsgenooten, nú, na gedane dagtaak, begon met zijn avondgebed. Staande met het rossig beglansde gelaat naar het nog blozende westen — naar Mekka —, mompelde hij eerst, haast onhoorbaar, zijn „Allah-hoe-Akbar” ¹⁾. Toen boog hij, beverig en stram, voorover, met saamgevouwen handpalmen tot aan de knieën, en rustte zoo een pooze, in roerlooze devotie.

Soewarti zag dit alles aan. Maar haar gedachten zwierven elders heen, zij zweefden over het eindelooze water naar haar minnaar, in het eenzame wachthuis.

¹⁾ Allah-hoe-Akbar (Arabisch) = God is groot.

Onderwijl zat Atmò daarginds, waar nu de avondster pronkte
boven de donkere zee en zich spiegelde in een gele streep,
en zong, om zich te troosten, een simpele, weemoedige
pantoen. Het was, als al hun liederen, eentonig van wijs, de
woorden waren sober en overoud van beeldspraak, maar
toch voor hèm, den Javaan, vol rijke, innige teederheid.

„Veel sterren die daarboven stralen.

Maar één, die allen overschijnt.

Veel vrouwen, die op aarde dwalen.

Maar één, naar wie mijn ziel verkwijnt”.

Zoo zong hij, en voelde zich niet meer verlaten.

En ook Soewarti leek het, of hun verlangens boven de violette
golvenvlakte elkaar tégenvlogen.

DOCH in die eendere schemertijd reed Lucas, de opzichter, in zijn tweewielige bendie, met het kleine, Australische paardje dat hij zelf bestuurde, over de hobbelwegen van het zeedorp. Nog meer dan anders leek hij verjongd, zoo niet door het tooverpoeder van den hadji — pas in zijn badwater gebruikt —, dan toch door de pommade, die zijn halfgrijze haren zwarter plakte. In plaats van zijn gewone, slordige sluitjas droeg hij een netgestreken colbert met das en boord, zoodat vele vrouwen en meisjes, vanaf de drempels der huisjes, hem bewonderend aanstaarden. Hij maakte zoo wel eens meer een avondritje, meestal met een liefje naast zich in de wagen, dat hij onderweg had opgepikt, maar ditmaal alleen.

Plotseling hield hij stil en stapte af voor Atmò's hut, waar de oude Boq-Warti bij een rossig lampje in het open deurvak zat. Maar waar was Soewarti? Daar troffen zijn borende oogen, tusschen het schemerende groen van het achtererf, haar slank en nietig figuurtje. Even bleef hij staan, en poogde haar door zijn stekende blik te doen omzien. Maar haar hoofdje bewoog zich niet; het staarde steeds naar de verre zee. Naast haar zag hij den nog altijd biddenden Paq-Kròmò, den eenigen dien hij had gevreesd als een spelbederver. Maar neen, de vrome paai was gelukkig juist aan het buigen en knielen, en zoolang hij met die tijdroovende gymnastische toeren bezig was, meende Lucas, kon hij zijn plan niet storen.

Toen stootte hij vastbesloten het tuinhcek open, en wendde zich tot het oudje met een plechtig Arabisch :

„Assalâm alaikoem !” ¹⁾

Zij beantwoordde zijn geveinsde vredesgroet met een bijna gelijkluidend :

„Wah alaikoem assalâm !” ²⁾

En tòch al gehurkt, boog ze, eerbiedig, nog wat voorover, en schoof de lamp een weinig over de drempel, om hem bij te lichten.

— „Waar is Soewarti ? Ik heb iets te zeggen dat ook zij moet hooren”, vroeg hij, op zijn gemak tegen de deurpost geleund.

„Soewarti !” krijschte de oude vrouw bevelend.

De gedaante aan de oever schrikte met een schok overeind, begaf zich naar het voorerf en hurkte voor de drempel neer met een nederige groet. Het lamplicht overgoot haar hoofd en golvend baadje, en de Armeniër zag met keurende oogen dat haar klein, ovaal gezichtje vagelijk was gepoederd met bedak, terwijl haar blauwig zwarte haarwrong, blijkbaar pas gebaad, glom van gladheid.

Toen wendde hij zich eerst weer tot de moeder, om die alvast te belezen en te winnen, en zij beefde van bedeesde, gedweeë aandacht.

— „Ja, ik weet alles van jullie geval af. Vanmiddag hoorde ik van Mas Kartò, dat hij er een rechtszaak van wil maken. En hij is vast van plan, om vannacht, nu Atmò toch van huis is, Soewarti terug te halen, want ze is en blijft z i j n vrouw”,

¹⁾ Vrede zij met ul ²⁾ En met u zij vrede! ('t Stereotiepe antwoord op de eerste groet).

dreigde hij, en keek daarbij het jonge vrouwtje aan als met ernstig meegevoel.

„Is het wáár?” vroegen de vrouwen bijna tegelijk, ineens bang gemaakt. Hij knikte zwijgend, maar Soewarti jammerde, spontaan :

„Maar ik wil niet bij hem terug ! Nooit, nooit !”

Hij zag haar lang van terzij, met zijn begeerig loerende oogen aan, en herhaalde toen eindelijk, quasi-meewarig :

— „Kassian ! Maar ik moet je waarschuwen voor je eigen bestwil : Hij haalt je vannacht terug, Paq-Kròmò is te zwak om jullie te helpen en je kunt naar niemand anders vluchten, want het heele dorp is op zijn hand !”

Bij deze laatste bangmakerij, die zij gretig geloofde, barstte het jonge vrouwtje uit in hevige snikken, maar borg beschaamd haar hoofd in haar handen.

— „Kassian !” herhaalde de Armeniër. — „Ik heb zoo'n geweldig meelij met je, dat ik je waarachtig zou willen helpen, ook al loop ik gevaar dat Mäs Kartò, en tegelijk die goeie Atmò zich alle twee op mij zullen wreken ! Er bestaat maar één middel dat je Mas Kartò ontloopen kunt”

„En dat is . . .” vroeg Soewarti haastig, dwars door haar tranen heen.

— „Als jullie nou meteen met mij meegaan, naar de stad, naar de Komedia Stamboel. Dat duurt van half zeven tot half twaalf, en daarná . . .”

„Maar waar moeten we dan slapen??”

— „O, daar zal ik wel voor zorgen”, beloofde Lucas vaag. „Ik betaal alles”.

De vrouwen zwegen bescheiden, maar keken elkaar met beluste oogen aan.

Een Stamboel-vertooning, ¹⁾ met echte krontjong-muziek ! Dat leek hun een sprookjesachtig festijn, en in hun fantasie van armoedzaaisters overdreven zij het plezier dat hun wachtte.

— „Nou, wat denken jullie hiervan?” vroeg Lucas, met een voldane grijns om het effect van zijn woorden. — „Heb je ooit wel eens een echte tooneelvoorstelling gezien, Soewarti? Niet van de wajang-wong, maar van een Stamboel, ¹⁾ net zoo mooi als de blanda's die hebben?”

Het vrouwtje sloeg de zwartgewimperde, smalle amandel-oogen deemoedig neer, en, steeds gehurkt, en de handjes op haar schoot gekruist, zei ze, met een lichte, nederige nijging voorover :

„Bòtèn, bëndòrò ²⁾”.

— „Maar m'n lustje, wat zul je dàn vanavond genieten !” vleide hij, en streek haar hierbij brutaal en ruw onder de teergelijnde kin. Even trok Soewarti haar hoofdje snel terug, schoof een eind achteruit, en zei, met plotseling pijnlijk zelf-verwijt tot haar moeder :

„Maar wat zal Atmò daar wel van denken?!!”

— „Atmò?” viel de Armeniër snel in, om zijn prooi niet te verliezen.

— „Die zal het immers prachtig vinden, dat ik jullie bescherm tegen Mas Kartò?? Trouwens, ik ben toch geen vreemde voor je, maar een goede vriend??”

„Inggih, bëndòrò, ³⁾” antwoordde het oudje fleemend. En tot haar dochter :

„Toewan Lucas meent het immers goed met ons?! Hij zal als een vader voor je zorgen”.

¹⁾ Stamboel: Maleische opera.

²⁾ Bòtèn, bëndòrò (Hoogjav.): Neen, Heer.

³⁾ Inggih, bëndòrò: Ja, Heer.

— „Nou, stap dan maar in 't rijtuig”, zei de verleider, zijn kans gebruikend. En meteen trok hij Soewarti overeind, en troonde haar, hoewel zij schoorvoetend weerstand bood, buiten de tuin, naar de wagen, waarvan de lichten reeds brandden, als roode oogen.

De oude moeder volgde, en vermaande haar dochter op temerige toon tot gehoorzaamheid.

Vlak voor de trede van het rijtuig sribbelde het begeerde vrouwtje nog even tegen, haar oogen angstig tot hem opslaand.

„Maar toewan, dat gaat toch niet... Ik heb Atmò...”

— „Vooruit, geen gezanik!”

En zijn beide handen speelsch om haar lenden knedend, duwde hij haar in de wagenbak, en plofte zelf naast haar neer, op het leeren kussen.

Wegens die plotse gewichtsvermeerdering keek het paard om, en zijn meester in het rijtuig ziende, meende het te moeten weggaan, en schoot met een ruk vooruit.

„Héla, ik wou ook nog mee”, krijschte de achtergebleven Boq-Warti boos, wanend dat de ondankbare Indo háár, de moeder en koppelaarster, heelemaal vergat. En hijgend holde zij, zoo oud en stram als zij was, een eind achter het rijtuig aan. Grinnikend trok Lucas aan de leidsels, en het paard hield stil. Eerst probeerde het oudje zich in de wagenbak te dringen, maar hij hield haar tegen met zijn hak, want voor drie was het daar te nauw, en hij zat er liever met zijn nieuwe liefje alleen. Daarna hielp hij haar echter, heel voorkomend, op de platform-aanhang achter het rijtuig, eigenlijk bestemd voor een palfrenier om op te staan, maar waar nu Boq-Warti mocht hurken.

Juist kwam Paq-Kròmò, klaar van het avondgebed, met kalme tred in de voortuin. Op het zien van Soewarti in de

wagen schrok hij geweldig, en schreeuwde iets. Maar te laat, want de verleider liet de teugels vieren, en de kittige Sanelwood draafde dreunend heen, door de aldoor dichtere duisternis, die het dorp met zijn enkele lichten omwolkte. In zijn eene hand hield Lucas leidsels en zweep, waarmee hij het vlugge paard vaak onnoodig striemde, terwijl zijn andere arm Soewarti's middel streelend omsnoerde. En in die magische greep werd het zwijgende, overblufte jonge vrouwtje zich nauwelijks bewust van haar zwak en trouweloos gedrag. Met vlotte, vleierende welbespraaktheid bereidde Lucas haar alvast voor op al de wonderen, die zij zou zien, en een hunkering naar nieuwe genietingen verdreef haar vage wroeging.

LUCAS bracht zijn gasten niet regelrecht naar de stad, maar reed eerst een heel eind om, een eenzaam pad, vlak langs de zee. De wagenlampen joegen een flauwrood licht vooruit op de weg, maar verder was het bijna volslagen donker. Het was een zwoele avond, nog zonder maan, en de enkele sterren vochten met zware, zwarte onweerswolken. Daar boorden ineens vier blinkende stippen door het duister, en Soewarti zag het sterrenbeeld van de vorige avond, dat Atmò haar gewezen had, om daarbij aan hèn te denken. Een felle schaamte beving haar. Toen Lucas dan ook een beweging maakte om haar te kussen, rukte zij zich uit zijn halve omstrengeling los, zoodat hij deinsde en ook zijn arm terugtrok.

„Neem het haar niet kwalijk, mijn dochter is nog wat verlegen”, verontschuldigde haar moeder, die van achteren in de wagen dit alles had aangezien.

Lucas beseftte, voorzichtig te moeten zijn, en pas geleidelijk lukte het hem, zijn arm weer als vroeger om haar heen te sluiten.

Na anderhalf uur toerens bereikten ze de lampensfeer van de stad. Nieuwe emoties bestormden het dorpskind hier, en met groote, verwonderde oogen genoot Soewarti van de menschendrukke straten en de helverlichte kleurige toko's van de Chineesche wijk, die ze juist passeerden.

Hier hield Lucas halt voor een winkel van blinkende snuisterijen, echte, maar vooral namaak-juweelen; stapte af, en

loste de vrouwen uit de wagen. Elk van beiden mocht hier iets moois uitkiezen, om op de borst te spelden, en weldra prijken moeder en dochter ieder met een flonkerende briljant van glas, gevat in echt doublé. Ze waren er wát blij mee, en met glundere gezichten werden ze weer in de wagen geladen.

Zoo kwamen ze dan eindelijk aan hun doel: de wijde, met lichten omstraalde aloen-aloen, waar het wemelde van volk in bonte kleedij. Hier was, onder een hooge, breedvertakte waringin een groote, langwerpige tent van groezelwit zeildoek opgesteld, hier en daar beplakt met veelkleurige affiches, waarop de titel stond van het stuk van die avond:

„Toewan Pedro atau tjinta di negeri Spanje” (Heer Pedro of een liefde in Spanje).

Onder dit opschrift prijkte met vette letters de naam van de eerste speelster, régisseuse en voornaamste attractie van de troep:

NONNA ROESOEH JUANITA (Dit laatste bleek haar Spaansche rol).

De oude Boq-Warti bleef er voor staan kijken, uit grootdoenerij, net of ze kon lezen. Soewarti wachtte naast haar, suffig van al die ongewone drukte. Intusschen kocht Lucas, aan het loket, drie logekaartjes voor één-gulden-vijftig, met inbegrip van stedelijke belasting. Dit gedaan, duwde hij de twee familiaar voor zich uit, de tent in. Door de ongeduldig dringende menigte werkte hij zichzelf en zijn gasten haastig naar voren, om bijtijds, voor deze tweede avondvoorstelling, drie plaatsen te bezetten, liefst zoo ver mogelijk vooraan. De geïmproviseerde zaal was al donker, en hoewel de vertooning nog niet was begonnen, overvol. Er hing een muffe, tropische menggeur van menschenwasem, zweet, slechte

vrouwenodeur, sigarettenrook en allerlei warongluchtjes van eetwaren die hier werden rondgediend. De grond, uit gras bestaande, was, ook in het loge-gedeelte, overal bestrooid met vruchtenschillen, papier en uitgekauwde sirih.

Weldra zaten Soewarti en haar moeder elk aan een kant van hun cavalier, op kleine, smalle stoeltjes, dicht tegen hem aangedrukt. Aan weerszijden van het drietal waren enkele volbloed-Hollanders, maar vooral Indo's, Chineezers en rijkere inlanders ingeklemd, want dit was de deftigste rang. Verder naar achter was de tent gevuld met armere Javanen. Alle toeschouwers hokten hier zoo nauw opeen, dat er door dit lijfscontact een massa-sfeer van zinnelijkheid ontstond, en in het halve duister fluisterende flirt en steelsche betastingen werden gepleegd.

Het stuk begon nog steeds niet, en intusschen vertelde Lucas, zijn hoofd bedrijvig heen en weer draaiend, zijn gasten al wat hij wist van Nonna Roesoeh, de leidster van deze troep, want hij kende haar heele levensloop. Zij was namelijk ook uit deze streek geboortig, en daarom trok zij hier zoo'n talrijk publiek. Haar moeder had zij vroeg verloren, en als klein meisje volgde zij haar vader, een bedelaar en beestentemmer, die, met een aapje aan een ketting en een slang in een mandje rondtrok, en overal, terwijl hij hurkend blies op de fluit, zijn dieren kunsten deed vertoonen. Ook zijn dochttertje moest dit doen, en danste en zong op de maat van de muziek, maar hield zich — naar de verteller ironisch verzekerde — voor een jeugdige ronggèng bijzonder kuisch. Pas op haar veertiende jaar, nu lang, lang geleden, had zij zich laten verleiden, en het eerst door hèm, Lucas, verhaalde deze met gnuivende, schaamteloze trots. „Maar“, voegde hij er verontschuldigend bij, „aan zoo'n meid was tòch niets be-

dorven : als hij niet de eerste was geweest, dan had een ander de rij geopend !”

Soewarti hoorde dit met afschuw aan, maar luisterde toch nauwlettend naar de rest van het verhaal.

Na deze kortstondige verhouding met den toen dertigjarigen Lucas, die haar weldra laaghartig van zich stootte, kwam Nonna Roesoeh, als hulpelooze slet, in handen van een Chineeschen ondernemer. Deze begreep haar talenten, richtte een Stamboel-gezelschap met haar en eenige medespelers op, waarmee hij geweldige winsten behaalde. Om haar beter af te richten, liet hij haar wat Hollandsch en Engelsch leeren, ja zelfs kunstreizen maken naar Europa en Amerika, om eenige trucs van het lagere tooneel zich eigen te maken. Toen zij op Java terugkwam, behaalde zij nog tienmaal meer succes, zoodat ze zich nu vrij kon maken van den Chinees, hem alle spelers onttroggelde, en onder haar eigen leiding een nieuw tooneelgezelschap stichtte. Thans had ze een fabelachtig inkomen — althans voor een Javaansche uit het volk — hield er verscheiden auto's op na, en keek niet meer om naar haar vroegeren weldoener, die haar trouwens uit eigenbaat had geholpen.

Ook van hemzelf, Lucas, wou ze niets meer weten ; als ze hem zag, nog wel haar eersten minnaar, negeerde ze hem strak. Wat eigenlijk óók ondankbaar van haar was, grapte de verhaler met paradoxale grijns ; want hij had haar het eerst tot een slet, tot een onweerstaanbare mannenverleidster ontwikkeld ; anders had zij het nooit zoo ver op het tooneel gebracht.

Soewarti rilde van vreemde, tegenstrijdige ontroeringen. Wel speet het haar hevig, dat ze met dien gevaarlijken wellusteling was meegegaan, maar toch voelde zij zich betooverd

door de demonische openheid, waarmee hij zich zelfs op zijn vroegere wandaden beroemde ! Toch was het een schurk. Zou hij ook háár . . . ??

Maar ze kon er niet verder over denken, want daar ging het scherm omhoog. Tot haar verwondering zag ze een dikke, heelemaal gepoederde Javaansche vrouw in veel te nauwe kleeren met behaagziek heupgewiegl heen en weer bewegen. Zij praatte schreeuwend met vele andere inlanders, die vreemd genoeg allen als blanda's waren vermomd.

Dit was Nonna Roesoeh, voelde Soewarti, en ineens was haar meelij voor Lucas' slachtoffer omgeslagen in jaloersche belangstelling voor die gevierde plankenmeid, die, hoe leelijk ook, zóoveel mannelijke toeschouwers trok. Het dorpsche jonge vrouwtje verstond echter, in tegenstelling tot haar moeder, niets van de tooneeltaal, hier het hoog-Maleisch. Lucas, die dit bespiedde aan haar gezicht, lei haar daarom heel de drakerig-sentimenteele intrige uit.

— „Kijk, die dikkerd daar, dat is nou Nonna Roesoeh. Ze was vroeger veel slanker en mooier hoor, net als jij nou“, fluisterde hij, de arm om haar middel slaand, en zij voelde zich te zwak tot weerstand. — „Nou, die vrouw speelt voor Juanita. Zij was — in dit stuk — eens als vondelinge door die ouwe menschen in huis genomen, en moet nou met die magere kerel daar, de zoon van haar pleegouders trouwen. Maar dat wil zij niet, zij houdt van een ander, Don Pedro, de roover uit de rimboe, die vent met die snorren, en daarom maakt ze zoo'n spektakel“.

Soewarti begreep het volkomen.

— „En kijk, nou vieren ze bruiloft, die magere en zij. Maar zij vindt het niets plezierig : haar gezicht is zoo zuur als azijn. Maar nou, pas nou op“ — een knal weerklonk — nou komt

„Kijk, die dikkerd daar, dat is nou Nonna Roesoeh.”

de roover en die schiet en pakt onder al die bruiloftvierders”.
Er vielen er een paar pal op de planken neer.

„Zijn die nu dood?” vroeg Soewarti met naïeve angst.

— „Ja, maar niet echt natuurlijk, alleen maar voor deze avond. En nou gaat Juanita mee met de roover uit de rimboe, Don Pedro”.

En zoo ging het nog een tiental acten door, met allerlei onwaarschijnlijke avonturen, totdat die roover was gebleken, de weggeraakte kroonprins te zijn, en het jonge paar, als koning en koningin, over heel Spanje triomfeerde. En tusschen al die melodramatische ernst telkens dwaze tooneeltjes van slappe, droogkomieke narren, die evenals de badoets of piassen uit de „wajang-wong” soms de heele tent deden daveren om hun vaak heel vnzige moppen.

Van hetzelfde allooi waren de vele balletten van halfbloote bajaderen, die telkens, tusschen de namaak-opera door, voor het voetlicht huppelden. Zij verdraaiden niet, als gewone ronggèngs, hun romp en leden, maar voerden heusche Europeesche of Amerikaansche dansfiguren uit. Wel waren hun bewegingen veel te houterig en gedwongen voor de moderne, gesyncopeerde rhythmie, maar ze hadden geen onaardige snuitjes, en deden daardoor Lucas en menig ander uit de zaal wellustig smakken met de tong. En het mooiste was: de danseressen zongen er zelf bij, met krijschende kraaijenstemmen, zoodat een enkele, sterkgetinte kampong-Indo, uit pure bewondering, op de maat van deze kakofonie begon mee te klappen. Want bij de lagere massa's der gekleurde volken vinden nu eenmaal, als bij het plebs in blanke landen, de leelijkste gewrochten der westersche cultuur, zooals revue-balletten, tooneel- of filmdraken de meeste ingang.

Maar bekorender dan deze dans-intermezzi vond men toch de doordringende, smelterige krontjong-muziek, die Nonna Roesoeh, nu en dan, zelve ten gehoor bracht. Het klonk zoo zinnelijk als het gemiauw van krolsche katten : het werkte aanstekelijk : het had de hevige, maar trage hitte van tropische passies.

Soewarti, met haar vooruitgestoken, koortsig brandend hoofdje, nam, door Lucas' arm omstrengeld, alles gretig in zich op. Heel het bonte klatergoud van deze namaak-westersche tooneeldraak overrompelde haar naïeve ziel als nieuw. Zij voelde niet, hoe waardeloos dit werk was vergeleken bij het statige, stijlvolle wajangspel, dat zij eens zoo bewonderde om zijn magisch-begaafde helden, die de machtige demonen van het kwaad wisten te overwinnen. Doch van deze gedrochtelijke Maleische opera genoten de andere Javanen uit de zaal, vooral die uit het stadje zelf, nog veel meer. Door de internationale nivelleering der bioscopen waren ze tezeer aan hun eigen volkstradities ontgroeid, en te materialistisch verworpen, om niet te zwelgen in dit dwaze Stamboelstuk, dat droop van kleverig-weeë zinnelijkheid.

Want heel de atmosfeer van deze lawaaiende praat-, dans- en zang-vertooning ademde : verleiding en nòg eens : verleiding.

De half-Armeniër had intusschen, om beter zijn diensten van tolk te kunnen vervullen, het jonge vrouwtje steeds dichter tegen zich aangetrokken, en fluisterde haar met heesche stem telkens de vertaalde tekst in het oor. Zij liet hem gedwee begaan, overweldigd als zij was door een vloed van ongeweten emoties.

Doch eenige plaatsen achter haar, tusschen het zuiver-Inlandsche publiek, zat Mas Kartò naast Soewarti's broeder

Paq-Kasim. Weldra hadden zij Lucas en zijn nieuwe liefje ontdekt. Mas Kartò, hoewel niet jaloersch, keek doodelijk verlegen een andere kant op, maar Paq-Kasim wees hem er op, met leedvermaak. Hij had den schipper listig uitgehoord over wat er tusschen hem en zijn chef was voorgevallen, en vroeg, boosaardig spottend :

„En, loopt het horloge goed, waarvoor je Soewarti hebt geruild ?”

— „Je weet best, dat ik hem jouw zuster alleen heb afgestaan, omdat ik anders in de „boei” zou komen !” verweerde Mas Kartò zich toornig. Want hij voelde zich opnieuw vernederd, nu alweer een ander zich openlijk met zijn weggelopen vrouw vertoonde. Er waren nog méér dorpelingen achter in die Stamboel-tent, en gnuivend fluisterden zij over het rare geval, en gluurden dan weer tersluiks naar hem, zoodat hij nu pas recht het figuur sloeg van bedrogen echtgenoot. En er ontlaaide, in zijn nietige ziel, een machteloze wrok tegen Lucas, die zoo arglistig misbruik had gemaakt van zijn vrees, zijn laffe vrees voor de gevangenis.

Eindelijk, om elf uur, sloot het scherm de tweede voorstelling van die avond onder daverend handgeklap. De toeschouwers, stijf na drie uur van onafgebroken zitten, rekten zich haastig overeind, om naar buiten te dringen. Ook Lucas en zijn beide gasten. Hij stelde ze voor, om maar met hem mee te gaan, naar huis, en Soewarti stribbelde eerst niet tegen. Maar opeens, in het gedrang, hoorde zij achter zich, haar naam, en daarna : een luid grinnikend scheldwoord. Zij zag om. De grijnzende mummiekop van haar eigen broer, doch náást hem, norsch en strak, de bloedhonden-facie van Mas Kartò. Zijn oogen ontweken de hare snel ; en ook zij, nog feller beschaamd dan hij, keek onmiddellijk weer voor zich.

En door wroeging gestoken, fluisterde zij dat ze weg wou, naar Atmò's huisje! Maar de Armeniër greep haar ruw bij de arm, en de berekenende Boq-Warti verweet haar dochter scherp haar onbeleefdheid tegen dien gullen gastheer. Onderwijl stapten zij de tent uit, en hierbuiten, op de aloen-aloen, werden haar moeders woorden overstemd door de norsche roffel van een striemende regenbui, die boven hun hoofden losbrak. Oogenblikkelijk doornat, haastten de drie zich naar de bendie. Vlug zette Lucas de kap op, duwde de twee vrouwen — thans ook Boq-Warti — in de wagenbak daaronder, maar toch lekte het water binnen. Hij sprong in het rijtuig, zweefte het druipende paard tot gaan, waarna Soewarti, ingekneld tusschen haar moeder en dien vreemden handtastelijken man, zich willoos liet rijden naar diens woning.

ONDERWIJL zat Soelistri, de moeder van Lucas' kinderen, haar zware gedaante zorgelijk verdoken in een leunstoel, al de heele avond op zijn thuiskomst te wachten. Haar dochter Bé zat naast haar, met een boek in de hand onder het flauwe lichtje van de voorgalerij. Beiden waren opgebleven. Af en toe knikkebilden ze, door de slaap overvallen, even in, maar bij elk geluid schrokken ze weer op. Dan keken ze geeuwend naar de hooge hangklok die al half twaalf wees, en staarden elkander aan in zwijgende verstandhouding. Want het meisje was even bezorgd als haar moeder, en wachtte in spanning op haar vader, die vanavond weer was uitgegaan, zonder de reden te zeggen.

Plotseling schokten beiden klaarwakker uit hun halfslaap. Buiten, in de ruischende regen, kraakten wielen over het grint, en zij zagen Lucas, met twee vrouwen, druipend van het water, uit de wagen stappen. De logge Soelistri sprong op van haar stoel.

— „Lo, apa itoe? (Hé, wat is dat?)”, vroeg ze, bevend van smartelijke verbazing om de brutaliteit, waarmee hij, thans openlijker dan ooit, nog wel in bijzijn van haar volwassen dochter, vreemde vrouwen in huis haalde.

„Mijn gasten. En dat gaat jou niet aan”, antwoordde de Indo. En toen Soewarti en haar moeder bedremmeld bleven staan, vlak voor de toegangstreden van dit hun vreemde huis, trok hij ze beiden mee, elk aan een hand naar binnen.

„Toe, gaan jullie nou weg, ik wil met mijn kennissen alleen

zijn", beet Lucas zijn bijzit toe, als blijk van ongenade, en duwde haar ruw opzij.

De toegesprokene vertrok haar goedig breed, rimpelig bezorgd gezicht tot een plooi van verschrikkelijke smart. Haar boezem hijgde van zwellende, nerveuse toorn, maar ze hield zich in, ziende dat het toch vergeefs zou zijn. Toen lei haar dochter Bé, de wimpers blinkend van tranen, haar hand op de schouder van de gefolterde vrouw, en mompelde: „Kom, moeder, laat ons gaan”.

En zij verdwenen, zonder Lucas en zijn gasten verder aan te zien.

Soewarti zei geen woord. Ze had een uitbarsting van jaloersche woede, ze had felle, rechtvaardige verwijten verwacht van die ongelukkige, de moeder van Lucas' kinderen; maar deze waardige, welbeheerschte houding kneusde haar bijna kapot van schaamte.

Onderwijl was de Indo lui achterover, met uitgestrekte beenen, in een schommelstoel gaan zitten, en noodigde met een nonchalant gebaar zijn vrouwelijke gasten om in de twee nog leeg zetels plaats te nemen. Maar Warna weigerde met een bescheiden grijns, want ze voelde zich op de vloermat meer op haar gemak. Ze hurkte dus neer, en haar dochter evenzoo. Soewarti rilde, want, terwijl hij schijnbaar onverschillig wipte in het eentonig krakende meubel, voelde ze zijn groene gluiperige oogen haar bespieden. Eindelijk vroeg hij, quasi-gul, om niet dadelijk zijn bedoeling te verraden: „Wat willen jullie drinken?”

Warna weifelde eerst uit beleefdheid; maar koos tenslotte een glas stroop. Soewarti evenwel sloeg het aanbod, ook bij herhaling, hardnekkig af.

Lucas riep; een mager en smerig oud wijf verscheen, nog

leelijker dan Boq-Warti zelf. Hij gebod haar bier voor zichzelf, en stroop voor zijn gast te brengen.

Weldra stonden een paar geopende flesschen drank voor hem op tafel.

Hij schonk zich telkens in, teugde het eene glas na het andere, en streelde in stijgende begeerte, tersluiks het knappe jonge vrouwtje onder de kin. Maar zij wendde, half preutsch, half angstig, haar hoofd opzij, ondanks het pruttelen van haar moeder, die haar onbeleefdheid verweet.

Uit het achterhuis kwamen, steeds duidelijker, hysterisch huilende kreten van de beleedigde Soendaneesche, die Soewarti telkens op deden schrikken. Hoewel, als inlandsche, aan vrouwenmishandeling gewoon, huiverde zij toch voor dien vreeselijken kerel daar in die schommelstoel, die zijn njai zóo had gewond in haar menschenwaarde! Was ze maar niet met hem meegegaan, wroegde het in haar! Maar ze dorst niet meer weg, ze moest hier wel blijven, onder de hypnose van zijn sluwe faunenkop, met de bedwelmende slangenooogen.

Eindelijk waggelde Lucas, half dronken, overeind, en ook de vrouwen stonden op.

„Ik zal jullie elk een slaapstee wijzen, waar je geen last meer van Mas Kartò zult hebben”, lachte hij listig, en nam ze elk bij de hand. Toen bracht hij ze naar een der zijvleugels, en wees daar de oude Boq-Warti een klein, donker hok met lage deur tot verblijfplaats aan.

Daarna ging hij, met de jonge Javaansche, weer terug naar de middengang van het hoofdgebouw. Uit een gesloten kamer die zij passeerden, klonk thans het huilen en snikken van Soelistri bijzonder luid, telkens onderbroken door de troostende woorden van Lucas' dochter.

Dit irriteerde den Indo. Hij draaide ongeduldig aan de knop van de deur, en toen deze op slot bleek, donderde hij de ongelukkige Soelistri toe :

„Vooruit, hou je stil ! Als het je hier niet bevalt, ga dan maar naar je kampong terug !”

Een verheugd, smartelijk misbaar van zijn verstooten, jarenlange minnares volgde als eenig antwoord. Maar hij stoorde er zich niet meer aan, haalde grijnzend zijn schouders op, en liep door met Soewarti.

„Ik ben bang, ik wil weg”, fluisterde zij bevend.

„O, heb maar geen angst voor Mas Kartò, i k zal wel goed op je passen”, grinnikte hij, schijnbaar niet begrijpend, met wulpsche spot. En meteen omkneep zijn beenige hand haar tengere nek, zoodat zij niet meer kon ontkomen, en geleidde haar zóo in de rosse schemering van zijn slaapvertrek, waarvan hij de deur zorgvuldig achter hen sloot.

De rest verging het jonge vrouwtje als een gruweldroom die zij wakend moest verduren

Toen hij, verzadigd, insliep, zijn snorkende adem stinkend van drank, bleef zij wakker naast hem liggen, binnen dit vreemde klamboebed. Afschuw van alles hier, vooral van zichzelf, belette haar te slapen. Bovendien raasden buiten, gestadig, regen en onweer, en door een reet van de luiken laaide telkens een breede, geweldige bliksemflits door het kamerduister, als een witte fakkel in ongeziene hand. Want ze was bang, tot bezwijmens toe bang, niet alleen om Atmò, die eenzaam op zee was in dit noodweer, maar bovenal, wijl de wrekende macht van Gods bliksem, die zij zelf had aangeroepen, haar stellig voor haar meened zou straffen !

OOK op zee was het die nacht een hevig noodweer, en Atmò kon in zijn nauwe huisje niet slapen van de waterstralen, die, dwars door het driehoekige dak, hem in zijn dunne trui en korte broekje, doornat dropen. Bovendien daverden telkens donderslagen, en telkens spleet de bliksem, met grillig blauwe vlammen de duisternis vaneen, zoodat de jongeman huiverend tezamenkromp, en telkens verwachtte, dat het vuur zou inslaan.

En gedurig dacht hij aan de gelofte van Soewarti :

„Moge gindsche donderwolk mij doodbliksemen, zoo ik mijn eed zal breken !”

Dreigde haar gevaar? Hij wist het niet Hij voelde zich onrustig, hoe méér hij, in zijn troebel brein, aan haar dacht. Zou zij wel goed beschut liggen, daarginds in zijn bamboehuisje ? Zou haar moeder wel goed voor haar zorgen ?

Eindelijk, toen hij de heele nacht had doorwaakt, drong een matte, grijze dageraad door de druilerige wolken. Maar nog aldoor boorde de regen, als met rechte, lange lansen, uit het oneindige neerwaarts in de grauwe zee, die met zijn stijgende golvendeining zelfs het wachtershuisje bestormde. Toen, heelemaal in de verte, ontwaarde Atmò het kleine zeil van de prauw, die de fuik zou leegen, en hem zelf van zijn ballingsoord, midden in het water, verlossen. Hij haalde zijn horloge uit de klamme, natte gordel, en zag, dat het al over zessen was. Wat laat ! Zeker hadden ze ongunstige wind gehad. Vreemd, zulk ellendig weer, nu in de oostmoesson !

Wel kwam, na wekenlange droogte, zoo'n enkele bui als deze wel vaker voor, maar die duurde dan nooit zoo lang. Weldra lag de prauw gemeerd aan een staak van de fuik, en de visschers klommen voorzichtig, om niet uit te glijden, op de natte, gladde rand van de laatste kamer.

Mas Kartò was er niet bij. Lucas had hem, zijn gunsteling, van zijn schippersbaan ontheven, en hem benoemd tot man-doer van de inzoutingsdienst in de vischloods, om hem voortaan pijnlijke ontmoetingen met Atmò te besparen, en tevens — Soewarti te doen vergeten. In Mas Kartò's plaats was Paq-Kasim djoeragan van de laadprauw geworden.

Den eerste, die Atmò dan ook zag, was Soewarti's vijandige broer, die immers met zijn zuster had gebroken. Zijn beenigmagere facie glom van regen en onheilsPELLende spot.

„Dat vliindertje van jou is nou alweer weggefladder“, grinnikte hij.

„Wat?? Wie bedoel je?“ vroeg Atmò overbluft.

„Wel, natuurlijk Soewarti. Ik heb haar gisteren met toewan Lucas uit de Stamboelvoorstelling zien komen. Maar wat hij daarná met haar heeft uitgevoerd, weet ik niet“, insinueerde hij dubbelzinnig.

Atmò maakte verwarde gebaren van schrik, walging en woede. „Je liegt“, barstte hij los, nog half-ongeloovig, en gaf den ongeluksbode een stomp, zoodat deze bijna van de smalle staak in het water viel, en met moeite op de been bleef.

„Nou, bedaar maar: 't is mijn schuld toch niet? Als je thuiskomt, zul je zien, dat ik gelijk heb“, suste Paq-Kasim, zich wrijvend over zijn pijnlijke ribben.

Atmò hield zijn trillende vuist, die al naar het gordelmes wou grijpen, tegen, en stond een oogenblik radeloos, rillend van

de snijdende regenkilte en de wreede tijding, terwijl de andere visschers nieuwsgierig naderden.

Was het mogelijk? Soewarti hem ontrouw? Was de argwaan van zijn grootvader dan toch bewaarheid? Neen, dan wilde hij zich eerst met eigen oogen overtuigen : misschien loog die duivelsche Paq-Kasim.

En zonder zich verder te bezinnen, sprong hij, gekleed als hij was, vanaf het platje van de fuik, midden in de open zee. Wel schreeuwden zijn medevisschers hem na, dat dit niet mocht, dat hij volgens de bevelen van de maatschappij moest helpen, met de séro te leegen, maar hij stoorde zich hier niet aan. Met woedende slagen van armen en beenen maaide hij door het water, terwijl boven hem de grijze, nimmer eindende regen maar neer bleef storten.

Maar hoe hij ook zwom, hij voelde dat een tegenkracht, als van een machtige demonenarm, zijn vaart vertraagde, en ineens herinnerde hij zich, dat het nu ebbe was, die nog minstens drie uur zou duren. Omziend, ontdekte hij dan ook, dat hij nog niet ver gevorderd was van de fuik, met zijn sprietig hek van bamboestaken ; maar gelukkig ! de boot achtervolgde hem niet, zooals hij eerst had gevreesd.

Door de pijnigende razernij van zijn gewonde liefde als gestoken, zwom hij dus verder en verder. En hield dapper vol, ook al bonsde, tegen zijn borst, de eene bolle golf tegen de andere, en ook al wist hij, dat deze strandzee gevaarlijk was wegens de vele haaien. Zoo werkte hij zich dan heen door de schuimdoormarmerde massa, maar telkens als hij opzag, spietste de regen, als met speren in zijn gezicht. Wel voelde hij geleidelijk een zware loomheid over zijn leden komen, maar hij wist dat hij in beweging moest blijven ; anders dreef hij af, en zou de kust niet eens bereiken. Moe

als hij was, bleef hij dus vechten tegen de stroom, en beklom een na een de levende bergen van de zee, hoewel telkens een lawine van water hem weer terug in de diepte stortte vanwaar hij was opgestegen.

TOEN, na een nacht van schande en angst, de dageraad binnenschemerde, lag Soewarti nog altoos wakker, naast haar ouden, weezinwekkenden verleider, die nog sliep. Walging en wroeging woelden in haar boven ; — zij kòn het niet langer uithouden bij dezen leelijken ellendeling, met zijn half-grijs, half-zwart-behaarde kop, als van een monsterlijk beest !

Wat had zij gedaan?! Haar liefste weggesmeten voor dezen wellusteling, eenvoudig omdat haar moeder, uit vuige geld-zucht, het haar had bevolen. Neen zij bleef geen oogenblik langer bij dezen vreemden kerel, ook al had hij haar gisteren voorgesteld, voortaan met hem samen te wonen in plaats van de Soendaneesche, de moeder van zijn kinderen, die hij wou verstooten om harentwille.

En ineens besluitend, werkte zij zich voorzichtig, zonder hem te wekken, uit bed. Snel knoopte zij haar baadje dicht, vouwde haar sarong netjes om haar beenen, en sloop weldra, in stilte en morgenschemer, de kamer uit. Door de leege, wijde voorgalerij haastte zij zich naar buiten, in de koele blanke dag, zoo weldadig na die zwoele benauwenis van daarbinnen ! In de tuin zag ze nog even om naar de deftige, witte villa van den Armeniër, die ze gisteravond, in donker en regen, niet goed had kunnen zien. Wat was het veel grooter dan het armzalige bamboehutje van Atmò ! En toch, hoeveel vreugde had ze dáár ondervonden tegen al die beschaming en ellende in dit huis !

Maar waar moest ze nú naar toe?

Naar het strand, waar haar bedrogen minnaar over eenige uren zou komen thuisgeven? Zou ze hem daar, in bijzijn van de anderen, wachten, en hem dan vertellen, hoe slecht zij was geweest? Maar dan zou hij haar zeker doodsteken! Beter was het, heel alleen met hem te spreken, bij zijn huisje, en hem mogelijk te bewegen tot medelijden. Misschien zou hij haar dan toch vermoorden, maar dat kon haar niet schelen: haar leven was haar niets meer waard zonder hem. Zoo trokken haar voeten haar als vanzelf, door het oeverbosch van waaiervormige nipapalmen, langs de rivier stroomop, naar Atmò's huisje. Weldra zag zij het scherpgerande atap-dak ervan verrijzen, en bereikte door een geheime deur in de bamboeheining het achtererf van zijn tuin. Als een schichtig dier gluurde ze rond, en sloop om het gesloten huisje heen. Ze zag niemand: de grond was nog nat en modderig na de nachtelijke regen, en dampte onder de vroege morgenzon.

En plotseling, op het voorerf, bleef ze staan bij de plek, waar ze het kruis had getrokken, als teeken van liefdestrouw. Ze tuurde omlaag, maar er was niets meer van te zien; het bleek weggespoeld door de stormen van die nacht. Blijkbaar had Allah haar eed als waardeloos uitgevaagd, haar eed die zijzelve had geschonden.

Een dubbele zelfverwensching had zij over zich uitgesproken zoo ze haar trouw zou breken, en toch spleet de aarde nu niet voor haar voeten vaneen, noch sloeg het hemelvuur op haar neer! Neen, veel erger strafte Allah haar: door het kwellend besef dat ze ook aan zichzelf een onherstelbaar kwaad had bedreven!

Zoo staarde zij een poos, met oogen half verblind door tranen, naar de zwarte moddergrond, toen juist oude Paq-

Kròmò zijn huisje uitstapte om te visschen, zijn bamboehengel over zijn rechterschouder, zijn korf in zijn linkerhand. Zij schokte achterwaarts. Twee verwijtende oogen brandden op haar toe : een schorre, versleten stem siste met lang bedwongen, thans toemellooze wrok :

— „Jij hier?? Jij, die gisternacht met toewan Lucas bent mee-gegaan? Ja, ik heb Atmò wel vooruit gewaarschuwd, dat het niet lang zou duren ! Maar dacht je nu opnieuw te beginnen?? Weg, vuile slet, m'n erf af !”

En hij naderde haar, met saamgeklampte vuisten.

„In Godsnaam, vergeef mij !” snikte zij.

Maar meedoogenloos pakte hij haar beet met zijn dorre, knokige vingers, onverzoenlijk terwille van zijn kleinzoon, en duwde haar buiten het tuinhek.

Zoo dwaalde zij dan beschaamd weer heen, stroomaf, langs een smal en glibberig oeverpad, overschaduwde door dichtopeene nipapalmen. Hier verborgen, hurkte ze neder, haar gezichtje zoo gekeerd, dat ze, door een natuurlijk venster van lage, sprietige bladeren kon zien, of Atmò's prauw haast de riviermond binnenvoer.

Want misschien, heel misschien, zou hij méér medelijden hebben dan zijn grootvader. Ze zou zich vol wroeging voor hem op de knieën werpen, dwars vóór hem op de grond ; zijn voeten omstreelen en hem smeeken om vergeving ! Hij mocht haar slaan, haar trappen als een slavin, want straf had ze verdiend, als hij haar maar vergaf !

Zoo wachtte ze uren lang, als een schichtig beest in het geboomte verscholen, en zag, hoe de zon aldoor hooger klom. Eindelijk, tegen tien, kwamen de prauwen een na een teruggezeild, en ten laatste ook de lang-verbeide boot van

Atmò. Maar zodra de visschers het anker hadden uitgeworpen, en zij, door het water heengewaad, hun korven vol visch walwaarts torsten, ontdekte zij dat Atmò niet van boord kwam. Wel zag zij de gehate, lang-magere figuur van haar kwelgeest van gisternacht, die hier zooals altijd de vangst kwam controleeren. Maar wat maakte hij drukke en booze gebaren tegen het bootsvolk ! Blijkbaar was er iets niet in orde. Een brandende angst, ook omdat Atmò niet was geland, dreef haar weer op sluipende voeten buiten het bamboeboschje, en een eind hiervoor gehurkt, luisterde ze nauwlettend en onbemerkt, wat de mannen tegen elkaar schreeuwden. Toen hoorde ze er een vertellen, dat Atmò op de tijding van haar ontrouw, zich als razend in zee had gestort, strandwaarts toe. Stellig wilde hij haarzelve en haar verleider doorsteken, want hij was „mata gelap”.

De reeder antwoordde spottend, dat hij thuis nog niets had gemerkt van Atmò's dolkmes, en beweerde trouwens niet bang voor hem te zijn. Daarna sloeg hij weer over in booze woorden, om dien brutalen visschersknecht, die zijn contract met de maatschappij eenvoudig dorst te verbreken, hoewel hij pas geleden voorschot had ontvangen. Maar hij zou hem wel krijgen : hij moest en zou zijn tijd uitdienen, tot het geleende geld allemaal in arbeid was omgezet.

Daarom zocht reeder Lucas een tiental visschers uit, en huurde ze tegen een extra-loon, om de naburige kustlijn af te zetten, en den voortvluchtigen zwemmer op te vangen. Vijf van deze zond hij in een nauwe kano naar de overkant van de riviermond, en een andere troep langs het aangrenzende strand om dit af te zoeken.

In stijgende spanning had Soewarti dit alles gezien en gehoord. Nu wist zij genoeg : er moest iets vreemds met Atmò zijn

gebeurd, anders had hij haar verleider wel weten te vinden en stellig neergestoken.

Zou hij soms door de stroom, die evenwijdig liep aan het strand, zijn afgedreven, een tiental mijlen oostwaarts?? Dan moest het eene zoekende vijftal hem vroeg of laat ontmoeten. Daarom, zoodra ze een eind verwijderd waren, sloop zij, achter de vischloods om, de mannen ná.

Op twintig meter afstand volgde zij hen over het lange, strakke strand, dat nu nog breed lag, nog gespaard door het water dat juist begon te kenteren.

Eerst liep zij op het lichtere, droge deel van het zand, dat met zijn miljarden hemelkaatsende korrels onder haar bloote zolen gloeide als een ovenplaat.

Daarom ging zij, evenals de mannen vóór haar, over op het koelere, halfnatte strandgedeelte. Grijsze krabbetjes schoten, flitsend vlug, hierover af en aan, zoodat ze voor hun venijnige scharen voorzichtig uit moest wijken. Hier, op dit vochte zand, met krabbenholen ondergraven, keek ze nauwkeurig, of er tusschen de groote zoolafdrukken der visschers, allen met de teenen voorwaarts geplant, ook omgekeerd gerichte voetsporen waren, sporen van Atmò.

Maar nergens vond zij die, en Soewarti's ongerustheid groeide tot angst.

Zou soms een haai, een van de velen, waarvan het hier wemelde op zee??

Verder durfde zij niet te denken, maar het beeld rees aldoor duidelijker voor haar oogen : Atmò in doodsangst, worstelend in het water, en belaagd door een geweldige haai, die hij door spatten en spartelen op een afstand poogde te houden. Snel prevelde zij een smeekgebed tot Kjai Belòrong, den machtigen zeegeest en de tallooze, scherp-hakende tentakels ;

snel beloofde zij hem het zoo vaak verzuimde offer, zoo hij Atmò maar in leven liet!

Maar neen, haar liefste was veilig, want droeg hij niet, tegen alle gevaren, een djimat op het bloote lijf, en zwom hij niet als de beste? En toch, waarom kwam hij dan niet??

In die wreede onzekerheid vervolgde zij, werktuigelijk, haar urenlange, eentonige tocht achter de mannen aan. Links was de wijde, blakerende zeewoestijn; rechts de wisselend groene wildernis met haar riet-omheinde moerassen, verholten fokvijvers van moorddadige krokodillen. Alleen in het midden strekte het strand tot een natuurlijk pad.

Maar dit werd gedurig smaller, naarmate de vloed ging stijgen. Spoedig waadden de mannen blootbeens met hun korte broeken door het water heen, en zij met haar sarong hoog opgestroopt daar achter aan, nu en dan verrast door een schuimende vloedgolf, die steil opspatte tot haar knieën toe. Tenslotte was ook dit niet meer mogelijk daar het water te hoog kwam, en zoo moesten de mannen en ook zijzelve dwars door de striemende strandgewassen heen. Pandanen op statige steltwortels staken haar met hun lange bladeren als zwaarden; stijve, stekelig-vertakte egelgrassen ¹⁾ bliezen, geholpen door een flauwe bries, hun zaadbollen, bezet met venijnige naalden, tegen haar uit. Soewarti schramde haar enkels bloedig aan al die dorens, maar het deerde haar niet. Voortdurend sloop ze de mannen na, en telkens als één van hen omzag, bukte en verborg ze zich in het nijdig prikkende onkruid, want zij schaamde zich als een dievegge om haar heimelijk volgen. Maar wáár was Atmò? Elk oogen-

¹⁾ Lat. naam: *spinex squarrosus*; een officieele Nederl. naam bestaat niet. De hier genoemde is slechts bedacht, om het uiterlijk er van te verduidelijken.

Rondom bleven de mannen zwijgend staan, geen woord meer vindend
van spot of verwijt.....

blik, hoopte zij, dat de druipnatte gedaante van haar geredden minnaar uit het water of uit de strandgewassen òp zou duiken, maar niemand kwam.

En aldoor vreeselijker visioenen folterden haar ziel. Weer zag ze Atmò: twee scherpgetande kaken naderden hem; hij worstelde nog wanhopig met armen en beenen maar eindelijk werd hij in de diepte gesleurd, waarna de groote, grauwe zee zich boven hem sloot.

En dat alles was háár schuld!

Maar neen, dat kòn niet, dat mòcht niet!

Ten langen laatste, na eindelooze tijd van moeizaam dwalen door martelende hitte en boosaardig stekende rimboegewassen, bespeurde zij, hoe de mannen opeens, drukschreeuwend, boven eenzelfde plek gebogen bleven staan. Alles begrijpend, snelde ze toe. Zonder zich aan hun bijzijn te storen, drong ze dwars tusschen hen door, en wierp zich, snikkend en gillend van smart op het lijk van haar geliefde, dat hier juist afzichtelijk misvormd door zeewater en haaien, moest zijn aangespoeld.

Rondom, in de trillende middagbrand, bleven de mannen met koperblinkende bovenlijven zwijgend staan, geen woorden meer vindend van spot of verwijt.....

